

Spaanse politieke opposanten in België in het post-Francotijdperk

Onderzoek naar de beweegredenen om Spanje te ontvluchten en de rol van België
als toevluchtsoord vanaf 1975

Jana Laporte

01812316

Promotor: Prof. dr. Eric Vanhaute

Eerste leescommissaris: Prof. dr. Michael Limberger

Tweede leescommissaris: Elias Degruyter

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de Geschiedenis

Aantal woorden: 33.125

2022 - 2023

Verklaring in verband met de consulterbaarheid

De auteur en de promotor geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie. Het auteursrecht betreffende de gegevens vermeld in deze studie berust bij de promotor(en). Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de individueel geciteerde studies en eventueel bijhorende documentatie, zoals tabellen en figuren. De auteur en de promotor(en) zijn niet verantwoordelijk voor de behandelingen en eventuele doseringen die in deze studie geciteerd en beschreven zijn.

Woord vooraf

Dit onderzoek is tot stand gekomen uit een sterke persoonlijke interesse in de Spaanse maatschappij, cultuur en taal. Ik verdiepte mij aan de hand van de bestaande literatuur en interviews met Spaanse vluchtelingen en direct betrokkenen in de onderliggende dynamieken van de Spaanse samenleving. Dit schrijven is een lang proces geweest, vol passie en soms ook frustratie. Ik luisterde met veel belangstelling naar de persoonlijke getuigenissen van de Spaanse opposanten. Het naar boven halen van soms pijnlijke belevenissen en gebeurtenissen via mondelinge geschiedenis is naar mijn mening belangrijk om moeilijke periodes in het verleden beter te leren begrijpen. Ze construeren een persoonlijk perspectief op een historische periode in de Spaanse geschiedenis. Daarom zou ik alle geïnterviewden willen bedanken. In de eerste plaats advocaat Paul Bekaert met wie ik een uitzonderlijk boeiend interview had in mei 2022. Hij gaf mij een overvloed aan invalshoeken en informatie, maar ook zijn geëngageerde en open persoonlijkheid zorgden ervoor dat ik via hem veel contacten legde voor andere interviews en daarenboven steeds iemand had om mijn ideeën af te toetsen. Daarnaast wil ik ook graag Francisco Garrido Peña (Paco), Luis Moreno en Raquel García, Josep Miquel Arenas Beltrán (Valtòny), Maria Natividad Jáuregui Espina (Jaione), Vincent Scheltiens, Wim Wabbes en Bernard Daelemans bedanken voor hun belangrijke bijdragen aan dit onderzoek.

Naast deze interviews had ik eveneens het geluk altijd te kunnen terugvallen op een sterk netwerk van personen die mij steeds gesteund hebben. In de eerste plaats wil ik mijn promotor, Prof. Eric Vanhaute bedanken. Hij toonde een grote interesse in deze thematiek, stond klaar wanneer ik sturing nodig had en heeft mij steeds zijn vertrouwen gegeven bij de keuzes die ik maakte. Daarnaast wil ik vooral ook mijn vrienden en familie bedanken die steeds klaarstonden om mij te motiveren. In het bijzonder bedank ik graag mijn broers, mijn huisgenoten, mijn studiegenoten in de geschiedenis en zij die me tijdens de donkere herfst- en winterdagen licht brachten in de bibliotheek. Tot slot bedank ik mijn ouders, die een belangrijke rol hebben gespeeld in de totstandkoming van dit onderzoek. Niet alleen stonden ze steeds klaar om mij te steunen en te zorgen dat ik een inspirerende en comfortabele omgeving had om een masterproef in te schrijven, maar ook de vele discussies leverden mij nieuwe perspectieven en kennis op.

¡Muchas gracias a todos!

Jana Laporte, januari 2023

Inhoudsopgave

Verklaring in verband met de consulteerbaarheid.....	i
Woord vooraf.....	ii
Lijst met gebruikte afkortingen.....	vii
Lijst met afbeeldingen.....	viii
Inleiding.....	1
Historische situering en vraagstelling.....	2
Afbakening onderzoek.....	3
Status Quaestionis.....	3
Relevantie en structuur onderzoek.....	5
1 Een methodologische situering.....	8
1.1. Spaanse opposanten na 1975: een hiaat in de literatuur?	8
1.2. Mondelinge geschiedenis als bron	9
1.2.1. Meerwaarde mondelinge bron en aanpak.....	9
1.2.2. Kritische noot bij mondelinge geschiedenis.....	10
1.3. Introductie van de interviews	11
1.3.1. Spaanse vluchtelingen in België.....	12
1.3.2. Belgische verdediger van Spaanse vluchtelingen	14
1.3.3. Solidariteitsorganisaties	15
1.3.4. Academische wereld.....	16
1.4. Andere bronnen.....	16
2 Historische context: Spanje op weg naar een democratische toekomst?	18
2.1. Spanje voor 1975	18
2.1.1. Spanje voorafgaand aan Franco: 1923-1939.....	18
2.1.2. Het franquistisch regime: 1939-1975.....	19

	<i>Belangrijkste kenmerken franquisme</i>	20
	<i>Het vroege franquisme (1939-1959): repressie en sterk persoonlijk leiderschap</i>	21
	<i>Laat-franquisme (1959-1975): de wortels van de democratisering in Spanje</i>	21
	2.1.3. 1975 als scharniermoment in de Spaanse geschiedenis	23
2.2.	De roep naar democratie: de Spaanse democratische overgang (1975-1982)	24
2.2.1.	Politiek: <i>Los pilotos del cambio</i>	25
	<i>Democratie of continuïsmo</i>	25
	<i>Sterk politiek leiderschap</i>	26
2.2.2.	Juridisch: Amnestiewet, <i>Pacto del Olvido</i> en de grondwet van 1978	27
	<i>Politieke Hervormingswet</i>	27
	<i>Amnestiewet en Vergeetpact</i>	27
	<i>Spaanse Grondwet 1978</i>	28
2.2.3.	Economisch: Moncloapacten	28
2.2.4.	Sociaal: bottom-up bewegingen	29
2.2.5.	Consolidatie van de democratie.....	29
	<i>Staatsgreep Tejero</i>	29
	<i>Links voor het eerst aan de macht sinds de Tweede Republiek</i>	30
	<i>Europese droom</i>	30
	<i>Een succesvolle transitie?</i>	31
2.3.	<i>España una</i>: Spanje één en ondeelbaar	32
2.3.1.	Het Spaanse unitarisme versus regionalisme	32
	<i>Eenheidsideaal in de Spaanse Grondwet</i>	33
	<i>Historische regionale spanningen voor 1975</i>	34
2.3.2.	Gewelddadige politieke actie tegen ' <i>España una</i> ': ETA	36
	<i>Voor 1975</i>	36
	<i>Strijd na Franco's dood</i>	37
	<i>Onvrede en tegemoetkoming: Statuut van Gernika</i>	38
2.3.3.	Conclusie	39
3	Spaanse politieke opposanten op de vlucht	41
3.1.	Drijfveren om Spanje te ontvluchten	42
3.1.1.	' <i>La inmaculada Transición</i> ': de realiteit of mythe van een vreedevolle transitie?	42
	<i>De Transitie in de literatuur: een succesverhaal met een kanttekening</i>	43
	<i>De directe getuigen aan het woord</i>	45
3.1.2.	Spanje's strijd tegen terrorisme: mensenrechten in het gedrang	47
	<i>Incommunicado-wet en folterpraktijken</i>	47
	<i>Gewelddadig contra-terrorisme: GAL en La Guerra Sucia (1983-1987)</i>	51
	<i>Brede noemer terrorisme</i>	53
3.1.3.	Inperking vrije meningsuiting.....	54
3.1.4.	Sympathie van Europa	55

3.2. Dubbele standaard in de Spaanse rechtspraak	56
3.3. Op zoek naar een toevluchtsoord.....	58
3.3.1. Wereldwijde Baskische diaspora	59
3.3.2. Frans-Baskenland als politiek toevluchtsoord.....	60
<i>Deportatie buiten Europa</i>	60
3.3.2. Baskische diasporagroepen in Latijns-Amerika	62
3.3.3. Vlucht naar elders	63
3.4. Conclusie: waarom vlucht men?.....	63
4 De banden tussen Spaanse opposanten en België	65
4.1. België als <i>safe haven</i> doorheen de geschiedenis	66
4.1.1. <i>Niños de la guerra</i>	66
4.1.2. Economische migratie met een politieke justificatie	68
4.1.3. Ontwikkeling van Spaanse netwerken in België	68
4.2. Aantrekkingskracht van het Belgische rechtssysteem.....	69
4.2.1. Diplomatieke spanningen tussen Spanje en België.....	69
4.2.2. Kritiek op politieke inmenging Spaanse rechtsstaat.....	71
4.2.3. De rol van mensenrechtenadvocaat Paul Bekaert	73
4.2.4. De invoering van het Europees Aanhoudingsbevel (EAB).....	75
4.3. Brussel als politieke hart van Europa.....	76
4.4. Solidariteitsbewegingen	77
4.4.1. Historische achtergrond Vlaamse sympathie	78
4.4.2. Sympathie uit links-Vlaamse hoek (jaren '70-'00)	79
<i>ANAI ARTEA</i>	80
<i>Arbeid: Vlaams Republikeins Socialistische Beweging</i>	81
<i>Werkgroep Baskenland</i>	83
4.4.3. Meer recente sympathie (2017-2023)	84
4.4.4. Nationalisme overstijgt politieke kleur.....	85
4.5. Terugkeer of eeuwig toevluchtsoord?	85
5 Epiloog: een onverwerkt verleden?.....	87
5.1. Het verleden blijft doorwerken in het heden.....	87
5.1.1. Puigdemont 2017: politieke actie met grote gevolgen.....	88
5.1.2. Valtònyc 2018: vrije mening of terrorisme?.....	89
<i>De controversiële Ley Mordaza (2015)</i>	89
<i>Terrorisme, majesteitsschennis of gewoon een provocerend lied?</i>	89
5.1.3. Jaione 2020: veertig jaar onvermogen tot verzoening.....	91

5.2. Een vergeten verleden is een onverwerkt verleden.....	92
5.2.1. Het ‘vergeetjaar’ 1977	92
5.2.2. Geen amnestie voor feiten gepleegd na 1975	94
5.3. Verzoening mogelijk?.....	94
5.3.1. De onaantastbare Spaanse eenheid en monarchie	94
5.3.2. Een waarheidscommissie: een utopie?.....	96
6 Conclusies	97
Persoonlijke getuigenissen als bron.....	97
Onderzoeksresultaten.....	98
Een opmerkelijke democratische transitie met een keerzijde.....	98
De onaantastbare Spaanse eenheid versus regionale autonomie	99
Politieke opposanten op de vlucht: België als safe haven.....	99
Het verleden blijft doorleven in het heden.....	101
Nood aan verwerking en verzoening.....	101
Suggesties voor verder onderzoek	102
Opgave van bronnen en literatuur	103
Bronnen	103
Mondelinge bronnen	103
Uitgegeven bronnen.....	103
Onlinebronnen.....	104
Literatuur.....	105
Onuitgegeven literatuur	105
Uitgegeven literatuur.....	105
Bijlagen.....	109
Bijlage 1: fragmenten interview Francisco Garrido Peña	109
Bijlage 2: fragmenten interview Paul Bekaert	112
Bijlage 3: fragmenten interview Vincent Scheltiens	115
Bijlage 4: fragmenten interview Bernard Daelemans.....	120
Bijlage 5: fragmenten interview Luis Moreno en Raquel García.....	121
Bijlage 6: fragmenten interview Josep Miquel Arenas Beltrán.....	124
Bijlage 7: fragmenten interview Maria Natividad Jáuregui Espina.....	126
Bijlage 8: fragmenten interview Wim Wabbes.....	127

Lijst met gebruikte afkortingen

AI	Amnesty International
BVE	Batallón Vasco Español
EAB	Europees Aanhoudingsbevel
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EU	Europese Unie
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
ETA	Euskadi Ta Askatasuna
GAL	Grupos Antiterroristas de Liberación
IRA	Irish Republican Army
N-VA	Nieuw-Vlaamse Alliantie
OAS	Organisation de l'armée secrète
PCE	Partido Comunista de España
PNV	Partido Nacionalista Vasco
PP	Partido Popular
PSOE	Partido Socialista Obrero Español
UCD	Unión de Centro Democrático
VKP	Vlaamse Kommunistische Partij
VN	Verenigde Naties
VRSB	Vlaams Republikeins Socialistische Beweging
VU	Volksunie
23-F	Staatsgreep Tejero 23/02/1981

Lijst met afbeeldingen

- Figuur 1** Wikipedia, 21.02.2013. *Francisco Garrido, ex-diputado de Los Verdes*.
- Figuur 2** Jacques Collet, 22.03.2004. *Basque couple Raquel García and Luis Moreno*. PAR2004032235725.
- Figuur 3** We Love Jaione. <https://welovejaione.com/>.
- Figuur 4** Òmnum Cultural, 05.04.2018. Flickr, <https://flickr.com/photos/51919735@N06/40374672995>.
- Figuur 5** Bart Grugeon Plana, 22.01.2018. *Mensenrechtenadvocaat Paul Bekaert*. Mo* Magazine, <https://www.mo.be/interview/paul-bekaert-als-het-aankomt-op-de-eenheid-van-spanje-dan-generaal-franco-nog-springlevend> CC-BY-NC-SA.
- Figuur 6** Bart Dewaele, 20.01.2016. Bruzz, <https://www.bruzz.be/politiek/opinie-bernard-daelemans-wil-niet-weten-van-ngc-2016-01-20>.
- Figuur 7** Kaat Somers, 15.10.2020. *Wim Wabbes*. VI.BE, <https://vi.be/features/hoeeen-crisis-ons-leert-te-improviseren-pure-jazz>.
- Figuur 8** Pdr, 28.08.2017. *Vincent Scheltiens*. De Standaard, https://www.standaard.be/cnt/dmf20170827_03038.

Inleiding

“Nosotros fuimos jóvenes, que nos dejamos, que nos arriesgamos la vida, la libertad, por un cambio. Y nos encontramos que eso cambio no se puede.”¹

Ik bevind me in Sevilla in het appartement van Francisco Garrido Peña, ook wel Paco genoemd. Paco is een Sevillaanse professor, ex-politicus en activist, maar bovenal iemand die zijn hele leven op zoek ging naar een, in zijn ogen, rechtvaardiger Spanje. Om politieke redenen vluchtte Paco in 1980 naar België, zijn verhaal gaf de aanzet tot deze thesis. Mijn interesse in Spaanse geschiedenis was reeds gewekt naar aanleiding van mijn bachelorproef over populisme in de Spaanse politiek.² Ook mijn Erasmus uitwisseling aan de Universiteit van Sevilla wakkerde mijn nieuwsgierigheid aan om de recente historische gebeurtenissen in mijn gastland Spanje beter te leren kennen en begrijpen. Tijdens mijn verblijf in Sevilla had ik de kans om Paco uitvoerig te interviewen, waardoor ik mij bewust werd van een diepgeworteld probleem in de Spaanse samenleving. Bijna een halve eeuw na de dood van de Spaanse dictator Francisco Franco bestaat er nog steeds ernstige twijfel bij een deel van de bevolking over het functioneren van de Spaanse democratie. De hoge verwachtingen na Franco's dood werden voor sommigen nooit volledig ingelost. Franco's geest bleef in verscheidene Spaanse instituties nazinderen hoewel Spanje doorgaans als een volwaardige democratische rechtsstaat werd erkend na de Spaanse democratische transitie (1975-1982). Het land kreeg nadien echter nog steeds te maken met veel interne weerstand van allerlei politieke opposanten die vooral problemen hadden met het Spaanse autoritair centralisme en de vaak repressieve rechterlijke, militaire en politionele apparaten. Dit uit zich in een paradox: aan de ene kant is er Spanje als algemeen geprezen democratische rechtsstaat terwijl er aan de andere kant frustraties en onvrede bestaan bij een deel van de bevolking over het feitelijke functioneren van die rechtsstaat. Sommigen voelden zich genoodzaakt om te vluchten, wat mijn aandacht trok om hierrond verder onderzoek te verrichten.

---

¹ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022, (00:52:15); “We waren jonge mensen, die zich lieten gaan, die ons leven, onze vrijheid riskeerden voor een verandering. En we hebben ondervonden dat deze verandering onmogelijk is.”

² Jana Laporte, ‘Het gebruik van het verleden in het Spaans populisme: een vergelijking tussen Podemos en Vox (2013-2021)’ (Bachelorproef, Universiteit Gent, 2021).

Historische situering en vraagstelling

Na de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) regeerde de Spaanse generaal Francisco Franco van 1939 tot 1975 over Spanje. Na zijn dood in 1975 begon het land aan de zogenaamde *Spaanse democratische overgang* of *Transitie* [*Transición democrática española* of kortweg *Transición*]³. Die periode situeert zich tussen het einde van Franco's dictatuur en de officiële consolidatie van de democratie van het land in 1982. In deze periode trad een nieuwe Spaanse Grondwet (1978) in werking, werd Spanje opnieuw een monarchie onder koning Juan Carlos I en vonden de eerste officiële democratische verkiezingen plaats sinds het begin van Franco's regime. De Transitie wordt in de Spaanse literatuur en politiek vaak opgehemeld. Er is een soort mythevorming ontstaan rond de exemplarische Spaanse democratische overgang van een autoritair regime naar een democratie.

De laatste jaren wordt dit geïdealiseerde beeld echter kritischer onder de loep genomen en heeft men meer aandacht voor de keerzijde van de Spaanse democratische overgang. Het is een markante periode in de Spaanse geschiedenis waarbij democratisering hand in hand ging met de vervolging van politieke opposanten. In die periode werd soms heel repressief opgetreden tegen andersdenkenden. Ook in de decennia na 1982 wanneer de democratische overgang reeds formeel voltooid was, en zelfs tot op de dag van vandaag, blijven er Spaanse opposanten het land verlaten om politieke redenen. Sommigen onder hen, zoals Paco, zagen in België een toevluchtsoord. Het verhaal van Paco had mijn nieuwsgierigheid gewekt en was dan ook het startpunt voor dit onderzoek. In dit onderzoek tracht ik een antwoord te bieden op twee hoofdvragen die onlosmakelijk verbonden zijn met elkaar:

(1) Waarom voelden Spaanse politieke opposanten de nood om Spanje te ontvluchten na 1975 toen het land net de weg van de democratie was ingeslagen?⁴

(2) Waarom was een deel van deze opposanten aangetrokken tot België als toevluchtsoord?

---

³ De terminologie om naar de Spaanse democratische overgang te verwijzen zal in deze thesis variëren tussen 'Spaanse democratische overgang' of 'Transitie'.

⁴ Algemeen Nederlands Woordenboek, 'opposant,': iemand die zich, mondeling of schriftelijk, verzet tegen bepaalde stellingen of standpunten, vooral op politiek gebied. Geraadpleegd 12.12.2022 <https://anw.ivdnt.org/article/opposant>.

Afbakening onderzoek

Een degelijke afbakening van dit onderzoek is essentieel. Belangrijk is dat dit onderzoek in de eerste plaats tot doel heeft om naast een diepgaander inzicht ook een *overzicht* te verschaffen van de thematiek van Spaanse politieke opposanten in België na 1975. Daarnaast is dit onderzoek vooral gevoerd vanuit een politiek-historisch perspectief. Ik koos er bewust voor om mij niet overmatig te verdiepen in de juridisch-technische details daar dit mij te ver zou leiden en ik met mijn opleiding geschiedenis hier niet de juiste basis voor heb.

Advocaat Paul Bekaert, een expert in deze thematiek, suggereerde een tijdsindeling qua *cases* van Spaanse politieke opposanten in België. Hij situeert een eerste golf in het begin van de jaren '80. Daarna werd het even rustiger. Medio jaren '90 komt er een tweede golf op gang. Een derde golf was zichtbaar vanaf 2004 met de komst van het Europees Aanhoudingsbevel (EAB). In de jongste vijf tot tien jaar kan men zelfs spreken van een vierde golf met enkele bekende gevallen van vooral Spaans-Catalaanse politieke opposanten in België.⁵ Binnen dit onderzoek zal vooral diepgaand ingegaan worden op de wortels van deze problematiek welke ongeveer gesitueerd kunnen worden tijdens de eerste twee golven (1975-2003). Verleden en heden zijn uiteraard inherent verbonden met elkaar, waardoor eveneens recente cases doorheen dit onderzoek zijn verweven. Daarnaast ga ik ook beknopt in op de huidige stand van zaken in de epiloog (hoofdstuk 5).

Status Quaestionis

Over Spanje tijdens de Spaanse Burgeroorlog en het daaropvolgende franquistische regime is er een uitgebreid aanbod aan literatuur omdat deze periode al vrij diepgaand onderzocht is. Een eerste belangrijk werk is het boek van de Spaanse historicus en professor Javier Tusell *Spain: from dictatorship to democracy: 1939 to the present*.⁶ Het boek werd geschreven in 2007 en gaat over de evolutie in de Spaanse bestuursvormen (van dictatuur tot democratie) vanaf 1939 tot 2004. Een tweede standaardwerk om deze periode beter te begrijpen is *Spain transformed: the late Franco dictatorship, 1959-75* van Nigel Townson.⁷ *The Franco regime, 1936-1975*⁸ van Stanley G. Payne is een derde naslagwerk dat belangrijk is voor de periode tot 1975.

---

⁵ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:57:27)

⁶ Javier Tusell, *Spain: From Dictatorship to Democracy: 1939 to the Present* (Malden: Blackwell Pub, 2007).

⁷ Nigel Townson, ed., *Spain Transformed: The Franco Dictatorship, 1959-75* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010).

⁸ Stanley Payne, *The Franco regime, 1936-1975* (Madison: University of Wisconsin Press, 1988).

Over de Spaanse democratische overgang (1975-1982) bestaat er eveneens een rijk aanbod aan literatuur. Javier Tusell's *Spain: from dictatorship to democracy: 1939 to the present*, blijkt ook een belangrijke bron voor de periode na 1975. Andere boeken over deze periode zijn *Symbol and ritual in the new Spain: the transition to democracy after Franco*⁹ van Laura Desfor Edles, *From Franco to freedom: the roots of the transition to democracy in Spain, 1962-1982*¹⁰ van Miguel Angel Ruiz Carnicer en het artikel 'Spain after Franco: lessons in democratization'¹¹ van Omar G. Encarnación. Zoals hierboven aangehaald, wordt de schaduwzijde van de Spaanse democratische overgang minder besproken in de literatuur. De Franse historica Sophie Baby schetst dit aspect goed in haar boek *Le mythe de la transition pacifique: violence et politique en Espagne, 1975-1982*.¹² Ook het boek *La transición sangrienta: una historia violenta del proceso democrático en España, 1975-1983*¹³ van Mariano Sánchez-Soler biedt een meerwaarde aan dit debat.

*Het verdriet van Spanje: een natie op zoek naar zichzelf*¹⁴ van Christiane Stallaert geeft een kritische visie op de Spaanse samenleving en specifiek op de houding van Spanje ten aanzien van Baskenland en Catalonië. Met betrekking tot Baskische uitwijkelingen is *Basque diaspora: migration and transnational identity* van Gloria P. Totoricaguena¹⁵ een uitvoerig en belangrijk werk. Wat het Baskisch separatisme, ETA en het conflict met de Spaanse staat betreft biedt 'Why do they kill? The Basque conflict in Spain'¹⁶ van Paddy Woodworth en 'Democracy and dirty wars in Spain'¹⁷ van Omar G. Encarnación, een overzicht van de repressieve contraterreur in de jaren '80 en interessante aanknopingspunten.

---

⁹ Laura Desfor Edles, *Symbol and Ritual in the New Spain: The Transition to Democracy after Franco* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

¹⁰ Miguel Angel Ruiz Carnicer, ed., *From Franco to freedom: the roots of the transition to democracy in Spain, 1962-1982*, Sussex studies in spanish history (Brighton: Sussex Academic Press, 2019).

¹¹ Omar G. Encarnación, 'Spain after Franco: lessons in democratization,' *World Policy Journal* 18, nr. 4 (2001): 35-44.

¹² Sophie Baby, *El mito de la transición pacífica: violencia y política en España (1975-1982)*, vertaald door Tomás Fernández Aúz en Beatriz Eguibar (Madrid: Akal, 2018).

¹³ Mariano Sánchez-Soler, *La transición sangrienta: una historia violenta del proceso democrático en España, 1975-1983* (Londen: Peninsula, 2018).

¹⁴ Christiane Stallaert, *Het verdriet van Spanje een natie op zoek naar zichzelf* (Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2020).

¹⁵ Gloria P. Totoricaguena, *Basque diaspora: migration and transnational identity* (Reno: Center for Basque Studies, University of Nevada, 2005).

¹⁶ Paddy Woodworth, 'Why do they kill? The Basque conflict in Spain,' *World Policy Journal* 18, nr. 1 (2001): 1-12.

¹⁷ Omar G. Encarnación, 'Democracy and dirty wars in Spain,' *Human Rights Quarterly* 29, nr. 4 (2007): 950-72.

Specifiek over Spaanse vluchtelingen in België na Franco is er slechts weinig geschreven. Een artikel van Vice uit 2019 van de Belgische journaliste Arkasha Keyzers getiteld 'Why Political Prisoners from Spain Seek Asylum in Belgium'¹⁸ trok mijn aandacht. Daarnaast geeft het boek van de emeritus professor en rechter en eerste vluchtelingencommissaris Prof. Marc Bossuyt *Tussen demagogie en hypocrisie: Herinneringen van de eerste vluchtelingencommissaris*¹⁹ een belangrijk en gedetailleerd juridisch overzicht van enkele van de Spaanse vluchtelingen die in deze thesis zullen geïnterviewd en/of aangehaald worden. Ondanks deze interessante bijdragen bestaat er een hiaat in de literatuur rond Spaanse vluchtelingen in België na Franco. We stellen vast dat de keerzijde van de democratische overgang en de potentiële continuïteit van het franquisme nog altijd niet volledig erkend worden waardoor de motieven om te vluchten onderbelicht blijven. Er is dan ook weinig literatuur te vinden over Spaanse politieke opposanten in België na 1975.

Relevantie en structuur onderzoek

Tijdens dit onderzoek tracht ik een genuanceerd beeld te bieden over de problematiek van Spaanse politieke vluchtelingen in België na 1975. In het kader daarvan interviewde ik enkele Spaanse vluchtelingen en andere bevoorrechte getuigen om vanuit hun mondelinge getuigenissen een unieke bron van informatie te verkrijgen. Het startpunt van deze masterproef omvat een kritische analyse van de democratische vooruitgang, inclusief de gebreken die de Spaanse staat vanaf 1975 kenmerkt. Binnen de literatuur ligt de focus grotendeels op de positieve verwezenlijkingen van de Transitie (1975-1982), die ongetwijfeld niet miskend mogen worden, mits de nodige nuance in acht te nemen. Het is cruciaal om een gelaagd beeld te hebben van de Spaanse Transitie om het vervolg van dit onderzoek diepgaander te begrijpen. Na de delicate periode van de Transitie is er een trend te zien waarbij er, ondanks de groeiende democratisering in Spanje, toch nog Spanjaarden de nood voelden om het land te ontvluchten, zelfs tot op de dag van vandaag bijna vijftig jaar na Franco's dood.

De vraag waarom sommige vluchtelingen voor België kozen als opvangland is relevant omdat dit de rol van België als *safe haven* en de soms vertroebelde en gespannen verhoudingen tussen België en Spanje in de kijker zet. Dit werd nog maar weinig onderzocht en enkele cases van

---

¹⁸ Arkasha Keyzers, 'Why political prisoners from Spain seek asylum in Belgium,' Vice (2019), geraadpleegd 20.02.2022, <https://www.vice.com/en/article/kzmmvy/spain-political-prisoners-asylum-belgium-ghent-bekaerts>.

¹⁹ Marc Bossuyt, *Tussen demagogie en hypocrisie: Herinneringen van de eerste vluchtelingencommissaris* (Aalter: Ertsberg, 2022).

Spaanse vluchtelingen in België bieden ons interessante inzichten in de problematiek van de Spaanse rechtssysteem. Het bekendste, weliswaar recente, voorbeeld is ongetwijfeld de Catalaanse president Carlès Puigdemont die, na het door het Spaanse Grondwettelijk Hof als illegaal bestempeld Catalaanse onafhankelijkheidsreferendum in 2017 naar België vluchtte. Ik interviewde onder meer de Mallorcaanse rapper Valtònyc en de Baskische vermeende ETA-militante Jaione. De drie cases tonen aan dat er zelfs nu nog redenen zijn om in bepaalde omstandigheden Spanje te ontvluchten. Alle drie worden ze verdedigd door de Belgische advocaat Paul Bekaert. Dit zijn slechts enkele bekendere voorbeelden van mensen die om één of andere reden de noodzaak voelden om Spanje te ontvluchten en in België hun heil zochten. Het thema van deze masterproef toont aan dat onopgeloste historische kwesties tot op vandaag de dag doorwerken en bijgevolg een grote actuele waarde hebben. Een diepgaandere kennis en bewustwording hieromtrent kan bijdragen tot nieuwe inzichten om op een andere manier met het verleden om te gaan.

Hoofdstuk 1 van dit onderzoek focust op de **methodologische aanpak** waarin ik onder meer de methode van mondelinge geschiedenis belicht, die cruciaal was voor dit onderzoek. Het hiaat in de literatuur en persoonlijke motivatie leidden tot de keuze om interviews met specifieke getuigen te gebruiken als een belangrijke bron. Mondelinge bronnen brengen ongetwijfeld een meerwaarde, maar vereisen ook een kritische blik omwille van het subjectieve karakter ervan. In dit hoofdstuk worden de geïnterviewden kort geïntroduceerd en geciteerd.

Hoofdstuk 2 beschrijft de **historische context** van dit onderzoek. Het is grotendeels gebaseerd op de bestaande literatuur, aangevuld met persoonlijke ervaringen en percepties van enkele bevoorrechte getuigen die ik interviewde. Het startpunt van deze thesis is het begin van de Spaanse democratische overgang in 1975, het jaar waarin Franco stierf. Het hoofddoel van dit contextuele hoofdstuk bestaat erin de lezer een uitgebreid beeld te geven van de voorgeschiedenis en de opbouw naar de Spaanse democratische overgang (1975-1982). Er wordt nagegaan welke stempel het franquistisch regime (1939-1975) heeft gedrukt op de Spaanse samenleving. Daarnaast worden de belangrijkste verwezenlijkingen van de Spaanse democratische overgang (1975-1982) opgelijst. Tot slot zal er kort ingegaan worden op de paradox van toenemende onvrede bij een deel van de Spaanse bevolking op een moment dat Spanje evolueert naar een meer open en democratische samenleving. Frustraties ten aanzien van het post-Franco Spanje waren en zijn nog steeds aanwezig bij Baskische en Catalaanse nationalistes, maar ook bij een aantal progressieven en radicaal linkse Spanjaarden die niet in de eerste plaats gedreven worden door nationalistische agenda's.

Hoofdstuk 3 tracht een antwoord te bieden op de eerste onderzoeksvraag: **waarom voelden Spaanse politieke opposanten tijdens een periode van democratisering in Spanje de nood om het land te ontvluchten?** Dit hoofdstuk focust voornamelijk op de **beweegredenen** van specifieke groepen van politieke vluchtelingen. De interviews leveren vooral informatie op over de schaduwzijde van de transitieperiode (1975-1982) en de daaropvolgende periode die vaak onderbelicht is gebleven. Er wordt dieper onderzoek verricht naar de kwaliteit van de Spaanse democratie na 1975, de positieve verwezenlijkingen en de keerzijden. Praktijken die niet binnen een democratische rechtsstaat thuishoren, worden hier besproken. Dit heeft ertoe geleid dat een aantal Spanjaarden, vooral Basken, Spanje verlieten tijdens deze periode van formele democratisering. Dit hoofdstuk rond de motieven voor de vlucht van Spaanse opposanten is sterk gebaseerd op de interviews, rapporten van Amnesty International en relevante literatuur.

Hoofdstuk 4 bouwt verder op de conclusies van het voorgaande hoofdstuk en tracht een antwoord te bieden op de tweede onderzoeksvraag: **Waarom waren sommige van deze Spaanse politieke opposanten die Spanje verlieten tijdens en na een periode van democratisering (1975-1982) aangetrokken tot België als een *safe haven*?** Er wordt onder meer gepoogd om een zicht te krijgen op het aantal vluchtelingen en de diverse beweegredenen om naar België uit te wijken.

Hoofdstuk 5 is opgevat als een **epiloog** waarin kort op zoek gegaan wordt naar de wijze waarop gevoeligheden en frustraties uit de tijd van de democratische Transitie (1975-1982) nog steeds een rol spelen in het hedendaagse Spanje. Dit gebeurt onder meer aan de hand van enkele sprekende cases uit recente jaren. Het is als het ware een uitnodiging om dieper in te gaan op de manier waarop Spanje omgaat met de verwerking van zijn verleden, vooral op het vlak van verzoening met andersdenkenden die doorgaans behoren tot politieke en culturele minderheden zoals de Basken en Catalanen.

Tot slot wordt er in de **conclusies** ingegaan op de belangrijkste lessen en nieuwe inzichten die dit onderzoek opleverde alsook mogelijke suggesties voor verder onderzoek.

1 Een methodologische situering

Hoe geef je de geschiedenis een stem? Net dat is een vraag die mij bezighoudt. Geschiedenis is geen statische wetenschap die vaststaat, maar iets dynamisch, dat telkens opnieuw uit andere perspectieven gepercipieerd kan worden. De geschiedenis laten spreken, een stem geven, is net wat ik trachtte te doen met dit onderzoek.

1.1. Spaanse opposanten na 1975: een hiaat in de literatuur?

Het is altijd een uitdaging om als historicus onderzoek te doen naar een relatief recente periode. Vaak is het aanbod aan bestaande literatuur en primair bronnenmateriaal schaars, wat voor moeilijkheden kan zorgen bij het voeren van een onderzoek. Er is veel geschreven over het Spanje na Franco's dood in 1975. Meestal gebeurde dit vanuit een positief oogpunt, want "Spanje was beter af na Franco's dood", waardoor de keerzijde van de democratische overgang soms over het hoofd wordt gezien. Daarnaast is er tot op heden weinig geschreven over Spaanse politieke opposanten die Spanje ontvlucht zijn en waarvan er een aantal in België zijn terecht gekomen in de periode na 1975. Redenen hiervoor zouden kunnen zijn dat deze vluchtelingen vaak ondergedoken leefden en dus niet officieel geregistreerd waren in België of dat ze in België terechtkwamen na aanvankelijk in andere landen toevlucht te hebben gezocht. Door het vrij recente tijdsbestek van deze thesis en door het gebrek aan schriftelijke bronnen was het noodzakelijk om op een ander soort bron terug te vallen. Aangezien de meerderheid van de personen die een rol speelden in de problematiek van 'Spaanse politieke opposanten in België' nog in leven zijn, vormden mondelinge bronnen een evidente keuze.

1.2. Mondelinge geschiedenis als bron

1.2.1. Meerwaarde mondelinge bron en aanpak

De mondelinge geschiedenis is een onderzoeksmethode om een vraagstelling te helpen oplossen. De communicatie en interactie tussen de interviewer en de geïnterviewde vormen samen het concept 'mondelinge bron'.²⁰ Aanvankelijk ondervond ik enige problemen met het vinden van relevante bronnen voor mijn thesis. Een uitdaging kan echter ook voor een positieve duw in de rug zorgen: net omdat er weinig bronnen bestaan over een thema, gaat de onderzoeker op zoek naar andere methodes om tot antwoorden te komen. De kern van mijn onderzoek is daarom voor een groot deel gebaseerd op mondelinge bronnen, met name interviews met directe betrokkenen. De persoonlijke ervaringen en vaak emotionele geladenheid van interviews kunnen op een verhalende en levendige manier kleur geven aan een verhaal dat nog niet, of weinig, is neergeschreven in de wetenschappelijke literatuur. Wanneer deze vaak subjectieve indrukken en percepties kritisch geanalyseerd en getoetst worden aan de beperkte primaire geschreven bronnen en literatuur, kan een verhalend interview een waardevolle en unieke bron opleveren voor kritisch wetenschappelijk-historisch onderzoek. De mondelinge bron geeft een stem aan gewone mensen waardoor het een *bottom-up* perspectief op een bepaald thema weergeeft.

Er zijn enkele essentiële keuzes gemaakt om deze onderzoeksmethode toe te passen op dit onderzoek. Ten eerste voerde ik vooral interviews van *semigestructureerde* aard. Meestal bereidde ik de interviews kort voor, zodat er een leidraad was voor een heldere vraagstelling. Ik liet echter ook ruimte voor inbreng van de gesprekspartners zelf. Hierdoor kon ik als interviewer vlot inpikken op de onderwerpen die in het interview naar boven kwamen. Ik koos ervoor om deze strategie toe te passen omdat op die manier de gesprekspartners op een bepaalde manier mee mijn onderzoek vormgaven. Ten tweede koos ik voor Spaans als voertaal tijdens de interviews met de Spaanse opposanten. Door het gebruik van hun moedertaal voelden de gesprekspartners zich beter op hun gemak en werden gevoeligheden spontaan beschreven.²¹ Het emotionele aspect van hun vlucht en de problemen nadien werden hierdoor ook gemakkelijker verwoord. Voor mijzelf als onderzoeker vergde het een grotere inspanning,

---

²⁰ Nico Wouters en Koen Aerts, 'Mondelinge geschiedenis in België en de (de-)constructie van collectieve herinnering,' *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, nr. 92 (2014): 503–04.

²¹ Spaans was niet de voorkeurstal bij alle geïnterviewden, maar wel een taal waar ze allemaal mee zijn opgegroeid (Baskisch of Catalaans als voorkeur; deze talen beheers ik niet).

maar dit was zeker een meerwaarde. Ten derde koos ik er voor om de belangrijkste interviews te transcriberen. Buiten het feit dat dit een groot werk was (vooral de Spaanse interviews), leverde dit mij veel voordelen op bij de uitwerking van mijn onderzoek. Er zal steeds in de voetnoot naar de interviews met gepaste tijdscode van de bijhorende vraag verwezen worden.

1.2.2. Kritische noot bij mondelinge geschiedenis

Naast de vele voordelen die de mondelinge geschiedenis kent zijn er ook enkele struikelblokken. Mondelinge geschiedenis is gebaseerd op het (auto-)biografische langetermijngeheugen van de respondent. In de historiografie zijn er regelmatig lopende debatten over de waarde van mondelinge geschiedenis. Meer dan eens werd de mondelinge geschiedenis als inferieur afgedaan en mondelinge bronnen als subjectief. In deze subjectiviteit en eigen ervaring ligt echter ook juist de meerwaarde van de mondelinge bron: verhalen en ervaringen van mensen zijn een unieke bron om de beleving van en visie op een gebeurtenis te vatten. De mondelinge geschiedenis biedt de kans aan subalterne groepen om aan het woord te komen. De onderzoeker moet echter steeds in zijn achterhoofd houden dat de respondent vanuit zijn eigen beleving gebeurtenissen beschrijft en bijgevolg geen perfect objectief of representatief perspectief kan bieden. Zijn beeld is mede gevormd door zijn eigen bril die onvermijdelijk gekleurd wordt door verschillende maatschappelijke tendensen en persoonlijke ervaringen. Zolang de onderzoeker hier rekening mee houdt en kritische afwegingen maakt bij de analyse van het interview, brengt dit echter geen problemen met zich mee en geeft dit een interessante meerwaarde aan het onderwerp. Door de retrospectieve aard van de mondelinge geschiedenis zijn de belangrijkste valkuilen dat deze interviews selectief, niet-representatief, subjectief of anekdotisch zijn. Het beeld van de geschiedenis dat de respondent van een interview vertelt is steeds een *representatie* van het verleden, en géén visie die de onderzoeker zonder onderwerping aan een kritische toetsing mag overnemen.²²

---

²² Wouters en Aerts, 'Mondelinge geschiedenis in België,' 503-11.

1.3. Introductie van de interviews

Gezien binnen deze masterproef interviews als een belangrijke bron van informatie worden beschouwd, was het belangrijk om een veelheid aan invalshoeken te waarborgen. Daarom was de keuze voor de specifieke respondenten niet willekeurig; er is rekening gehouden om via de interviews verschillende perspectieven op eenzelfde problematiek aan bod te laten komen. Voor dit onderzoek deed ik acht interviews met personen die op de één of andere manier een interessante bijdrage konden leveren aan het thema over Spaanse politieke opposanten in België na 1975. Deze interviews met personen met een diverse achtergrond vormen een cruciaal onderdeel van dit onderzoek; hun persoonlijk en kritisch relaas vormt als het ware de rode draad doorheen deze thesis. Achter elk van de getuigenissen zit een specifiek verhaal dat nieuwe elementen onthult of aan het daglicht brengt. De interviews kunnen opgesplitst worden in vier categorieën:

1. Vluchtelingen uit Spanje met diverse politieke motieven die in België terecht gekomen zijn. Tot deze eerste categorie behoren de Sevillaan Francisco Garrido Peña (**Paco**), het Baskisch koppel Luis Moreno en Raquel García (**Moreno en García**), de Mallorcaan Josep Miquel Arenas Beltrán (**Valtònc**) en Maria Natividad Jaúregui Espina (**Jaione**) die tussen 1981 en 2018 naar België vluchtten. In dit onderzoek zal naar de personen in kwestie verwezen worden met hun meest courante naam. Dit zorgt voor herkenbaarheid aangezien ze vaak onder deze naam in de media komen of gekend staan, en het voegt een persoonlijke dimensie toe. In het geval van onder andere Jaione gebruikt ze liever haar Baskische dan haar Spaanse naam. Enkel bij Moreno en García zal dus de achternaam gebruikt worden, bij de anderen zal de bijnaam gebruikt worden.²³
2. Meester **Paul Bekaert** als de Belgische advocaat van sommige van deze vluchtelingen die zich gespecialiseerd heeft in de juridische en mensenrechten problematiek en gedurende zijn gehele carrière de verdediging heeft opgenomen van vluchtelingen uit Spanje in België.
3. Belgische/Vlaamse vertegenwoordigers van sympathie- en solidariteitsbewegingen. Hieronder vallen **Bernard Daelemans**, die deel uitmaakte van een Vlaams-Baskisch

---

²³ Paco, Moreno en García, Jaione en Valtònc zijn de namen van de onmiddellijke ooggetuigen met Spaanse afkomst die in deze thesis gebruikt zullen worden.

steuncomité genaamd 'ANAI ARTEA' alsook **Wim Wabbes** die als student in de jaren '80 een grote betrokkenheid had ten aanzien van minderheidsgroepen, waaronder Basken of politiek andersdenkenden.

4. Een getuigenis uit de academische wereld met professor en historicus **Vincent Scheltiens** die omwille van zijn achtergrond (als nakomeling van een *niño de la guerra* na de Spaanse burgeroorlog) alsook zijn academische expertise een grote kennis heeft opgebouwd rond dit thema.

1.3.1. Spaanse vluchtelingen in België

De Sevillaan **Francisco Garrido Peña** ('Paco', figuur 1) ligt aan de basis van dit onderzoek. Door een interessant interview in februari 2022 in Sevilla, werd mijn interesse aangewakkerd

Figuur 1: Francisco Garrido Peña

om mij verder te verdiepen in de materie van Spaanse vluchtelingen tijdens een periode van democratisering.²⁴ Paco is een professor politieke filosofie en voormalig Spaans-Andalusisch politicus die mede aan de basis ligt van de ecologische partij in Spanje. Hij vluchtte naar België waar hij tussen 1980 en 1982 iets minder dan een jaar in Gent verbleef. Daar kwam hij terecht in een aanzienlijk netwerk van Spaanstalige en Belgische/ Vlaamse linkse sympathisanten. Ik leerde uit zijn verhaal dat niet enkel Basken en Catalanen vluchtten voor het Post-Francoregime, maar ook progressieve Spanjaarden die met hun gedachtengoed een bedreiging vormden voor het Post-Franco Spanje.²⁵

Het Baskisch koppel **Luis Moreno en Raquel García** (figuur 2) vluchtte in 1993 naar België. Ze werden ervan beschuldigd drie leden van het Bizkaia-commando van ETA onderdak te hebben verschaft en wapens voor hen te hebben vervoerd, waardoor ze beschouwd werden als sympathisanten van ETA.²⁶ Na een lange rechtszaak van 1993 tot 1996 werd er uiteindelijk besloten dat ze toch in België mochten blijven. Dit interview leverde

Figuur 2: Luis Moreno en Raquel García

²⁴ Francisco Garrido Peña (°1958, Sevilla, Spanje).

²⁵ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022

²⁶ Bossuyt, Tussen demagogie en hypocrisie, 127.

een grote meerwaarde op voor dit onderzoek, omdat zowel Moreno als García belangrijke getuigen zijn van hoe de Spaanse justitie sympathisanten van het Baskisch separatisme behandelde.²⁷

Figuur 3: Maria Natividad Jáuregui Espina (Jaione)

Maria Natividad Jáuregui Espina (figuur 3), beter gekend onder haar Baskische naam *Jaione*, is een Baskische opposant.²⁸ Ze wordt beschuldigd van medeplichtigheid bij de moord op de Spaanse kolonel Ramón Romeo in 1981. Ook wordt ze ervan verdacht deel uitgemaakt te hebben van het Bizkaia-commando van ETA. Ze was toen 23 jaar oud, nu is ze 64. Jaione vluchtte eerst naar Frans-Baskenland, dan naar Mexico, om uiteindelijk in 2003 in België terecht te komen. In november 2020 werd ze door België aan Spanje uitgeleverd na een jarenlange juridische strijd. Ik kreeg de kans om via een contact in Gent (die liever anoniem wil blijven) met haar te telefoneren in haar Spaanse gevangenschap. Jaione mag 12 keer per week

een telefoongesprek voeren van maximum 8 minuten en dit enkel met tien Spaanse nummers die ze zelf mocht doorgeven. In totaal beschikte ik over 2 x 8 minuten met een effectieve spreektijd van 14,5 minuten, genoeg om enkele prangende vragen te stellen die relevant waren voor dit onderzoek.²⁹

Josep Miquel Arenas Beltrán (figuur 4), beter gekend onder zijn artiestennaam *Valtònyc*, is een Spaanse rapper uit Mallorca (°1993). In 2012 werd hij opgepakt en beschuldigd. In 2018 oordeelde de Audiencia Nacional dat hij schuldig was aan majesteitsschennis en ‘verheerlijking van het terrorisme’³⁰ [*apologia del terrorismo*]. In zijn omstreden liedjesteksten zegt hij onder meer “Jorge Campos [Vox] verdient een kernbom”³¹, “ik wil een boodschap van hoop overbrengen aan de Spanjaarden:

Figuur 4: Josep Miquel Arenas Beltrán (Valtònyc)

²⁷ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022

²⁸ Maria Natividad Jáuregui Espina, ook wel Jaione (°1958, Baskenland, Spanje)

²⁹ Interview met Maria Natividad Jáuregui Espina, telefoon, 15.12.2022

³⁰ *Apologia del terrorismo* (Art. 578 van het Spaanse strafwetboek): dit artikel werd na de terreuraanslagen in 2015 verbreed, waardoor het aantal veroordelingen in Spanje sterk gestegen is.

³¹ "Jorge Campos merece una bomba de destrucción nuclear" (liedje: Circo balear, Valtònyc).

ETA is een grote natie"³² en "De Koning heeft een afspraak op het stadsplein, een strop om zijn nek en moge het gewicht van de wet op hem vallen."³³ Dit was volgens het Spaanse gerecht voldoende reden om hem in 2018 tot een gevangenisstraf van 3,5 jaar te veroordelen.³⁴ In mei 2018 vluchtte hij naar België.³⁵

Terwijl de cases van Moreno-García, Jaione en Valtònc behoorlijk gedocumenteerd zijn zowel juridisch als in de media, is dit niet het geval is voor de zaak van Paco, die vooral gebaseerd is op zijn persoonlijke getuigenis en die van Wim Wabbes.

1.3.2. Belgische verdediger van Spaanse vluchtelingen

Figuur 5: Paul Bekaert

Een sleutelinterview voor dit onderzoek was met de Belgische advocaat **Paul Bekaert** (figuur 5).³⁶ Bekaert is sinds het begin van de jaren '80 tot op heden advocaat van politieke opposanten van Spaans-Baskische afkomst die om diverse redenen naar België zijn gevlucht. Het betreft hier onder meer Bilbao en Arese, Pagoaga en Maiztegui, Moreno-García, Jaione, Carlès Puigdemont en Valtònc. Verschillende van deze cases kregen uitgebreid media-aandacht omwille van de diplomatieke spanningen die ze veroorzaakten. Meerdere van Bekaerts cliënten komen ook in mijn thesis aan het woord. Bekaert bouwde doorheen de jaren heel wat expertise op rond Spaanse vluchtelingen in België en wijdde een groot deel van zijn professionele leven aan deze

---

³² "Quiero transmitir a los españoles un mensaje de esperanza, ETA es una gran nación" (liedje: Microglicerina, Valtònc).

³³ "El Rey tiene una cita en la plaza del pueblo, una soga al cuello y que le caiga el peso de la ley" (liedje: Valtonyc y Marchena', que se levanten los caídos, Valtònc)

³⁴ Público, 'Estas son las frases y versos por los que Valtonyc irá a prisión tres años y medio,' 20.02.2018, geraadpleegd 02.02.2023, <https://www.publico.es/sociedad/valtonyc-son-frases-versos-valtonyc-ira-prision-tres-anos-medio.html>.

³⁵ Redactie, 'Verboden om de koning te beledigen? Wet is in strijd met de grondwet, oordeelt het Hof,' De Morgen, 28.10.2021, geraadpleegd 26.10.2022, <https://www.demorgen.be/nieuws/verboden-om-de-koning-te-beledigen-wet-is-in-strijd-met-de-grondwet-oordeelt-het-hof~bb9fe483/>;
Interview met Josep Miquel Arenas Beltrán, Brussel, 09.12.2022

³⁶ Paul Bekaert (°1948 te Kortrijk, België) is een Belgische advocaat. Hij werd licentiaat in de rechten in 1972. Hij is advocaat sinds 1974 en bracht in 1979 een bezoek aan Baskenland, wat zijn persoonlijke interesse voor het onderwerp heeft aangescherpt.

problematiek. Op die manier is hij de vertrouwenspersoon geworden voor Spanjaarden van zeer diverse politieke kleur die op zoek zijn naar rechtsbescherming. Daarnaast heeft hij omwille van zijn jarenlange engagement en persoonlijke interesse een diepgaand inzicht in de dynamieken van de Spaanse rechtsstaat tijdens de voorbije decennia.³⁷

1.3.3. Solidariteitsorganisaties

Van onschatbare waarde zijn ook de getuigenissen van sympathisanten van de Spaanse opposanten in België. Dit zijn vaak kleine netwerken van maatschappelijk geïnteresseerde en geëngageerde mensen die bereid waren om deze vluchtelingen op allerhande manieren bij te staan. Een van hen is **Bernard Daelemans** (figuur 6) die een rol speelt als linkse flamingant, hoofdredacteur van het blad *Meervoud*, en sympathisant van ANAI ARTEA, het Vlaams-Baskisch steuncomité. Vanuit zijn Vlaamse autonomiestreven heeft hij ook sympathie opgebouwd

Figuur 6: Bernard Daelemans

voor de Baskische onafhankelijkheidsaspiraties. Bovendien was zijn partner, historicus Christian Dutoit, zeer begaan met de Baskische problematiek, en de connectie tussen Baskenland en Vlaanderen.³⁸

Figuur 7: Wim Wabbes

Wim Wabbes (figuur 7) was als student begin jaren '80 actief bij de Gentse organisatie *Arbeid*. Dit was een organisatie die zich toedeed op de steun aan onderdrukte minderheden in Europa en elders in de wereld. Zowel de organisatie als Wabbes waren links-Vlaams georiënteerd. Daarnaast maakte hij ook deel uit van de 'werkgroep Baskenland' aan de Universiteit Gent. Ze boden vooral steun aan Noord-Ierland en aan Baskenland, maar ook andere Spanjaarden vonden hun weg naar dit steuncomité. Zo leerde hij veel Basken maar ook de Sevillaan Paco kennen, waardoor hij veel kennis heeft opgebouwd over de toenmalige solidariteitsbewegingen in Vlaanderen ten aanzien van gevluchte Spanjaarden na 1975. *Arbeid* was een vrij kleine politieke beweging zonder politieke vertegenwoordiging die zorgde voor de opvang en steun aan opposanten uit Spanje die naar Vlaanderen gevlucht waren.³⁹

³⁷ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022

³⁸ Interview met Bernard Daelemans, Brussel, 21.06.2022

³⁹ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022

1.3.4. Academische wereld

Het interview met de Antwerpse historicus **Vincent Scheltiens Ortigosa** (figuur 8) was om twee redenen van belang voor dit onderzoek.⁴⁰ Ten eerste is hij zelf van Spaanse afkomst: zijn vader was een *niño de la guerra* (zie infra). Ten tweede is hij als professor aan de Universiteit Antwerpen gespecialiseerd in de moderne en hedendaagse geschiedenis van Spanje, waardoor hij veel kennis en inzichten heeft verworven over de Spaanse geschiedenis na 1975, met name de Spaanse democratische overgang. De combinatie van zijn persoonlijke levenservaringen met zijn academische achtergrond maken van professor Scheltiens een unieke mondelinge bron voor deze studie.⁴¹

Figuur 8: Vincent Scheltiens Ortigosa

Hij brengt een meer nuchtere wetenschappelijk onderbouwde analyse op het thema van Spaanse politieke opposanten in België na 1975. Zijn waardeoordeel is aanwezig, maar verscholen achter verschillende objectieve vaststellingen en nuanceringen over de Spaanse rechtsstaat en maatschappij. Zijn genuanceerde duiding levert een belangrijke aanvulling op de interviews met de gevluchte Spanjaarden – Paco, Moreno en García, Jaione en Valtònyc – die onvermijdelijk een meer emotioneel en subjectief verhaal brengen omwille van hun directe confrontatie met de Spaanse justitie.

1.4. Andere bronnen

Naast de interviews wordt dit onderzoek verder aangevuld met mensenrechtenrapporten van Amnesty International en relevante literatuur over de context van deze periode met feitelijke informatie en data. Dit versterkt het objectiviteitgehalte van de onvermijdelijk subjectieve mondelinge bronnen en geeft op een andere manier een aanvullend beeld van de tijdsgeest en de visies die reeds gevormd zijn over dit onderwerp. Amnesty International werd opgericht in 1961, en is al decennialang een gezaghebbende en kritische stem ter verdediging van de

---

⁴⁰ Vincent Scheltiens (°1962, Mechelen, België) is een Belgische historicus. Hij behaalde zijn licentiaat in de geschiedenis aan de Universiteit Antwerpen. Hij heeft een Spaanse moeder uit Galicië en een vader uit Baskenland, die tot één van de 5000 *niños de la guerra* behoort die tijdens de Spaanse Burgeroorlog naar België zijn gekomen.

⁴¹ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022

mensenrechten van vreedzame politieke activisten in de wereld. Enkele jaarrapporten van Amnesty International bleken van grote waarde. Vooral de rapporten van 1979⁴² en 1980⁴³ waarin folteringen en schendingen van de mensenrechten in Spanje werden vastgesteld, blijken een belangrijke aanvullende bron om de aantijgingen over foltering die aangehaald werden door sommige gesprekspartners, kracht bij te zetten. Ze verschaffen een zo een objectief mogelijk perspectief op de mensenrechtenproblematiek in Spanje in de jaren na Franco dat door juristen en mensenrechtenexperts werd vastgesteld en beschreven.

---

⁴² Amnesty International, 'Amnesty International report 1979' (Londen: Amnesty International, 1979).

⁴³ Amnesty International, 'Amnesty International report 1980' (Londen: Amnesty International, 1980).

2 Historische context: Spanje op weg naar een democratische toekomst?

De Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) en het daaropvolgende regime van generaal Francisco Franco (1939-1975) drukten ongetwijfeld een zware stempel op de Spaanse samenleving. Toen Franco in 1975 stierf, had Spanje de keuze om te bepalen welke weg het land zou inslaan: koos men voor een verderzetting van Franco's autoritaire regime of voor een democratische staatsstructuur? Deze tweesplitsing waar Spanje voor stond kende een voorgeschiedenis die een rol speelde in de keuzes die toen gemaakt werden. Daarom is het belangrijk om eerst en vooral een beeld te hebben van welke gebeurtenissen de Spaanse maatschappij mee vorm gegeven hebben (vanaf 1923), om op die manier bepaalde ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan na Franco's dood in 1975 beter te kunnen situeren.

2.1. Spanje voor 1975

2.1.1. Spanje voorafgaand aan Franco: 1923-1939

Tussen 1923 en 1930 was Spanje een monarchie onder koning Alfonso XIII. In werkelijkheid had de koning geen tot weinig macht en was het generaal Primo de Rivera die een militaire dictatuur installeerde in Spanje. Rond 1930 was er echter veel weerstand ontstaan tegen het regime van de Rivera, vooral van de linkerzijde. De studenten kwamen in grote groepen op straat, en ook de Spaanse koning en legerofficieren hadden nog maar weinig vertrouwen in de Rivera's regime. Dit leidde ertoe dat hij uiteindelijk aftrad. Bij de daaropvolgende verkiezingen op 12 april 1931 wonnen de republikeinen met een grote meerderheid. Er was geen draagvlak meer voor de monarchie, zeker niet na de nauwe samenwerking tussen de koning en de Rivera. Koning Alfonso XIII vluchtte, wat op 14 april 1931 tot de officiële uitroeping leidde van de *Tweede Spaanse Republiek*. Dit was een vooral linksgeoriënteerd regime. Manuel Azaña speelde een sleutelrol in de Republiek: hij was de eerste minister tussen 1931-1933 en president tussen 1936 en 1939. In de eerste plaats wilde hij de rol van de katholieke kerk en het leger inperken

om zo een meer democratische samenleving uit te bouwen.⁴⁴ De Tweede Spaanse Republiek wordt door velen, waaronder de historicus Stanley Pane, als de eerste democratie van Spanje bestempeld. Het was echter geen vreedzame periode voor Spanje. In juli 1936 brak de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) uit met een staatsgreep tegen de Tweede Spaanse Republiek door een groep rechtse, nationalistische generaals onder leiding van José Sanjurjo. Amper drie dagen na het begin van de staatsgreep stierf Sanjurjo en werd hij vervangen door de generaal Francisco Franco. Na een drie jaar lang aanslepende, en bloedige oorlog kwamen op 1 april 1939 de Spaanse nationalistes, onder leiding van generaal Franco, uiteindelijk als winnaar uit de burgeroorlog. Dit luidde het begin in van het 36-jaar lange autoritaire regime van Franco, die generaal en president was tot zijn dood in 1975.⁴⁵

2.1.2. Het franquistisch regime: 1939-1975

Het franquisme dat 36 jaar duurde heeft zonder twijfel een zware stempel gedrukt op de Spaanse samenleving. De dictatuur onder Franco wordt volgens Edward Malefakis in twee grote periodes opgedeeld: het vroege franquisme (1939-1959) waarin vooral repressie heerste. Vanaf 1959 brak met de komst van het economische Stabiliteitsplan in 1959 een nieuw hoofdstuk aan in het franquisme, omdat Spanje hier afstapte van zijn autarkisch economisch beleid met als doel te evolueren naar een moderne kapitalistische markteconomie. De periode die hierop volgde, het late franquisme (1959-1975) of ontwikkelingsfranquisme [*franquismo desarrollista*], wordt omwille van de sterke economische groei ook wel het ‘Spaanse economische mirakel’ genoemd. Op sociaal vlak vonden er eveneens grondige veranderingen plaats in deze periode, maar op politiek vlak veranderde er weinig. Toch werd er tijdens deze periode, wellicht onbewust, de basis gelegd voor een overgang naar een meer democratische samenleving.⁴⁶

---

⁴⁴ Walter L. Bernecker, ‘Entre la historia y la memoria: Segunda República, Guerra Civil española y primer franquismo,’ *Iberoamericana* 3, nr. 11 (2001): 227–28.

⁴⁵ Jonah S. Rubin, ‘How Francisco Franco governs from beyond his grave: an infrastructural approach to memory politics in contemporary Spain,’ *American Ethnologist* 45, nr. 2 (2018): 214-17.

⁴⁶ Edward Malefakis, ‘The Franco dictatorship: a bifurcated regime?,’ in *Spain transformed: the late Franco dictatorship, 1959-75*, ed. Nigel Townson (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010), 248.

Belangrijkste kenmerken franquisme

Francisco Franco (°1892-1975), ook wel *Generalísimo* Francisco Franco of *Caudillo* genoemd, vestigde een persoonlijke dictatuur. Het was geen 'partij-dictatuur', zoals het geval was bij ondermeer de communistische partij in de Sovjet-Unie. Volgens de Spaanse historicus Javier Tusell heeft Franco nooit geprobeerd om het franquistisch regime geheel te institutionaliseren. De grootste reden hiervoor was dat er te veel diverse opvattingen voor de toekomst van het regime bestonden. Zo waren de Carlisten⁴⁷ geen voorstander van een eenpartijstaat, terwijl de Falangisten eerder pro-Republikeins waren. Franco moest dus steeds op een slappe koord balanceren tussen de verschillende fracties die hem steunden.⁴⁸ Franco's regime wordt vaak als fascistisch bestempeld, al gaat de Amerikaanse historicus Stanley Payne niet akkoord met deze noemer en stelt hij dat het franquisme in een aparte politieke categorie thuis behoort.⁴⁹

De franquistische staat kende enkele belangrijke instituties die een rol speelden in de vorming en instandhouding van het regime. Eerst en vooral speelde het leger een sleutelrol. In de eerste plaats was Franco een militair, wat ervoor zorgde dat hij door zijn functie als generaal (*Generalísimo*) als een soort *primus inter pares* werd gezien binnen het leger. Hierdoor werden mogelijke opstanden binnen het leger de kop ingedrukt. Een tweede belangrijke pijler was de Katholieke Kerk. Franco hechtte veel waarde aan het katholicisme, en introduceerde het Nationaal-katholicisme. Dit leidde tot een sterk verbond tussen kerk en staat in het franquistisch Spanje. Tot 1962 was de invloed van de kerk zo sterk dat het katholicisme als de drijvende kracht achter de franquistische ideologie kan gezien worden. Een derde pijler en één van de belangrijkste instrumenten van het franquistisch regime was de Falangistische partij, tot 1934 *Falange española* en erna de *FET y de las JONS* [*Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*]. Dit was de enige politieke partij tijdens het regime van Franco. In 1942 werd eveneens de *Cortes Españoles* opgericht, ook wel informeel de *Cortes franquistas*, de wetgevende instelling van de franquistische staat die dienstdeed tot 1977, wanneer de instelling vervangen werd door het huidige *Congreso de los diputados*. De instelling had de bevoegdheid om wetten op te stellen en goed te keuren. In realiteit diende deze *Cortes Españoles* eerder om pro-forma goed te keuren wat door Franco en zijn directe entourage beslist was. Het hoofd van de staat [*jefe de estado*] had immers de grootste macht en het eindoordeel in de wetgevende macht.⁵⁰

---

⁴⁷ Een Spaanse politieke beweging die tot doel heeft om een andere tak van de Bourbon-dynastie op de Spaanse troon te zetten, <https://www.britannica.com/topic/Carlism>.

⁴⁸ Tusell, *Spain: From Dictatorship to Democracy*, 13-6.

⁴⁹ Stanley G. Payne, *Fascism in Spain, 1923-1977* (Madison: University of Wisconsin Press, 1999), 348.

⁵⁰ Tusell, *Spain: From Dictatorship to Democracy*, 18.

Het vroege franquisme (1939-1959): repressie en sterk persoonlijk leiderschap

De eerste jaren van Franco's regime staan vooral bekend om hun repressieve aard. Tussen 1939 en 1942 werden straffen bepaald door militaire rechtbanken en werden heel wat schijnprocessen gevoerd. De repressie was hard: het aantal executies wordt volgens specialisten geschat tussen 35.000 (reeds bewezen) en 50.000 (gespeculeerd).⁵¹ Executies waren echter niet het enige kenmerk van de eerste jaren van het repressieve franquistische regime: er was ook een groot aantal politieke gevangenen. In 1939 zaten er ongeveer 270.000 mensen in Spaanse gevangenissen opgesloten. Tegen 1945 was dat aantal echter gedaald tot 43.000 gevangenen.⁵² Deze omvangrijke cijfers geven een duidelijk beeld van de sterk repressieve aard van Franco's regime in de eerste jaren net na de Spaanse Burgeroorlog. Er kan niet gesproken worden van een genocide zoals wel gedaan wordt bij de regimes van Hitler en Stalin, maar het was zonder twijfel een bloederige en zeer repressieve periode.⁵³

De militaire magistratuur die hoofdzakelijk verantwoordelijk was voor deze repressie bestond tot en met 1948. In die eerste negen jaar van Franco's regime vaardigde ze verscheidene wetten uit, zoals de *Ley de Represión de Masonería y del Comunismo* in 1940. Deze wet op de bestrijding van vrijmetselarij en communisme hangt nauw samen met Franco's ideologie. In zijn visie over de vorming van zijn nieuwe staat stonden het nationaal militarisme, het katholicisme en patriottisme centraal. Deze staan symbool voor de drie kernwaarden tijdens Franco's regime: (1) Spaanse nationale eenheid, (2) de katholieke kerk en (3) de centrale rol van het gezin en de familie. Franco kantte zich sterk tegen de Vrijmetselarij, het liberalisme en het communisme, omdat hij vond dat dit zijn voornoemde drie waarden ondermijnde.⁵⁴

Laat-franquisme (1959-1975): de wortels van de democratisering in Spanje

Vanaf 1960 waren er veranderingen op diverse vlakken merkbaar in Franco's dictatuur. Ten eerste was de repressieve aard van het bewind dat Spanje kenmerkte in de naoorlogse jaren sterk veranderd. Het aantal executies en gedetineerden in de gevangenis daalde aanzienlijk. De straffen werden getransformeerd in kortere gevangenisstraffen of boetes. Daarnaast was de rol van de katholieke kerk niet meer zo significant als in het begin van de dictatuur, ook omdat

---

⁵¹ Tusell, *Spain: From Dictatorship to Democracy*, 22.

⁵² Tusell, *Spain: From Dictatorship to Democracy*, 24-5.

⁵³ Tusell, *Spain: From Dictatorship to Democracy*, 13-5.

⁵⁴ Tusell, *Spain: From Dictatorship to Democracy*, 13-5.

de kerk vanaf 1962 na het Tweede Vaticaans Concilie door haar wens tot 'modernisering' een deel van haar aantrekkingskracht verloren had.⁵⁵ Franco's ideaal van Nationaal-katholicisme bleef echter wel een belangrijk punt van zijn gedachtengoed, maar de sleutelrol die de kerk in Spanje innam was niet meer dezelfde. Een derde aspect dat deze periode sterk kenmerkt is de economische groei die Spanje kende vanaf 1961: deze was zo sterk dat men zelfs sprak van het *Spaanse economische mirakel*. Dit mag echter niet overdreven worden want Spanje kwam qua economische ontwikkeling nog steeds niet in de buurt van andere Europese landen waar de industrialisatie een vroegere startdatum kende. Franco's autarkisch economisch beleid heeft Spanje lang afgeremd in zijn economische ontwikkeling.⁵⁶

Geleidelijk kwam er ook een liberalisering op vlak van vrije meningsuiting. De perswet van 1966 versoepelde de censuur.⁵⁷ Hierdoor moest niet elke publicatie nog gecontroleerd worden door de staat. De belangrijkste verandering was dat er voortaan over politiek nieuws gerapporteerd mocht worden. Bij de bevolking werd het vertrouwen in de berichtgeving door de pers een stuk groter dan ervoor. Ondanks deze liberalisering stonden er echter nog steeds straffen op nieuws dat kritisch was ten aanzien van het franquistische regime. Deze straffen konden variëren van boetes, tot de sluiting van de uitgever in kwestie.⁵⁸ Er ontstond eveneens meer draagvlak voor arbeidersprotesten en- bewegingen om hun onvrede over de sociale en arbeidsomstandigheden te uiten. Tot slot was er in deze periode eveneens een culturele switch, waarbij het belang van onderwijs voorop kwam te staan in tegenstelling tot de periode ervoor.⁵⁹

Vanaf de jaren '60 in de laat-franquistische periode, was er steeds meer onvrede en sociale druk op het regime van Franco. Ondanks de geleidelijke veranderingen was er nog geen sprake van een open politiek regime. Protestbewegingen van studenten, intellectuelen, arbeiders en leden van de progressieve clerus stelden Franco's regime steeds meer in vraag. Deze groeiende oppositie uitte zich ook in geweld: in 1959 ontstond de Baskische afscheidingsbeweging ETA (*Euskadi Ta Askatasuna*) die streed voor de Baskische onafhankelijkheid (zie 2.3.2.).

---

⁵⁵ Het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, ook wel Vaticanum II genoemd, vond plaats van 11 oktober 1962 tot 8 december 1965. Het doel van dit concilie was om de kerk te moderniseren.

⁵⁶ Aceña en Ruiz, 'The golden age of Spanish capitalism: economic growth without political freedom,' in *Spain transformed: the Franco dictatorship, 1959-75*, ed. Nigel Townson (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007), 30-3.

⁵⁷ Ook wel *Ley Fraga*, naar de minister Fraga Iribarne, genoemd.

⁵⁸ Richard Gunther, José Ramón Montero en José Ignacio Wert, 'The media and politics in Spain: from dictatorship to democracy', in *Democracy and the media*, eds. Richard Gunther en Anthony Mughan (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 34-5.

⁵⁹ Nigel Townson, 'Introduction', in *Spain transformed: the Franco dictatorship, 1959 -75*, ed. Nigel Townson (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010), 15.

Dit volstond echter niet om het franquisme te destabiliseren. Volgens de historicus Nigel Townson waren de laatste vijftien jaar van Franco's regime en de veranderingen die deze laat-franquistische periode kenmerken essentieel om een integraal beeld te krijgen van de grondslagen van de geleidelijke democratische transitie.⁶⁰

2.1.3. 1975 als scharniermoment in de Spaanse geschiedenis

De afzwakking van de repressie en schijnbare democratisering tijdens het late franquistisch regime mag niet verward worden met een verzwakking van het franquistische regime. De historicus Donald Share (1986) benoemde het franquistisch regime (1939-1975) als "een van de meest stabiele autoritaire regimes in de geschiedenis". Share stelt dat het Spanje onder Franco nooit een duidelijke ideologie kende, omdat Franco weinig of geen vertrouwen had in ideologieën en in een intellectuele elite. Dankzij Franco's charismatische en pragmatische karakter onderhield hij echter wel een goede band met zijn bondgenoten. Door geleidelijke openingen in de Spaanse samenleving toe te laten wist Franco een zeker respect af te dwingen. Met een retrospectieve kijk op het franquistisch regime schreef Share dat Franco in zijn streven naar het behoud van zijn autoritaire bewind na zijn dood, hij paradoxaal genoeg zelf de kiemen heeft gezaaid die een democratische overgang hebben mogelijk gemaakt.⁶¹

In 1947 werd de Spaanse successiewet [*Ley de la Sucesión*] uitgevaardigd. Deze wet bepaalde dat na Franco's heerschappij de monarchie terug hersteld zou worden. Daarnaast mocht Franco zelf zijn opvolger kiezen. Door deze wet goed te keuren hoopte Franco te kunnen rekenen op de blijvende steun van twee groepen die de pijlers vormden van zijn regime: de monarchisten en de katholieke kerk. Op die manier hoopte hij de continuïteit te verzekeren van zijn autoritaire bewind na zijn dood.⁶² In 1969 benoemde Franco officieel zijn toekomstige opvolger: de 31-jarige prins Juan Carlos. Juan Carlos was sinds zijn kindertijd de *protégé* van Franco, steeds met het doel om zijn Franco's opvolger te worden. Hij was opgeleid in scholen die Franco geselecteerd had om zo zijn franquistisch gedachtegoed verder te zetten. Hij werd behandeld als een familielid en werd betrokken bij het bestuur van het land. Franco's ultieme doel voor zijn opvolger was dan ook een verderzetting van zijn franquisme na zijn dood via de Spaanse monarchie, ook wel *continuismo* [verderzetting] genoemd.

---

⁶⁰ Townson, 'Introduction,' 1-3.

⁶¹ Donald Share, 'The Franquist regime and the dilemma of succession', *The Review of Politics* 48, nr. 4 (1986): 557-558.

⁶² Share, 'The Franquist regime and the dilemma of succession,' 557-58.

Naast de herinstallatie van de monarchie richtte Franco vooral zijn aandacht op de keuze van een in zijn ogen sterke figuur als toekomstige eerste minister die de verderzetting van het franquisme zou kunnen verzekeren. Juan Carlos zou officieel hoofd van de Spaanse staat zijn, terwijl de eerste minister de feitelijke macht in handen zou hebben. Franco koos in 1973 voor Carrero Blanco omdat hij in hem een garantie zag voor een verderzetting van zijn autoritaire regime. Als rechterhand van Franco was Carrero Blanco gekend als een autoritaire denker met een grote afkeer voor democratische waarden. In december 1973 werd Carrero Blanco echter vermoord door ETA, waardoor Franco een belangrijke medestander verloor (zie 2.3.2). Franco koos vervolgens Carlos Arias Navarro als de opvolger voor Carrero.⁶³ Arias Navarro ging echter uit van een meer liberale ideologie dan Franco beoogde. Hij probeerde geleidelijk nieuwe hervormingen door te voeren en het repressieve karakter van het franquisme wat af te zwakken. Dit beleid door Arias, gecombineerd met Juan Carlos die ook een weinig uitgesproken franquistisch karakter had, zorgde ervoor dat de vooruitzichten voor een verderzetting van het franquisme relatief zwak waren. Op 20 november 1975 stierf Franco. Hoewel er op institutioneel en politiek vlak nog niet veel veranderd was bij zijn overlijden was de Spaanse samenleving wel al sterk geëvolueerd sinds het begin van Franco's regime.⁶⁴ Zichtbaar stierven met hem ook zijn autoritaire franquistische idealen, al zou de geest van het franquisme nog blijven nazinderen.

2.2. De roep naar democratie: de Spaanse democratische overgang (1975-1982)

*"Después de Franco, qué?"*⁶⁵ Dit citaat uit 1965 van Santiago Carrillo dateert en schetste toen reeds een zekere besluiteloosheid over hoe het Spanje na Franco er zou moeten uitzien.⁶⁶ Dat Spanje na Franco grote veranderingen zou doormaken, stond buiten kijf. De periode na Franco's dood op 20 november 1975 wordt benoemd als *La Transición* of de Spaanse democratische overgang (1975-1982). Dit is de periode dat Spanje een transitie doormaakte van het autoritaire franquistische bewind naar een parlementaire monarchie. Dit nieuwe begin werd in de eerste plaats belichaamd door een nieuwe generatie van leidersfiguren. Koning Juan Carlos I en de

---

⁶³ Share, 'The Franquist regime and the dilemma of succession,' 560-64.

⁶⁴ Townson, 'Introduction,' 4.

⁶⁵ 1965, uitspraak door Santiago Carillo (1915-2012), algemeen secretaris van de Communistische Partij van Spanje (PCE); "Wat na Franco?"

⁶⁶ Laura Desfor Edles, *Symbol and Ritual in the New Spain: The Transition to Democracy after Franco* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 41-2.

twee opeenvolgende eerste ministers Adolfo Suárez (1976-1981) en Felipe González (1982-1996) zijn de politieke protagonisten van deze periode.

In de jaren '70 was er in de wereld een trend van democratisering bezig, de zogenaamde 'derde democratische golf'. Spanje volgde deze trend en koos ervoor na Franco's dood in 1975 om de weg van de democratie in te slaan wat het startschot betekende van de Spaanse democratische overgang of Transitie.⁶⁷ De Transitie kent geen exact afgebakende periodisering, maar in de literatuur wordt vooral de periode 1975 tot 1982 aangeduid als de transitiejaren. De start is duidelijk: het jaar waarin Franco stierf (1975). Als een gevolg van de Successiewet van 1947 (zie 2.1.3.) werd na zijn dood de Spaanse monarchie gerestaureerd met Juan Carlos als koning. Tussen 1976 en 1981 regeerde de centrumrechtse Unión de Centro Democrático (UCD) met Adolfo Suárez als eerste minister. Als eindjaar van de democratische transitie wordt 1982 aangeduid omdat dan de socialistische partij, de Partido Socialista Obrero Español (PSOE) aan de macht kwam waarbij links voor het eerst terug aan de macht kwam na de Tweede Spaanse Republiek.⁶⁸ De belangrijkste verwezenlijkingen van deze periode zullen in dit deel beknopt worden aangehaald.

2.2.1. Politiek: *Los pilotos del cambio*

Democratie of continuísmo

Volgens de politicoloog Omar Encarnación waren de jaren tussen 1975 en 1977 eerder jaren van stagnatie en politieke wanorde, omdat het politieke klimaat van Spanje helemaal verstoord was.⁶⁹ Het land moest ervoor kiezen of het al dan niet het franquisme ging verderzetten of een andere weg wilde inslaan die dichter aanleunde bij de democratische regimes in Europa.⁷⁰ Volgens Share gaat een machtswissel steeds gepaard met snel veranderende dynamieken. In plaats van een verderzetting, '*continuísmo*', van het sterk geconsolideerde autoritaire regime dat Spanje onder Franco kende, werd de focus volgens Encarnación al snel verlegd naar democratische idealen.⁷¹ Tijdens de inauguratiespeech van de nieuwe koning Juan Carlos, twee

---

⁶⁷ Omar G. Encarnación, 'Spain after Franco: lessons in democratization', *World Policy Journal* 18, nr. 4 (2001): 36-7.

⁶⁸ Encarnación, 'Spain after Franco,' 35-7.

⁶⁹ Encarnación, 'Spain after Franco,' 36-7.

⁷⁰ Encarnación, 'Spain after Franco,' 36-7.

⁷¹ Share, 'The Franquist regime and the dilemma of succession,' 549.

dagen na Franco's dood (22 november 1975) maakte hij zijn ambities duidelijk om met Spanje mee te surfen op de derde democratische golf in de jaren '70 (zie 2.2.).⁷² De belangrijkste reden voor deze democratische ambities kan volgens Donald Share toegeschreven worden aan de *generation gap*. Juan Carlos en Adolfo Suárez (1977-1981) hadden beiden weinig te maken gehad met de Spaanse Burgeroorlog en met de ontwikkeling van het franquistisch systeem onder Franco. Net om die reden voelden ze zich minder geroepen om die franquistische idealen verder te zetten na zijn dood. Ze waren eerder op zoek naar het sluiten van coalities en compromissen tussen de oude garde, de franquisten en de oppositie, die meer democratisch ingesteld was.⁷³

Sterk politiek leiderschap

Het eerste jaar na Franco's dood was Carlos Arias Navarro nog premier van de nieuwe Spaanse staat. Echte veranderingen en meer politieke stabiliteit kende het land pas onder de volgende eerste minister Adolfo Suárez, lid van de centrumrechtse partij UCD en premier van Spanje tussen 1976 en 1981. Onder zijn regering werden er duidelijke doelen gesteld om het land te hervormen, zodat het qua gedachtegoed dichter aansloot bij dat van andere Europese landen die eveneens een parlementaire democratie kenden.

Er ontstonden twee dominante fracties in de Spaanse politiek, een tweesplitsing die vaak als *'las dos Españas'* wordt omschreven. Compromissen waren noodzakelijk om de tegenstellingen tussen de uiteenlopende groepen te overbruggen. Adolfo Suárez bleek hierin een belangrijke speler: hij slaagde erin om via een consensuspolitiek te bemiddelen tussen enerzijds el *búnker*, de extreemrechtse franquistische fractie die de erfenis van Franco wilde bestendigen, en de oppositie, de zogenaamde *aperturistas*, geleid door de meer democratische partijen die net wilden dat er komaf werd gemaakt met het franquistisch gedachtegoed in Spanje om zo de democratie te omarmen. Ook de Spaanse socioloog Juan J. Linz onderstreepte het belang van Suárez' rol als bemiddelaar in deze periode omdat hij "steeds wilde onderhandelen, luisteren, en een vertrouwensband opbouwen" met de verschillende groepen die gehoord wilden worden.⁷⁴ Onder Suárez vonden op 3 mei 1977 de eerste democratische verkiezingen plaats die Spanje in meer dan 40 jaar had gekend. Dit historische moment wordt net om die reden als het beginpunt van de democratische overgang beschouwd.

---

⁷² Share, 'The Franquist regime and the dilemma of succession,' 568-71.

⁷³ Share, 'The Franquist regime and the dilemma of succession,' 568-71.

⁷⁴ Encarnación, 'Spain after Franco,' 38-9.

Encarnación concludeert dat het meest cruciale element in de consolidatie van de democratie de *agency* van de sterke politieke spilfiguren is geweest. Zonder de politieke wil tot verandering, zou een democratie nog veel langer op zich hebben laten wachten.⁷⁵ Deze belangrijke politieke protagonisten tijdens de Transitie worden in Spanje ook wel de 'drijvende krachten achter de verandering' [*pilotos del cambio*] genoemd.

2.2.2. Juridisch: Amnestiewet, *Pacto del Olvido* en de grondwet van 1978

Politieke Hervormingswet

Naast belangrijk politiek leiderschap was een andere belangrijke verwezenlijking de Politieke Hervormingswet [*Ley de la Reforma Política*]. Deze wet werd op 18 november 1976 goedgekeurd door de Cortes Españoles ('Cortes franquistas') en trad in werking op 4 januari 1977.⁷⁶ Dit was de laatste wet die door deze wetgevende instelling, die nog restte van Franco, werd ingevoerd. Deze wet wordt gezien als de allerlaatste wet die werd goedgekeurd door de Cortes en die ook het formele einde inluidde van het franquisme. Deze wet voorzag onder meer in de organisatie van democratische verkiezingen. Het eenpartijstelsel dat met Franco's FET y de las JONS lang had standgehouden werd voortaan vervangen door een meerpartijstelsel.⁷⁷

Amnestiewet en Vergeetpact

Een andere verwezenlijking onder de regering van Suárez is de Amnestiewet van 1977. Deze wet zorgde ervoor dat iedereen die politieke misdaden had begaan tijdens de Spaanse Burgeroorlog of tijdens Franco's regime zonder meer werd vrijgesproken. De politieke elites kozen ervoor om het verleden te vergeten, in plaats van het te verwerken. Hierdoor wordt de Amnestiewet van 1977 informeel ook wel het *Pacto del Olvido* of Vergeetpact genoemd. Het idee achter deze was om ruimte te creëren voor een nieuwe politieke orde door het verleden voorgoed achter te laten. De publieke opinie stond in grote mate echter wel achter deze politieke keuze.⁷⁸ De Amnestiewet werd enerzijds met veel blijdschap ontvangen aangezien dit

---

⁷⁵ Encarnación, 'Spain after Franco,' 41-2.

⁷⁶ Ley 1/1977, de 4 de enero, para la Reforma Política, BOE-A-1977-165.

⁷⁷ Encarnación, 'Spain after Franco,' 36.

⁷⁸ Carolyn P. Boyd, 'The politics of history and memory in democratic Spain,' *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 617 (2008): 135.

betekende dat de linkse politieke opposanten die onder Franco in de gevangenis waren beland terug op vrije voeten konden komen. Deze wet had echter ook een keerzijde omdat ook de franquisten die heel wat misdaden hadden begaan tijdens Franco's regime werden vrijgesproken van hun misdaden.⁷⁹ Een bekend voorbeeld hiervan is Billy El Niño, een bekende folteraar onder Franco's regime die werd vrijgelaten en zelfs een medaille kreeg voor "bijzondere politionele diensten" na zijn vrijlating.⁸⁰

Spaanse Grondwet 1978

Tussen 1938 en 1978 golden de Fundamentele Wetten van het Rijk [*Leyes Fundamentales del Reino*], acht wetten die *de facto* functioneerden als de constitutionele basis voor het franquistisch regime. Deze waren opgesteld door de Cortes Españoles (zie supra). In werkelijkheid waren deze wetten niet goedgekeurd door een democratisch verkozen volksvertegenwoordiging en kenden ze alle macht toe aan Franco. In 1978 kwam de Spaanse Grondwet [*La Constitución española*] tot stand waardoor het land officieel gezien een democratische stempel kreeg. Deze wet werd na een referendum waar 88,5% voor stemde geratificeerd op 6 december 1978. Deze grondwet was een belangrijke stap en wordt door velen beschouwd als de officiële consolidatie van de Spaanse democratie.⁸¹

2.2.3. Economisch: Moncloapacten

De oliecrisis van 1973 zorgde voor een mondiale economische crisis. Deze had ook een impact op Spanje, dat vanaf 1975 bezig was met haar democratische Transitie. De inflatiegraad in Spanje was dubbel zo hoog (35%) als in de landen die tot de toenmalige Europese Gemeenschap (EG) behoorden. Daarnaast was er een hoog begrotingstekort. Deze hoge inflatiegraad en gat in de begroting dreigde volgens de eerste minister Adolfo Suárez het broze democratiseringsproces in Spanje te hypothekeren. Om de noodzakelijke economische hervormingen door te voeren appelleerde Suárez op verantwoordelijkheidsgevoel bij de politici van alle politieke strekkingen om hun eigenbelang opzij te schuiven en aan het collectieve belang van Spanje te denken. Dit leidde tot de ondertekening van de Moncloapacten op 27 oktober 1977, die tot doel hadden om de economie in Spanje te doen heropleven. Dit

---

⁷⁹ Boyd, 'The politics of history and memory in democratic Spain,' 135.

⁸⁰ Vincent Scheltiens, 'Haal Franco uit zijn graf én uit de instellingen,' *De Standaard*, 26.09.2019, geraadpleegd 30.05.2022, https://www.standaard.be/cnt/dmf20190925_04628001.

⁸¹ Encarnación, 'Spain after Franco,' 44.

wilde men waarmaken door de inflatie te drukken door onder andere de staatsuitgaven te verminderen en de loonstijgingen onder controle te houden. Deze economische aanpak slaagde in zijn opzet: in 1978 was de inflatie al een stuk lager dan het jaar ervoor. Volgens de Spaanse diplomaat Eugenio Bregolat was het in voege treden van de grondwet van 1978 en de daaruit voortvloeiende totstandkoming van een democratie in Spanje onmogelijk geweest zonder de Moncloapacten van 1977.⁸²

2.2.4. Sociaal: bottom-up bewegingen

In de literatuur wordt het succesverhaal van de Spaanse democratische overgang vooral toegeschreven aan veranderingen op politiek, juridisch en economisch vlak die vooral van bovenaf werden doorgevoerd. Volgens de sociologe Laura Desfor Edles was dit top-downperspectief dominant in de Spaanse transitie.⁸³ Toch mag de rol van de Spaanse civiele maatschappij niet onderschat worden. De verandering in het denken over de samenleving, de studentenprotesten en de bottom-up bewegingen zijn duidelijke tekenen dat er nood was aan verandering in de Spaanse maatschappij. Daarnaast vond er ook een intellectuele verschuiving plaats in de academische wereld. Het falangistische gedachtegoed verloor steeds meer terrein ten overstaan van sociale bewegingen en organisaties die sympathiseerden met het Globale Zuiden.⁸⁴

2.2.5. Consolidatie van de democratie

Staatsgreep Tejero

Dat de nieuwe Spaanse democratie in slechts enkele jaren al vrij sterk geconsolideerd was blijkt uit de poging tot staatsgreep door de generaal Antonio Tejero in het Spaanse parlement op 23 februari 1981 (23-F).⁸⁵ Tejero behoorde tot de oude franquistische garde, die niet gediend was

---

⁸² Eugenio Bregolat, 'Spain's transition to democracy' 19, nr. 2 (1999): 153-54.

⁸³ Laura Desfor Edles, 'Rethinking democratic transition: a culturalist critique and the Spanish case,' *Theory and Society* 24, nr. 3 (1995): 355-57.

⁸⁴ Miguel Ángel Ruiz Carnicer, 'Introduction: from Franco to freedom,' in *From Franco to freedom: the roots of the transition to democracy in Spain, 1962-1982*, ed. Miguel Ángel Ruiz Carnicer, vertaald door Nigel Townson (Brighton: Sussex Academic Press, 2019), 7-8.

⁸⁵ Staatsgreep op 23 februari 1981, ook wel naar verwezen als 23-F of el Tejerazo

met de democratisering van Spanje, en zich niet kon vinden in de consensuspolitiek die de democratische transitie kenmerkte. Hij viel het Spaanse Congres van Afgevaardigden (de Congreso de los Diputados) binnen samen met 200 leden van de Guardia Civil⁸⁶ met als doel een militaire dictatuur te installeren. Koning Juan Carlos, reageerde echter snel op het incident met een korte, evenwel krachtige boodschap in militair uniform, een symbolische verwijzing naar de koning van Spanje als hoofd van het leger. Dit kordaat optreden kon de staatsgreep de kop indrukken. De manier waarop de Spaanse koning reageerde, versterkte het imago van het koningshuis en de leidende politici, wat voor een sterkere consolidatie van de nieuwe democratie zorgde. De 23-F staatsgreep van Tejero was de laatste reële poging tot het ondermijnen van de democratische weg die Spanje was ingeslagen. Het toonde de weerbaarheid aan van het democratische gedachtengoed dat op slechts enkele jaren al snel een centrale plaats innam in de Spaanse samenleving en in de politieke instellingen.⁸⁷

Links voor het eerst aan de macht sinds de Tweede Republiek

Op 28 oktober 1982 won de Socialistische Partij (PSOE) de verkiezingen. Dit wordt beschouwd als het officiële einde van de Spaanse overgang van dictatuur naar democratie, omdat voor de eerste keer sinds de Tweede Spaanse Republiek een links-socialistische partij de verkiezingen in Spanje won en op een democratische wijze aan de macht kon komen. Dit vormde het ultieme bewijs van een democratische transitie via de stembus. Er was de nodige politieke ruimte in Spanje om een democratisch verkozen partij met een linkse ideologie en met Felipe González als eerste minister, aan de macht te laten komen.⁸⁸

Europese droom

Een belangrijk agendapunt dat Juan Carlos tijdens zijn speech aanhaalde was dat “zijn Spanje” zou trachten aansluiting te zoeken bij de grote Europese gedachte en instellingen.⁸⁹ Nieuwe democratieën zijn steeds wankel, maar ondersteund door een krachtig orgaan zoals de Europese Economische Gemeenschap (EEG) zou de nieuwe parlementaire monarchie in Spanje

---

⁸⁶ Spaanse politie-eenheid met zowel militaire als civiele functies

⁸⁷ Sophie Baby, *El mito de la transición pacífica*, .

⁸⁸ Encarnación, ‘Spain after Franco,’ 36-7.

⁸⁹ Charles Powell, ‘The long road to Europe: Spain and the European Community, 1957-1986’ (Real Instituto Elcano, 2015), 12-3.

veel meer bestendig worden.⁹⁰ Om te mogen toetreden tot de EEG zijn er echter bepaalde voorwaarden waaraan voldaan moet worden. Één van die voorwaarden houdt in dat een land een democratie moet zijn. Volgens Charles Powell van het Instituto Royal Elcano had Spanje verschillende redenen om te willen toetreden tot de EEG. Een eerste reden was dat Spanje zich economisch meer wilde ontwikkelen: ondanks de economische *boom* die het land kende in de jaren '60 onder Franco, voerde het land nog steeds een protectionistisch beleid dat moeite ondervond om zich te integreren in de wereldmarkt.⁹¹ Een tweede reden is dat veel Spanjaarden Europa als een venster op de wereld zagen. Jarenlang waren ze door het autarkische beleid van het franquisme geïsoleerd geweest van de rest van de wereld. Europa werd inherent gelinkt aan democratische waarden en vrijheden, twee fundamentele zaken waar veel Spaanse burgers naartoe leefden na de dood van Franco. Ten derde was de regering de mening toegedaan dat lidmaatschap van de EEG de spanningen met de regio's Baskenland en Catalonië zou doen afnemen.⁹² Onder de regeringen van Adolfo Suárez (UCD, 1977-1981) en nadien Felipe González (PSOE, 1982-1996) zette Spanje zijn Europese droom verder. Vooral González hechtte een grote symbolische waarde aan de toenadering tot Europa, daar het voor eens en altijd een einde zou maken aan de 'Tibetisering', oftewel isolering, van Spanje van de rest van de wereld waar Franco voor gezorgd had. In 1986 werd deze droom werkelijkheid, en trad Spanje toe tot de Europese Economische Gemeenschap (EEG).⁹³

Een succesvolle transitie?

Samengevat kunnen we stellen dat de Transitie haar succes aan verschillende factoren te danken heeft. De weg naar de Transitie was reeds, onbedoeld, ingeslagen tijdens de laatste 15 jaar van Franco's bewind door de economische liberalisering en het opheffen van een aantal censuurwetten. Daarnaast speelde het sterk politiek leiderschap onder Juan Carlos en Adolfo Suárez een onmiskenbare rol in deze transitie naar democratie. Als drijvende krachten van de Transitie leidden zij immers van een autoritair regime naar een democratisch regime. Zonder de consensuspolitiek die vereist was om de twee Spanjes ('*las dos Españas*') zijnde *él bunker* en de *aperturistas* met elkaar te verenigen, zou het uitermate moeilijk geweest om de politieke, juridische, economische en sociale veranderingen waar te maken. Ook de komst van het

---

⁹⁰ De Europese Economische Gemeenschap (EEG) was de benaming van de Europese Unie (EU) tussen 1958 en 1993.

⁹¹ Powell, 'The long road to Europe,' 14-6.

⁹² Berta Alvarez-Miranda, *El Sur de Europa y la adhesión a la Comunidad: los debates políticos* (Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1996), 311-12.

⁹³ Alvarez-Miranda, *El Sur de Europa y la adhesión a la Comunidad*, 312-13.

meerpartijstelsel, democratische verkiezingen, een hervormd juridisch apparaat ten gevolge van de grondwet van 1978, een meer open economie gericht op de wereld alsook sociale verbeteringen speelden elk een onmiskenbare rol in de constructie van de nieuwe Spaanse parlementaire democratie. Tot slot werden deze juridische, politieke en economische hervormingen ook sterk beïnvloed door een hele reeks bottom-up initiatieven en bewegingen die jarenlang de roep naar verandering bij het volk levendig hielden

2.3. *España una*: Spanje één en ondeelbaar

“Spanje is één, en daar kom je niet aan. Is één en onverbreekbaar. En het grondwettelijk hof waakt over de eenheid van Spanje.”⁹⁴

2.3.1. Het Spaanse unitarisme versus regionalisme

Het Spaans centralisme en de drang om ‘één en ondeelbaar’ te zijn, is een ideaal met een lange voorgeschiedenis en wordt in sommige huidige politieke discours soms teruggelid naar de *Reconquista* (722-1492).⁹⁵ Vooral tijdens de dictatuur van Francisco Franco werd het ideaal van de Spaanse eenheid sterk uitgespeeld. Volgens de historicus Vincent Scheltiens is het idee van centralisering eigenlijk een ouder idee dan de dictatuur, “maar in de dictatuur is dat het meest doorgevoerd. Eigenlijk komt dat idee uit de zeventiende eeuw.”⁹⁶ Een bekende slogan van het franquistisch regime over Spanje is: “*Una, Grande y Libre!*”, een uitspraak die de drie pijlers van het Francoregime centraal stelde. ‘Una’ verwijst naar de Spaanse eenheid, en staat haaks op de decentralisering van de Spaanse staat.⁹⁷ ‘Grande’ omarmt de imperiale ambities van Franco. ‘Libre’ verwijst naar de noodzaak om uit de invloedssfeer van het buitenland te blijven, met name de Sovjet-Unie, de Verenigde Staten en de Europese democratieën.⁹⁸

---

⁹⁴ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:43:26)

⁹⁵ Alejandro García-Sanjuán, ‘Rejecting al-Andalus, exalting the Reconquista: historical memory in contemporary Spain,’ *Journal of Medieval Iberian Studies* 10, nr. 1 (2018): 127-29.

⁹⁶ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:31:51)

⁹⁷ Alejandro Quiroga, ‘Spanish Fury: Football and National Identities under Franco,’ *European History Quarterly* 53, nr. 3 (2015): 523.

⁹⁸ Stanley Payne, *The Franco regime, 1936-1975* (Madison: University of Wisconsin Press, 1988), 620.

Eenheidsideaal in de Spaanse Grondwet

“España una. Izquierda o derecha. Pero España una.”⁹⁹

De grondwet vormt de basis van elke democratische samenleving. Na Franco's dood bleef het Spaanse unitarisme een sterke pijler die in de Grondwet van 1978 als tweede artikel wordt opgenomen. Na een referendum op 6 december 1978 werd de nieuwe Spaanse Grondwet door 88,5% stemgerechtigde Spanjaarden goedgekeurd. Op 29 december 1978 trad ze officieel in werking. De overgrote steun voor het invoeren van een grondwet illustreerde de grote wil tot verandering en inspraak van het Spaanse volk. Net daarom was dit in Spanje op dat moment een revolutionaire verwezenlijking op de weg naar een democratische staat en samenleving.

Desondanks ging dit ideaal van Spaanse eenheid in tegen het gedachtengoed van sommige bevolkingsgroepen in Spanje. Artikel 1 van de Grondwet omvat de fundamentele rechten die toekomen aan alle bewoners van het Spaanse grondgebied. Het artikel erna houdt in dat:

Artikel 2. De grondwet is gebaseerd op de onverbreekelijke eenheid van de Spaanse natie, het gemeenschappelijke en ondeelbare vaderland van alle Spanjaarden, en erkent en waarborgt het recht op autonomie van de nationaliteiten en regio's waaruit zij bestaat en hun onderlinge solidariteit.¹⁰⁰

Artikel 2 van de Spaanse Grondwet hamert op de “eenheid en ondeelbaarheid van de Spaanse natie” en heeft het pas in tweede instantie over het recht op autonomie voor bepaalde regio's. Het unitaristisch ideaal werd door de Spaanse staat op deze manier officieel en juridisch verankerd. De klemtoon op “*España una*”, beviel een deel van de nationalistische groepen in Spanje niet.¹⁰¹ Vooral de Baskische nationalisten konden dit moeilijk aanvaarden; zo daagde slechts 44,7% van de Basken op om hun stem uit te brengen voor het referendum over de grondwet.¹⁰² Dit illustreerde de onvrede in het Spaanse Baskenland met de unitaire Spaanse staat, ondanks het feit dat die de weg van de democratie was ingeslagen.¹⁰³ Naast Baskenland

---

⁹⁹ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022, (00:22:56)

¹⁰⁰ **Artículo 2.** *La Constitución se fundamenta en la indisoluble unidad de la Nación española, patria común e indivisible de todos los españoles, y reconoce y garantiza el derecho a la autonomía de las nacionalidades y regiones que la integran y la solidaridad entre todas ellas.*

¹⁰¹ Interview met Bernard Daelemans, Brussel, 21.06.2022 (01:00:16)

¹⁰² Stallaert, *Het verdriet van Spanje*, 113-14.

¹⁰³ Dutoit, *De Basken en hun strijd*, 18-9.

was er ook onvrede over de grondwet in andere regio's zoals Catalonië, die net zoals de Basken een grotere autonomie nastreefden.

Deze spanningen tussen enerzijds het ideaal van de Spaanse eenheid en anderzijds het regionale autonomiestreven in Baskenland en Catalonië uitte zich in het ontstaan van toenemende conflicten en oppositie tegenover de Spaanse staat. Deze oppositie kent diepe historische wortels van ver voor 1975. "Onder Franco had je een ultra centralistisch gezag: Spanje moest één zijn. En perifere nationaliteiten mochten amper hun taal spreken" aldus historicus Vincent Scheltiens. Dit leidde tot verzet van bepaalde Spaanse regio's dat zowel vreedzaam als gewelddadig tot uiting zou komen in de daaropvolgende decennia.

Historische regionale spanningen voor 1975

Tijdens het regime van Franco werden verschillende oppositiebewegingen, zoals de Baskische en Catalaanse nationalist en politiek andersdenkenden zoals de communisten sterk aangepakt en onderdrukt.¹⁰⁴ Volgens Scheltiens was de roep naar meer autonomie reeds sterk aanwezig voor Franco aan de macht kwam. Zowel het Baskisch als Catalaans nationalisme kennen een lange voorgeschiedenis. Beide zijn officieel gezien terug te leiden tot de tweede helft van de negentiende eeuw, wanneer het idee van 'de natie'¹⁰⁵ een centrale rol inneemt in het denken van verschillende Europese mogendheden.¹⁰⁶ Binnen de Tweede Republiek bestond er een zekere empathie ten aanzien van de regionalisten: "omdat die veel ruimte kregen binnen de republiek schaarde die zich achter de republiek (...) Onder Franco werd dat allemaal terug verstikt."¹⁰⁷ Naast het ideaal van de Spaanse eenheid kende het regime van Franco eveneens een drang naar culturele homogeniteit binnen Spanje. Groepen zoals de Basken en Catalanen verstoorden dit ideaal, omdat ze hun eigen culturele aspiraties vrijuit wilden beleven. Om dit te vermijden, en meer in te zetten op het Spaanse eenheidsideaal installeerde Franco een sterke inperking van culturele vrijheid in Baskenland. Zo mocht *Euskera*, de officiële Baskische taal, niet meer gesproken worden, de vlag van Baskenland niet gehesen worden, en mochten de kinderen geen Baskische familienamen krijgen. Deze vorm

---

¹⁰⁴ Stallaert, Het verdriet van Spanje.

¹⁰⁵ In principe is de oorsprong van zowel het Catalaans als Baskisch nationalisme terug te brengen tot vroegere periodes in de geschiedenis, maar aangezien er toen nog geen of weinig sprake was van natievorming zoals we dat vanaf de 19de eeuw kennen geldt dit als startpunt.

¹⁰⁶ Robert P. Clark, *The Basques: the Franco years and beyond*, Basque series (Reno: University of Nevada Press, 1979), 40-4.

¹⁰⁷ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:29:50)

van onderdrukking resulteerde in een sterk groeiend conflict. Om de beweegredenen van deze groepen te begrijpen is het belangrijk van de historische context van voor 1975 mee in het verhaal op te nemen, aangezien de problemen geworteld zijn in het verleden.

Het Catalaanse nationalisme ontstond onder invloed van Valentí Almirall i Llozer (1841-1904), die als de vader van het Catalaans nationalisme wordt beschouwd. Reeds in 1873 pleitte hij voor de idee van een Catalaanse staat als onderdeel van de Spaanse Federatie van staten, maar dit mislukte. Hij introduceerde de idee van “federalcatalanisme”, waarbij Catalonië zelfbestuur binnenin de Spaanse staat zou hebben. Tussen 1882 en 1888 zette hij zijn gedachtegoed om in een politieke realiteit, met het ontstaan van de Centre Català, maar deze werd al snel ontbonden. Tijdens de Spaanse Burgeroorlog kwam het tot een aanvaring tussen Lluís Companys i Jover (ERC, *Esquerra Republicana de Catalunya*) die president van Catalonië was vanaf 1934 en de Spaanse regering in Madrid onder Alejandro Lerroux Garciá. Hierdoor werd het autonoom statuut van Catalonië opnieuw sterk ingeperkt, wat tot veel protest leidde onder de Catalaanse bevolking. Companys werd geëxecuteerd op 15 oktober 1940 omwille van zijn politieke verzet tegen het franquistische Spanje en het uitroepen van meer autonomie van Catalonië.¹⁰⁸

Het Baskisch nationalisme is terug te leiden naar de ideoloog Sabino Arana die in 1895 de eerste officiële Baskische politieke partij oprichtte, de PNV (*Partido Nacionalista Vasca*). Hij haalde zijn inspiratie uit het Catalaanse nationalisme. In 1921 vond er een breuk plaats tussen pragmatici, die op zoek waren naar een consensus met de Spaanse regering, en radicalen. Tijdens de Tweede Spaanse Republiek, in 1931, diende de PNV een voorontwerp voor meer autonomie in bij de regering.¹⁰⁹ Dit autonomiestatuut had vooral als doel dat er een eigen regionale regering mocht zijn in Baskenland. Bij het uitbreken van de Spaanse Burgeroorlog trachtte de republikeinse regering om de Basken achter zich te krijgen. Daardoor waren ze bereid om de Basken meer autonomie te verlenen.¹¹⁰ 1936 werd José Antonio Aguirre¹¹¹ de eerste president [*lehendakari*] van Baskenland, wat alweer een stap dichterbij de richting ging van een autonoom Baskenland. Het regime van Franco was echter resoluut tegen nationalistische bewegingen

---

¹⁰⁸ Stallaert, *Het verdriet van Spanje*, 125-31.

¹⁰⁹ Clark, *The Basques*, 40-4.

¹¹⁰ Dutoit, *De Basken en hun strijd*, 59.

¹¹¹ José Antonio Aguirre y Lecube (°1904-1960) was de eerste president van Baskenland tussen 1936 en zijn dood in 1960. Vanaf 1939 werd de PNV echter verboden, waardoor deze politieke organisatie zich ondergronds verderzette.

binnen Spanje, waardoor de PNV ontbonden werd en de Baskische leiders in ballingschap gingen.¹¹²

2.3.2. Gewelddadige politieke actie tegen '*España una*': ETA

Voor 1975

Tijdens het Francoregime groeide oppositie vanuit nationalistische hoek, vooral in het Baskenland. In 1959 werd de radicale afscheidingsbeweging *Euskadi ta Askatasuna* (ETA, 'Baskenland en Vrijheid'), opgericht. ETA haalt haar inspiratie deels uit het boek "Vasconia" van Frederico Krutwig, een Baskische ideoloog die zich sterk verzette tegen Franco's regime. De organisatie ontstond als een afscheuring van de PNV en was oorspronkelijk een actiecomité dat aan de hand van clandestiene pamfletten haar ideologie wilde delen met de rest van Baskenland. De eerste jaren van het bestaan van ETA bleef de organisatie eerder op de achtergrond, tot hun eerste politieke aanslag in 1968. Vanaf 1969 voerde de Spaanse staat een schrikbewind tegen Baskenland, en specifiek tegen ETA. Dit had echter een tegenovergesteld effect. In plaats van ETA en de Baskische onafhankelijkheidsaanspraken in te perken, zorgde het Spaanse repressieve optreden juist voor een groei van de Baskische afscheidingsbeweging en een toename van het gewelddadig verzet na '69. Met zijn harde optreden in het Baskenland heeft Franco tot vele decennia na zijn dood een zware erfenis nagelaten die Spanje nu nog steeds tekent.¹¹³

Één van de meest beruchte aanslagen van ETA was die in 1973 op de Spaanse eerste minister Luis Carrero Blanco, de rechterhand van Franco, die voorbestemd was om samen met koning Juan Carlos het regime van Franco verder te zetten na diens overlijden.¹¹⁴ Om die reden is de symboliek van deze aanslag relevant, omdat het kan gezien worden als een aanslag op de dictatuur. Vooral in de laatste jaren van Franco's dictatuur werden nog anti-terrorismewetten uitgevaardigd die strenge repressie, zoals executie, terug normaliseerden. Toen de laatste twee executies van Baskische ETA-leden plaatsvonden in 1975 kwam er echter veel internationale kritiek. Officieel omschrijft de organisatie zich als de 'Baskisch-Nationale Bevrijdingsbeweging', als reactie tegen het repressieve centrale Spaanse gezag waartegen

---

¹¹² Juan Pablo Fusi, 'The Basque question 1931-7,' in *Revolution and war in Spain, 1931-1939*, ed. Paul Preston (Londen: Methuen & Co, 1984), 199.

¹¹³ Malefakis, 'The Franco dictatorship,' 251-52.

¹¹⁴ Omar G. Encarnación, 'Democracy and dirty wars in Human Rights Quarterly 29, nr. 4 (2007): 960-61.

volgens ETA geweld noodzakelijk en veroorloofd was. De organisatie wordt echter meestal als terreurbeweging bestempeld omwille van dit gewelddadige karakter.¹¹⁵

Strijd na Franco's dood

Na Franco's dood in 1975 was er bij de Baskische nationalisten hoop op een groter autonomiestatuut. Volgens de Belgische hispanologe en antropologe Christiane Stallaert dachten de Baskische nationalisten dat de Grondwet van 1978 hun droom voor meer autonomie tot werkelijkheid zou brengen.¹¹⁶ Zoals hierboven aangehaald was dit voor de Basken niet het geval en stemde minder dan de helft van de stemgerechtigde Basken voor de Spaanse Grondwet op 6 december 1978. Artikel 2 van de Grondwet, maar ook andere artikels, hamerden immers op de ondeelbaarheid van de Spaanse natie; een ideaal dat regelrecht inging tegen het autonomiestreven van de Baskische nationalisten.

Tijdens de democratische overgang in Spanje (1975-1982) vielen er naar schatting 718 doden, waarvan 504 door niet-statelijk geweld en 216 door statelijk geweld. ETA was verantwoordelijk voor 72% van de slachtoffers van niet-statelijk geweld tijdens de Transitie.¹¹⁷ De Spaanse staat speelde vanaf het einde van de jaren '70 eveneens een dubieuze rol (zie hoofdstuk 3). Wat volgde was een jarenlange gewelddadige vicieuze cirkel, zowel van de kant van ETA, als van de kant van de Spaanse centrale staat. Volgens Dutoit was ETA echter niet zomaar een terreurgroep zoals andere groepen uit die tijd in Europa (cf. de Rode Brigades in Italië of Baader-Meinhof Groep in Duitsland) die zich vaak bezondigden aan blind terrorisme en op weinig steun konden rekenen. Naast de gewapende strijd die ETA voerde voor Baskische onafhankelijkheid, was er ook een politieke vleugel die op onderhandelingen aanstuurde. Deze politieke partij, Herri Batasuna, kon op de steun rekenen van een aanzienlijk deel van de Baskische bevolking. In die zin kon ETA vergeleken worden met het Ierse Republikeinse Leger (IRA) in Noord-Ierland met Sinn Féin als zijn politieke vleugel die een aanzienlijke steun genoot en uiteindelijk open stond voor onderhandelingen over meer autonomie en zeggenschap met de Britse staat.¹¹⁸

---

¹¹⁵ Stallaert, *Het verdriet van Spanje*, 113.

¹¹⁶ Stallaert, *Het verdriet van Spanje*, 107-11.

¹¹⁷ Ignacio Sánchez-Cuenca en Paloma Aguilar, 'Terrorist violence and popular mobilization: the case of the Spanish Transition to democracy,' *Politics & Society* 37, nr. 3 (2009): 428-29.

¹¹⁸ Dutoit, *De Basken en hun strijd*, 41.

Onvrede en tegemoetkoming: Statuut van Gernika

Naar aanleiding van de gewelddadige strijd die een deel van de Baskische nationalisten voerde via ETA, wilde de Spaanse staat de Basken uiteindelijk tot op zekere hoogte tegemoet komen, aldus Paul Bekaert. “Ik heb ooit gevraagd aan een Catalaanse minister in ballingschap: “waarom is het statuut voor de Basken veel gunstiger dan dat voor de Catalanen?” en het enige antwoord was ‘terrorisme’. Men heeft dus gepoogd om gematigde Basken, laat ons zeggen, genoegdoening te geven in de hoop dat de extremisten geïsoleerd zouden raken.”¹¹⁹ Vanaf 1978, met de Spaanse Grondwet, volgt er officieel een erkenning van de Autonome Gemeenschap Baskenland. Het officiële Autonomiestatuut van Baskenland volgde in 1979 en wordt ook wel ‘het statuut van Gernika’ genoemd. Dit verving het voorgaande autonomiestatuut dat dateerde van 1936. Tekstueel gezien kregen de Basken met dit autonoom statuut meer autonomie in vergelijking met het statuut van 1936. Op verschillende vlakken trachtte dit statuut de autonomie van de Basken te vergroten.¹²⁰

Met het statuut van Gernika werd bepaald dat de provincies Bizkaia, Gipuzkoa en Araba samen deel zouden uitmaken van de autonome gemeenschap *Euskadi*. Navarra kreeg een eigen autonoom statuut.¹²¹ Daarnaast ontstond er een eigen Baskisch parlement en regering, een politiedienst en een eigen systeem voor belastinginning en financiën. PNV en Euskadiko Ezkerra, twee belangrijke Baskische nationalistische partijen, keurden het statuut goed. Herri Batasuna en ETA-militar (ETA-m), de militaire fractie van ETA, keurden het statuut echter af. Volgens hen was deze autonomie in de concrete realiteit beperkt. Daarnaast kregen alle drie de provincies – Araba, Gipuzkoa en Bizkaia – dezelfde politieke representatie, namelijk 20 zetels, terwijl het aantal inwoners sterk varieerde. De macht die de Baskische politie had zou echter in realiteit niet veel meer mogen doen dan het verkeer regelen en de Spaanse politie zou gestationeerd blijven.¹²²

“De Baskische gebieden werden bezet door een Spaans leger, Spaanse militaire politie, de Guardia Civil, waar bijvoorbeeld mensen van Baskenland zelf niet in Baskenland gestationeerd werden. Dus dat werd echt gezien als een vreemd korps.”¹²³

---

¹¹⁹ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:00:15)

¹²⁰ George Hills, ‘Basque autonomy: will it be enough?’, *The World Today* 36, nr. 9 (1980): 357–59.

¹²¹ Totoricaguena, *Basque diaspora*, 56.

¹²² Dutoit, *De Basken en hun strijd*, 21-3.

¹²³ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:35:11)

Dat er grote verdeeldheid was binnen Baskenland, bleek ook uit het feit dat slechts 54% van de Baskische stemgerechtigden in het referendum voor dit statuut stemden. Deze verdeeldheid zorgde ervoor dat de oppositie nog niet ging liggen na 1979, wat resulteerde in een cyclus van geweld en repressie tussen ETA en de Spaanse staat.¹²⁴

Ook in ETA heerste er een bepaalde verdeeldheid. Zo was er een deel dat de gewelddadige strijd wilde verderzetten, en een ander deel dat de strijd vooral op politiek wilde voeren en de gewapende strijd wilden opgeven.¹²⁵ Zij die de gewapende strijd verloochenden, engageerden zich vooral in de radicale politieke partij Herri Batasuna.¹²⁶ Begin 21ste eeuw waren er geheime onderhandelingen met de Spaanse regering, die echter tot niets geleid hebben. Uiteindelijk kondigde ETA zelf een eenzijdige staakt-het-vuren af in 2011, maar de Spaanse regering is daar niet op ingegaan. “Het feit dat ETA als ideale vijand bestond, was een mooie aanleiding voor hen [Spaanse staat] – hoe vies dat ook klinkt – om Spanje rond zich te organiseren” aldus Scheltiens.¹²⁷ Naar schatting heeft de organisatie tussen 1959 en 2018 ongeveer 854 dodelijke slachtoffers gemaakt. In 2018 hief ETA zichzelf op wat het officiële einde betekende van de organisatie. Desondanks sluimert er nog steeds een sterke aversie in Baskenland (evenals in Catalonië) tegen de Spaanse centrale staat die geleid wordt vanuit Madrid.

2.3.3. Conclusie

Het sterk unitaristisch uitgangspunt in de grondwet van 1978 zorgde voor spanningen en meer en meer verzet tegen de Spaanse staat vanuit de regio's die gehoopt hadden op een grotere autonomie. Hoewel Baskenland een zekere vorm van zelfbestuur kreeg na de dood van Franco bleken de hervormingen voor de afscheidingsbeweging ETA onvoldoende. Ze bleven streven naar volledige onafhankelijkheid, wat leidde tot een toenemende geweldstrategie. Vooral op het einde van de jaren '70 namen aanslagen exponentieel toe. De Spaanse staat reageerde op dit geweld met een hard repressiebeleid dat ook Basken trof die weinig of zelfs niets te maken hadden met ETA. Naast de Basken strenden ook de Catalanen voor meer autonomie. De Catalaanse beweging vond eerder inspiratie in de geweldloze Anjerrevolutie van Portugal van 1974. Zij maakten een duidelijke keuze voor vreedzame politieke acties.¹²⁸ Naast Basken en Catalanen waren er in de post-Francoperiode tussen 1975 en 2000 ook andere, doorgaans linkse

---

¹²⁴ Stallaert, *Het verdriet van Spanje*, 114.

¹²⁵ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:35:11)

¹²⁶ Dutoit, *De Basken en hun strijd*, 33.

¹²⁷ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:40:04)

¹²⁸ Stallaert, *Het verdriet van Spanje*, 134

politieke dissidenten die vervolgd werden. Het is dan ook paradoxale vaststelling dat de democratische transitie er enerzijds voor zorgde dat na 1975 anti-franquisten terugkeerden naar hun thuisland en dat er anderzijds een belangrijke groep vreedzame opposanten, vrijheidsstrijders en progressieve politieke activisten uit het post-Franco Spanje wegluchtten. Ondanks de democratisering die Spanje tussen de jaren 1975 tot 1982 meemaakte, blijven onopgeloste problemen nasluimeren die tot op vandaag een stempel drukken op de Spaanse maatschappij.

3 Spaanse politieke opposanten op de vlucht

“De angst zat altijd in mijn lichaam.”¹²⁹

Zoals uitvoerig beschreven in hoofdstuk 2 transformeerde Spanje tussen 1975 en 1982 van een autoritair regime onder generaal Francisco Franco naar een parlementaire monarchie met opeenvolgend democratisch verkozen regeringen. De legitimiteit van de Spaanse democratische rechtsstaat werd versterkt door de adoptie van de nieuwe Spaanse Grondwet die officieel in werking trad op 28 december 1978. Internationale mensenrechtenorganisaties zoals Amnesty International reageerden positief op deze constitutionele veranderingen. Het democratiseringsproces had eveneens tot gevolg dat Spanjaarden die onder het franquistisch regime gevlucht waren terugkeerden naar hun thuisland.¹³⁰ De Moncloapacten van 1977 zetten Spanje ook verder op weg naar meer economische liberalisering. Dit opende de weg om op 1 januari 1986 samen met Portugal toe te treden tot de Europese Economische Gemeenschap (EEG). Voor velen betekende deze inbedding in de Europese instellingen dat de transitie van een dictatuur naar een democratische rechtsstaat voltooid was.

Ondanks deze onmiskenbare vooruitgang in de jaren '70 en '80 van vorige eeuw werden in de voorbije decennia regelmatig kritische beschouwingen geformuleerd over het functioneren van de Spaanse rechtsstaat, waardoor de lang onbesproken gebleven schaduwzijde van de Spaanse democratische transitie steeds meer aan het licht gekomen is. De hervormingen die de Transitie (1975-1982) kenmerkten en het democratisch karakter van de Spaanse staat mee vormgaven kregen blijkbaar niet de steun in alle regio's en geledingen in de Spaanse samenleving. Vooral uit de hoek van de Baskische nationalist en de afscheidingsbeweging ETA was er een sterke georganiseerde oppositie tegen de centralistische unitaire Spaanse staat geleid uit Madrid. Door deze contrasterende perspectieven op eenzelfde periode, namelijk de Transitie, verlieten sommige van deze opposanten het land uit noodzaak.

---

¹²⁹ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:44:29); “*El miedo lo tenía siempre en el cuerpo*”

¹³⁰ Amnesty International, ‘Amnesty International report 1979,’ 140.

Het is paradoxaal dat Spaanse politieke opposanten zich genoodzaakt voelden om Spanje te ontvluchten op een moment dat het land net met de Transitie (1975-1982) een succesvol democratiseringsproces had doorgemaakt. Dit hoofdstuk probeert en antwoord te bieden op de vraag waarom bepaalde groepen in de Spaanse samenleving geen vertrouwen stelden in de Transitie en om die reden ook Spanje ontvluchtten. De beweegredenen om het land te verlaten en de zoektocht naar een toevluchtsoord worden hier nader onderzocht. In aansluiting op de beperkte literatuur hierrond laten we hier vooral de stem horen van de personen uit de interviews (zie 1.3) die een persoonlijke getuigenis geven over deze periode die ze intens beleefden.

3.1. Drijfveren om Spanje te ontvluchten

3.1.1. 'La inmaculada Transición': de realiteit of mythe van een vredevolle transitie?

Het debat over 'de onbevleete transitie' [*la inmaculada transición*] in Spanje is vurig en kent sterk uiteenlopende meningen. De ene kant zet de Spaanse Transitie op een *piëdestal* en ziet het als een voorbeeldmodel voor andere landen in dezelfde situatie. De andere kant stelt de ideologisering van deze onbevleete transitie sterk in vraag.¹³¹ Volgens de historicus Vincent Scheltiens moeten we opletten met ongenueanceerde karikaturale visies, daar er met de Transitie na Franco's dood in 1975 wel degelijk een democratisering in Spanje heeft plaatsgevonden. Desondanks waren er onvermijdelijk overblijfselen van dictatoriale praktijken omdat er in 1975 geen volledige breuk was met het autoritair regime onder Franco.¹³² Dit narratief van het voortbestaan van een bepaalde continuïteit van het franquisme wint vooral de voorbije decennia aan belang. Naast de positieve verwezenlijkingen die de democratische Transitie (1975-1982) in Spanje teweegbracht is het essentieel om vanuit een holistisch perspectief ook aandacht te schenken aan de minder positieve aspecten uit deze periode. Dit helpt om beter de beweegredenen te begrijpen van Spaanse politieke opposanten het land verlieten tijdens deze positieve conjunctuur van meer openheid en democratisering in Spanje. In de eerste plaats is dit een discussie in de literatuur, maar ook de directe getuigen, mensen met veel kennis over de thematiek die werden geïnterviewd voor dit onderzoek, hebben een uitgesproken mening over de democratische Transitie.

---

¹³¹ José Vidal-Beneyto, 'La inmaculada transición,' *El País*, 06.11.1995, geraadpleegd 15.09.2022, https://elpais.com/diario/1995/11/06/opinion/815612407_850215.html.

¹³² Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:44:15)

De Transitie in de literatuur: een succesverhaal met een kanttekening

Uit de analyse van de bestaande literatuur blijkt dat de idealisering van de Transitie (1975-1982) vooral in de eerste jaren erna zich pertinent ontwikkelde. Volgens de Spaanse socioloog Juan J. Linz was de democratische overgang na Franco's dood een *mijlpaal in de Spaanse geschiedenis* omdat het de eerste keer was dat Spanje een vreedzame overgang doormaakte van een autoritair naar een democratisch regime.¹³³ Spanje kende weliswaar een korte democratische periode met de Tweede Spaanse Republiek (1931-1939), maar die was zeer onstabiel en werd al snel beëindigd door het uitbreken van de Spaanse Burgeroorlog. Ook de sociologe Laura Desfor Edles staat Linz bij in deze stelling. Edles noemde de Spaanse Transitie *bewonderenswaardig* omdat er voor het eerst in de geschiedenis van Spanje een functionerende parlementaire democratie ontstond.¹³⁴ De politicoloog Adam Przeworski omschreef de Spaanse democratische overgang als een *mirakel*.¹³⁵ De democratische overgang voelde als iets surreëel dat de dromen van veel Spanjaarden overtrof: het land maakte komaf met het verleden en stelde democratische waarden, net zoals andere Europese landen die kenden, voorop. Er ontstond een mythevorming rond de vreedzame manier waarop Spanje van een autoritair regime naar een democratisch regime was overgegaan, en het land werd regelmatig als model gepresenteerd voor andere landen die in een gelijkaardige situatie als Spanje verkeerden.

Meer recentelijk gaan de Spaanse historici Carmina Gustran en Alejandro Quiroga in hun bijdrage (2019) op zoek naar de verschillende narratieven over de Transitie in Spanje.¹³⁶ Gustran en Quiroga stellen eveneens dat de Transitie als voorbeeld gezien werd voor de perfecte overgang naar een democratie. De Transitie voldeed aan bepaalde democratische vereisten zoals de implementatie van de Spaanse grondwet van 1978, die gold als het toonbeeld van harmonie en politieke eenheid. Volgens Gustran en Quiroga genoot de Transitie van veel politieke steun aan beide dominante zijden van het politieke spectrum. Voor zowel de linkse PSOE als de rechtse PP (opgericht 1989), de twee grootste partijen, bood deze nieuwe constitutionele monarchie in Spanje de beste democratische garanties. De 'geest van de Transitie' [*espíritu de la Transición*] wordt in de Spaanse politiek nog regelmatig gebruikt om het

---

¹³³ Juan J. Linz, 'From great hopes to civil war: the breakdown of democracy in Spain,' in *The breakdown of democratic regimes*, eds. Juan J. Linz en Alfred Stepan (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978), 142-43.

¹³⁴ Desfor Edles, *Symbol and Ritual in the New Spain*, 5.

¹³⁵ Adam Przeworski, *Democracy and the market* (New York: Cambridge University Press, 1991), 8.

¹³⁶ Carmina Gustran en Alejandro Quiroga, 'Self-portraits of the past: conflicting narratives of the Spanish Transition in a time of crisis (2008-2016),' in *Rethinking democratisation in Spain, Greece and Portugal*, eds. Maria Elena Cavallaro en Kostis Kornetis (Oxford: Palgrave Macmillan, 2019).

collectieve bewustzijn aan te wakkeren.¹³⁷ Tot op de dag van vandaag is deze idealisering van de Transitie is nog steeds levendig aanwezig in de Spaanse politiek en bij vele Spanjaarden, zelfs 40 jaar na datum.

De Spaanse democratische overgang krijgt in het recente verleden ook steeds meer kritiek te verduren. “Een geïdealiseerde overgang, een mythe, die nu na enkele jaren in twijfel getrokken, bekritiseerd en ontmanteld wordt”¹³⁸: zo omschreef de historicus Juan Carlos Colomer Rubio in 2012 de mythevorming rond Spanjes Transitie. Doorheen de tijd kende het debat in de historiografie en de percepties van de Transitie verschillende opflakkingen. Dit was vooral op cruciale momenten, zoals bij de 25-jarige herdenking van Franco’s dood in 2000.¹³⁹ Een belangrijke kritische stem is de Franse historica Sophie Baby (2012). Volgens Baby was het tot 2000 bijna een uiting van ‘blasfemie’ om negatieve commentaren te leveren over de Spaanse democratische overgang. Dit vormt mede een verklaring voor het gebrek aan kritische literatuur in de periode na 1975: de gewelddadige kant van de Spaanse democratische overgang is grotendeels een ‘blinde vlek’ gebleven. Baby verwijst in haar onderzoek naar de vicieuze cyclus van geweld tijdens deze periode, vooral tussen de afscheidsbeweging ETA en de Spaanse staat.¹⁴⁰

De Spaanse professor en journalist Mariano Sánchez-Soler schreef een belangrijke bijdrage tot dit debat in zijn boek *La transición sangrienta* (de bloedige Transitie) uit 2010. Hij stelt dat er veel geschreven is over de Transitie, maar dat een groot aandeel ervan hagiografieën zijn die de politieke figuren tijdens de Transitie ophemelen. Zijn boek is een groot onderzoek naar het politieke geweld dat plaatsneemt in de Spaanse staat in de periode tussen 1975 en 1983.¹⁴¹ Ook de politicologen Sánchez-Cuenca en Aguilar gaan in tegen de opvatting van een ‘vreedzame transitie’ en stellen net dat er veel meer geweld was tijdens de Spaanse democratische overgang dan in andere landen zoals Portugal, die ongeveer op hetzelfde moment een gelijkaardige transitie doormaakten.¹⁴² Sánchez-Cuenca en Aguilar (2009) stellen dat er in de periode 1975-1977 vooral vreedzame protestbewegingen en relatief kleinschalig geweld was in Spanje. Opmerkelijk uit deze studie blijkt dat de jaren 1979 en 1980 de meest bloedige waren. In deze

---

¹³⁷ Gustran en Quiroga, ‘Self-portraits of the past,’ 26–8.

¹³⁸ Juan Carlos Colomer Rubio, “‘Todo está casi perdonado’: a propósito de la Transición, debate historiográfico y propuestas metodológicas,” *STVDIVM. Revista de Humanidades*, nr. 18 (2012): 258.; “Una transición idealizada, un mito, que ahora, pasados ya unos cuantos años, se cuestiona, se crítica, se desmonta”

¹³⁹ Colomer Rubio, ‘Todo está casi perdonado,’ 257–59.

¹⁴⁰ Baby, *El mito de la transición pacífica*, 36.

¹⁴¹ Sánchez-Soler, *La transición sangrienta*, 15.

¹⁴² Sánchez-Cuenca en Aguilar, ‘Terrorist violence and popular mobilization,’ 429–30.

jaren waren de meest cruciale stappen richting de democratie zoals democratische verkiezingen (1977), economisch herstel door de Moncloapacten (1977) en de invoer van de grondwet (1978) reeds genomen.¹⁴³ Vooral in Baskenland was ETA verantwoordelijk voor een groot aantal slachtoffers bij het Spaanse militaire en politionele apparaat. Anderzijds mag volgens Baby de rol van de Spaanse staat niet onderschat worden want, gemaskeerd onder de noemer *anti-terrorismebeleid* was er vaak repressie die ook gericht was op vreedzame politieke opposanten. Rond 1982 toen de democratische overgang in Spanje als 'voltooid' werd beschouwd, verminderde de intensiteit van de protestbewegingen en het geweld in heel Spanje. Wat volgens Baby echter wel bleef was het geweld door het Spaanse centrale gezag tegen de Basken, die streefden naar meer autonomie en onafhankelijkheid.¹⁴⁴ De politicoloog Omar Encarnación concludeert eveneens in zijn artikel over de GAL (*Grupos Antiterroristas de Liberación*) als extreemrechtse paramilitaire organisatie tussen 1983 en 1987 (zie infra) dat dit het onomstotelijke bewijs vormde van het feit dat er niet op alle vlakken een breuk was na de dood van Franco in 1975.¹⁴⁵

De directe getuigen aan het woord

De discussie over de Spaanse democratische overgang vindt echt niet enkel plaats in de literatuur. Uit de interviews blijkt dat men vond dat er geen fundamentele breuk met het franquisme heeft plaatsgevonden. Deze vaststelling ligt dan ook mede aan de basis voor de beweegredenen voor hun vlucht uit Spanje. Enige nuance is echter op zijn plaats. Paco, die doorgaans vrij kritisch is ten aanzien van de Transitie, erkent dat "wat daarna kwam veel beter was dan wat daarvoor bestond". Maar van een echte breuk met het verleden was er volgens hem geen sprake.¹⁴⁶ Ondanks de democratische Grondwet van 1978 en de komst van een democratische regering en parlement werden volgens Paco de staatsinstellingen van binnenuit niet grondig hervormd. De reden waarom er nog steeds grote regionale conflicten zijn in Spanje in onder andere Baskenland en Catalonië, is volgens hem te wijten aan de continuïteit van de franquistische ideologie.¹⁴⁷ Ook volgens Luis Moreno en Raquel García was er geen breuk met het verleden en bleven de politie, het leger, een groot deel van de politieke partijen, de magistratuur en de rechtspraak nog steeds in handen van oude franquistes of hun

---

¹⁴³ Sánchez-Cuenca en Aguilar, 'Terrorist violence and popular mobilization,' 438-43.

¹⁴⁴ Baby, *El mito de la transición pacífica*, 958-59.

¹⁴⁵ Encarnación, 'Democracy and dirty wars in Spain,' 964.

¹⁴⁶ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:52:48); "No hubo ruptura. Que lo que vino después era mucho mejor que lo anterior, por supuesto. Por supuesto."

¹⁴⁷ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:52:48)

nakomelingen die sterk beïnvloed waren door het franquistische gedachtengoed. Deze trend zet zich volgens hen door tot op de dag van vandaag.¹⁴⁸ Moreno citeerde tijdens het interview een beroemde historische uitspraak van generaal Francisco Franco op nieuwjaarsavond van het jaar 1969: *“Todo ha quedado atado, y bien atado.”*¹⁴⁹ Vrij vertaald wil dat zeggen dat “alles goed verankerd is”. Wanneer Franco stierf waren de staatsinstellingen goed verankerd [*atado y bien atado*]: “Het heeft ons jaren gekost om te beseffen wat dat betekende. En we zijn het nu aan het beseffen. Niet 20 of 15 jaar geleden. Neen, nu, op dit moment, in de huidige Spaanse staat.”¹⁵⁰ Dit is een rode draad in diverse interviews met Spaanse politieke opposanten die ook grotendeels wordt bijgetreden door advocaat Bekaert “de franquisten zitten nog altijd zeer diep in de administratie, het leger, de politie, in de magistratuur, in de politiek.”¹⁵¹

Scheltiens verwees vooral naar de status quo die ontstond na Franco’s dood. De dictatuur was te verzwakt om zichzelf voort te zetten, en de oppositie te zwak om een echte breuk te forceren. Aan de ene kant stonden de *aperturistas*, de ‘mensen die een opening zochten’. Aan de andere kant stonden zij die tot *el búnker* behoorden, en die zich als het ware achter de dikke muren van een bunker plaatsten met het doel om de dictatuur van Franco te consolideren. Om tot een compromis te komen, deden deze twee zijden aan consensuspolitiek: “In plaats van krachtsverhoudingen had je zwakteverhoudingen langs beide zijden. Zowel in die Amnestiewet (1977) als in de Grondwet (1978) had je naast de sterke punten telkens ook keerzijden.”¹⁵² Volgens Scheltiens werd die keerzijde van het transitieproces op het moment zelf weinig belicht omdat de dictatuur eindelijk achter de rug was, de mensen niet meer bang waren, en er ruimte ontstond voor een democratiseringsproces. Er mochten terug meerdere partijen deelnemen aan de politiek, er ontstond een vrije pers, en ook cultureel kregen de jongeren plots een explosie van vrijheid. “Maar dus die keerzijde was toen niet zo duidelijk.”¹⁵³

---

¹⁴⁸ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:06:37)

¹⁴⁹ Francisco Franco, speech, 31.12.1969; “Alles is verankerd, en goed verankerd.”

¹⁵⁰ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:06:37); *“Una frase famosa allí en España, que era lo de: “atado, y bien atado. Claro que cuando murió Franco, lo dejó todo atado, y bien atado. Y nos ha costado añitos; darnos cuenta de lo que era eso. Y nos estamos dando cuenta ahora. No hace 20 años o 15 años. No, ahora mismo en el Estado español”*

¹⁵¹ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:04:01)

¹⁵² Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:19:08)

¹⁵³ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:23:23)

3.1.2. Spanje's strijd tegen terrorisme: mensenrechten in het gedrang

De Baskische afscheidingsbeweging ETA weerspiegelde, in een gewelddadige vorm, de ontevredenheid van een aanzienlijk deel van de Basken ten aanzien van de Spaanse staat. In de jaren onmiddellijk na Franco's dood groeide er enige hoop voor meer autonomie. De Grondwet van 1978 vervulde deze dromen echter niet, en het daaropvolgende autonoom statuut van Gernika in 1979 was voor veel Baskische nationalistes nog niet voldoende. De Spaanse staat voerde in deze periode op verschillende vlakken een strijd tegen ETA, maar in essentie ook tegen het vreedzame onafhankelijkheidstreven van een meerderheid van de Basken. Onder het mom van 'terrorismebestrijding' vaardigde de Spaanse staat verschillende uitzonderingswetten uit, en droeg ze bij tot de jarenlange gewelddadige confrontatie tussen de Spaanse staat en Baskische opposanten. Ook Moreno benadrukte dat de strijd die Spanje voerde tegen de Basken vooral gevoed werd door de aanpak van ETA als gewelddadige organisatie. ETA was een excuus om repressief op te treden tegen de Basken. Dit verklaart tot op heden volgens hem nog altijd het repressieve gedrag van de Spaanse staat tegenover de Basken die als terroristisch geïdentificeerd worden. In de eerste plaats gaat het volgens Moreno niet om het terrorisme van ETA, maar over het feit dat Baskenland meer autonomie wil.¹⁵⁴

Incommunicado-wet en folterpraktijken

Één van de vereisten voor elke staat die zich democratisch wil noemen is een grondwet waarin de fundamentele rechten vervat zijn. In de Spaanse Grondwet van 1978 werd onder meer de doodstraf en foltering verboden en de vrijheid van meningsuiting en vereniging gegarandeerd.¹⁵⁵ Amnesty International (AI) waarschuwde in de jaarrapporten van 1979 en 1980 voor het geweld dat zich voordeed in bepaalde Spaanse regio's, vooral Baskenland waar ETA gebaseerd was, en de repressieve maatregelen die de Spaanse staat hiertegen nam. Die maatregelen stonden volgens Amnesty soms haaks op het respect voor de mensenrechten en burgerlijke rechten de Spaanse Grondwet waarborgt.¹⁵⁶

De strijd tegen terrorisme werd een belangrijk agendapunt in de Spaanse politiek. Onder de conservatieve regering van Adolfo Suárez (UCD, 1976-1981) nam de regering verscheidene stappen die tot doel hadden het terrorisme te bestrijden. De Grondwet van 1978 bevatte enkele

---

¹⁵⁴ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022, (00:21:25).

¹⁵⁵ Amnesty International, 'Amnesty International report 1979,' 140.

¹⁵⁶ Amnesty International, 'Amnesty International report 1979,' 140.

artikelen die hierop inspeelden. In Artikel 17(2) van de grondwet staat er dat een gedetineerde maximum 72 uur mag vastgehouden worden, en anders vrijgelaten of voor de rechter gebracht moet worden. Artikel 17(3) impliceert de verplichting om de gedetineerde onmiddellijk op zijn rechten te wijzen, en het recht tot toegang tot een advocaat.¹⁵⁷ De terrorismewetgeving wijzigde echter beide artikels met de decreet-wet 21/1978, die impliceert dat in het geval van gewapende groepen men de beschuldigde langer mocht vasthouden tot tien dagen (wet 56/1978).¹⁵⁸ Daarnaast kon met deze wet de rechter kiezen voor *incommunicado*-detentie, wat inhoudt dat de beschuldigde met niemand contact mocht hebben tijdens deze periode. Leden en sympathisanten van ETA werden berecht door de *Audiencia Nacional*, waar de zware conflicten met betrekking tot terrorisme werden afgehandeld.¹⁵⁹ Er volgde een uitbreiding met de wet 3/1979: wanneer men iemand die deel uitmaakte van een gewapende groep verdedigde, in woorden of schriftelijk, of wanneer men connecties had met die persoon, beging men eveneens een misdaad waarvoor men een gevangenisstraf kon krijgen. In niet-juridische kringen wordt hiernaar soms ook verwezen als de wet tegen de ‘verheerlijking van het terrorisme’ [*apología del terrorismo*].¹⁶⁰ De meerderheid van mensen die onder dit artikel berecht werden waren Basken die beschuldigd werden van banden met ETA.¹⁶¹ De graad van betrokkenheid varieerde sterk, van verbale of schriftelijke zogenaamde steunbetuiging, tot effectieve geweldpleging.¹⁶²

Uit verschillende hoeken kreeg de *incommunicado*-wetgeving zware kritiek. In 1979 stelde Amnesty International in het jaarrapport dat deze antiterrorwetten de burgerlijke rechten en mensenrechten schonden die de Grondwet net moest garanderen. Dit rapport leverde eveneens bewijzen van foltering.¹⁶³ Daarnaast kreeg in veel van de gevallen de beschuldigde geen toegang tot een advocaat.¹⁶⁴ Ook de Verenigde Naties (VN) en de Internationale Commissie van Juristen zagen in de *incommunicado*-wetgeving een mechanisme dat foltering en het onmenselijk behandelen van de beschuldigde in de hand werkt.¹⁶⁵ In de woorden van de Mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties: “*Prolonged incommunicado detention may facilitate the perpetration of torture and can in itself constitute a form of cruel, inhuman or degrading*

---

¹⁵⁷ Constitución Española 1978, sección 1, artículo 17(3), BOE-A-1978-31229.

¹⁵⁸ Real Decreto-ley 21/1978, de 30 de junio, *sobre medidas en relación con los delitos cometidos por grupos o bandas armados*, 30.06.1978, BOE-A-1978-16969.

¹⁵⁹ Ley 56/1978, de 4 de diciembre, *de medidas especiales en relación con los delitos de terrorismo cometidos por grupos armados*, 08.12.1978, BOE-A-1978-29845.

¹⁶⁰ Amnesty International, ‘Amnesty International report 1980,’ 296-97.

¹⁶¹ Amnesty International, ‘Amnesty International report 1979,’ 141.

¹⁶² Amnesty International, ‘Amnesty International report 1979,’ 141

¹⁶³ Amnesty International, ‘Amnesty International report 1979,’ 140-42.

¹⁶⁴ Amnesty International, ‘Amnesty International report 1980,’ 296-97.

¹⁶⁵ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:16:55)

treatment or even torture".¹⁶⁶ Advocaat Bekaert bevestigde dat de incommunicado-wetgeving vaak aanleiding gaf tot foltering: "dat is op grote schaal gebeurd, altijd ontkend geweest door de Spaanse regering, maar dat is schering en inslag dat men dat ontkent."¹⁶⁷

Moreno en García spraken zich ook uit over folterpraktijken, vooral tegenover Basken. Volgens Moreno is de idee achter de incommunicado-wetgeving dat men nog voor het proces begint de beschuldigen kan folteren "zodat de wondes van de foltering al wat verdwenen zijn" na die tien dagen afzondering.¹⁶⁸ De doorslaggevende reden waarom Moreno en García zich genoodzaakt voelden om te vluchten was omdat volgens hen één van de mensen die opgepakt was hun naam had doorgegeven. Een reden waardoor deze folterpraktijken volgens García niet alom geweten zijn, of dat er niet genoeg over gepraat wordt, is dat veel van deze gefolterde Basken bang zijn om hierover te spreken en hun trauma te herbeleven.¹⁶⁹ Een bekend voorbeeld is dat van Unai Romano, een man die beschuldigd werd van actief ETA-lidmaatschap. Er circuleerden foto's van zijn zwaar verminkte en onherkenbare gezicht op internet. Hij diende een klacht in omwille van folteringen door de Guardia Civil tijdens zijn incommunicado-detentie in september 2001.¹⁷⁰ De Guardia Civil verdedigde zich echter door te zeggen dat hij zichzelf verwond had. Het rapport van Amnesty International van 2003 haalt deze case ook aan. Men stelde in dit rapport opnieuw dat de incommunicado-wetgeving foltering faciliteert.¹⁷¹ Hieruit blijkt dat zelfs respectievelijk 23 en 24 jaar na de Amnesty rapporten van 1979 en 1980 de conclusie van AI dezelfde bleef.

De incommunicado-wetgeving bestaat tot op de dag van vandaag nog steeds, en krijgt nog steeds felle kritiek van mensenrechtenorganisaties.¹⁷² Jaione vertelde tijdens het interview hoe ze na haar uitlevering door België aan Spanje zelf in november 2020 een incommunicado-periode meemaakte. Tijdens deze tien dagen werd ze in eenzame afzondering geplaatst en

---

¹⁶⁶ UN Commission on Human Rights, 'Commission on human rights resolution 2003/32: torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment,' 23.04.2003, <https://www.refworld.org/docid/43f313310.html>.

¹⁶⁷ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:16:55)

¹⁶⁸ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022, (00:38:20); "*Precisamente para que las marcas de la tortura vayan desapareciendo un poco*"

¹⁶⁹ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:12:53)

¹⁷⁰ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:34:18)

¹⁷¹ Amnesty International, 'Amnesty International report 2003' (Londen: Amnesty International Publications, 2003), 227.

¹⁷² International Commission of Jurists, 'Human Rights committee consideration of the 5th periodic report of Spain', 2021, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/ESP/INT_CCPR_NGO_ESP_93_8710_E.pdf.

werd ze slecht behandeld. “In het begin dat ze binnenkwam was alles onder het mom van corona, dat ze geen kleren kreeg want die zouden ‘besmet’ zijn” aldus Wim Wabbes.¹⁷³ Ze werd tijdens deze periode in een mannengevangenis geplaatst.¹⁷⁴ Daarnaast werd ze ook fysiek mishandeld door de Guardia Civil:

“Mijn handen en mijn vuisten waren als een regenboog van kleuren. Het was omdat ze mijn handen te strak en naar achteren bonden en me zo transporteerden. Ook om mijn handen vast te binden zetten ze me tegen de muur en schopten ze me in de rug. Ze behandelden me als een echte terrorist.”¹⁷⁵

Wanneer ze dit meldde bij een dokter van de gevangenis, werd haar verteld dat er geen zekerheid was over de oorzaak van de verwondingen. Ze had die volgens hen ook zelf kunnen aangebracht hebben.¹⁷⁶ Er was dus weinig ruimte om hier een aanklacht over te doen. Desondanks heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) de Spaanse rechtspraak al meerdere keren aangeklaagd voor het niet of onvoldoende onderzoeken van aanklachten van foltering tijdens de incommunicado-periode volgens Moreno. “De Spaanse staat is al vijf keer veroordeeld geweest door het EHRM voor het niet onderzoeken van aanklachten over foltering.”¹⁷⁷ Deze veroordelingen zijn gebaseerd op de schending van het artikel 3 van het EVRM, dat een verbod op foltering, onmenselijke behandeling of vernedering inhoudt.¹⁷⁸

Volgens Moreno is het heel moeilijk om deze folterpraktijken van vroeger, maar ook van nu nog, te bewijzen. Tijdens de incommunicado-detentie heeft de beschuldigde soms wel contact met een dokter of met een advocaat, maar het probleem is volgens Moreno dat deze artsen deel uitmaken van het systeem, dus eigenlijk niet de verdediging zullen opnemen van de persoon die gefolterd of slecht behandeld werd. Het jaarrapport van Amnesty International van 1980 bevestigt de stelling van Moreno dat het niet gemakkelijk was om te bewijzen dat men gefolterd

---

¹⁷³ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:22:30)

¹⁷⁴ Interview met Maria Natividad Jáuregui Espina, telefoon, 15.12.2022 (00:04:52)

¹⁷⁵ Interview met Maria Natividad Jáuregui Espina, telefoon, 15.12.2022 (00:05:29); “*mis manos, mis puños estaban como un arco iris de colores. de fondo morado, negro, y era porque me ataron las manos demasiado fuertes y atrás y me transportaron así. y también para atarme las manos, me pusieron contra la pared y me dieron una patada en la espalda. Me trataron como una verdadera terrorista.*”

¹⁷⁶ Interview met Maria Natividad Jáuregui Espina, telefoon, 15.12.2022 (00:04:52)

¹⁷⁷ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022, (00:39:46); “*El estado español será condenado y cinco veces.*”

¹⁷⁸ Rights International Spain, ‘Spain’s Incommunicado Detention Violates Human Rights,’ *Liberties*, 27.10.2014, geraadpleegd 08.12.2022, <https://www.liberties.eu/en/stories/spain-incommunicado-detention/2196>.

geweest was, en dat er een duidelijk probleem bestond in de eerste jaren na Franco van systematische foltering en dit meer in sommige regio's dan in andere. Deze foltering werd door de gefolterden vaak aangeklaagd, maar werd meestal afgewezen omdat er "te weinig bewijs" was.¹⁷⁹ "Je hebt je vergist. En dan blijven ze je folteren" aldus Moreno.¹⁸⁰ Ook mensenrechtenadvocaat Paul Bekaert bevestigt dit: "er is op grote schaal gefolterd in Spanje tot in de jaren '90 door de Guardia Civil en de politie. En het werd allemaal toegedekt door de magistratuur en door de politie en door de regering."¹⁸¹ Een belangrijke kanttekening is echter wel dat de folteringen niet meer in dezelfde vorm en mate plaatsvinden als in de jaren '80 en '90. Tot op vandaag bekritisieren mensenrechtenorganisaties zoals Amnesty International, de schendingen van de mensenrechten in Spanje in hun jaarrapporten maar niet langer op dezelfde schaal als in de rapporten van het einde van de jaren '70 en '80.

Gewelddadig contra-terrorisme: GAL en La Guerra Sucia (1983-1987)

De *Vuile Oorlog* [*Guerra Sucia*] is een term die gebruikt wordt om de gewelddadige en repressieve aanpak van terrorisme door de Spaanse staat te omschrijven. Het betreft hier de harde anti-terreurmaatregelen die genomen werden tegen ETA in de jaren 1983 tot 1987. Het geweld door ETA bereikte in de jaren 1979-1980 een hoogtepunt.¹⁸² Wanneer PSOE aan de macht kwam met aan het hoofd Felipe González in 1982 was er hoop dat dit zou leiden tot een akkoord met ETA om de gewapende strijd op te geven. Dit was echter niet het geval, en de jaren '80 behoorden tot de meest bloedige episode in de geschiedenis van ETA. Om het terrorisme van ETA te *counteren* werden vergelijkbare methodes toegepast, die gingen van ontvoering, moorden, tot bomaanslagen.¹⁸³ In deze Vuile Oorlog speelde GAL (*Grupos Antiterroristas de Liberación*), dat banden onderhield met het Spaanse leger en de politie, een prominente rol.¹⁸⁴

De politicoloog Omar Encarnación stelt dat de voorlopers van de GAL opgericht werden op het einde van het Francoregime in 1975 als extreemrechts antwoord op het terrorisme van ETA. Volgens Paul Bekaert was de GAL een paramilitaire groep die vooral bestond uit ex-misdadigers en ex-leden van de *Organisation de l'armée secrète* (OAS) die tijdens de Algerijnse

---

¹⁷⁹ Amnesty International, 'Amnesty International report 1980,' 297.

¹⁸⁰ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022, (00:38:20)

¹⁸¹ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:15:43)

¹⁸² Sánchez-Cuenca en Aguilar, 'Terrorist violence and popular mobilization,' 428–29.

¹⁸³ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:04:01)

¹⁸⁴ Encarnación, 'Democracy and dirty wars in Spain,' 950-51.

oorlog een gewelddadige extreemrechtse organisatie waren die gekant was tegen de Algerijnse onafhankelijkheid.¹⁸⁵ In 1975 werd het *Batallon Vasco-Español* (BVE) opgericht. Dit wordt als de 'officiële' voorloper van GAL beschouwd. Reeds tijdens Franco's regime werd er sterk opgetreden tegen het terrorisme van ETA. Deze tendens zette zich verder na zijn dood, tijdens de Transitie, wanneer duidelijk werd dat het conflict tussen de Spaanse staat en Baskenland nog steeds aanhield. Het Spaanse leger was nog sterk beïnvloed door de franquistische praktijken van voor de Transitie, en die erfenis werd meegenomen naar het democratische Spanje. Tijdens Franco was terrorismebestrijding immers in handen van het leger. Encarnación legt een grote verantwoordelijkheid bij het leger in de ondersteuning van de praktijken van GAL en de aantoonbare banden met de Spaanse staat: *"By going outside of the law in its struggle against terrorist organizations, the Spanish government itself became a terrorist organization"*.¹⁸⁶

Het doel van GAL volgens Moreno was om "ETA-militanten, ik zal eerder zeggen Baskische militanten, te vermoorden" Hieronder vielen dus volgens Moreno ook gewone Baskische activisten die zich steeds beperkt hadden tot vreedzame politieke actie. Tussen 1983 en 1987, heeft GAL minstens 27 Basken vermoord en veel meer verwond in Frans-Baskenland. De journalist Paddy Woodworth bevestigt dat soms eveneens gewone Basken het slachtoffer van deze repressie waren.¹⁸⁷ Moreno haalde een voorbeeld aan van een Baskische dokter: hij had niks te maken met ETA maar toch werd hij tot de dood gemarteld. Tot op vandaag de dag vecht zijn dochter voor de vervolging en de erkenning van de moordenaars van haar vader.¹⁸⁸ GAL maakte niet altijd het onderscheid tussen ETA-militanten en gewone Baskische activisten. De socialistische regering probeerde volgens Moreno om deze misbruiken en het extralegale optreden van de GAL te doorbreken, maar botste in dit geval met diverse Spaanse instituties zoals de Spaanse politie, die van oordeel was dat de Spaanse regering harder moest optreden tegen het terrorisme.¹⁸⁹ Premier Felipe González moest in 1996 aftreden toen de connectie tussen de doodsekaders van GAL en elementen binnen de Spaanse regering en instituties aan het licht kwam medio jaren '90.¹⁹⁰ Hoewel González geen actieve betrokkenheid of medewerking gegeven had aan GAL werd hij hiervoor politiek verantwoordelijk gesteld.¹⁹¹ BVE en GAL worden ook wel als *incontrolados* benoemd in de literatuur; 'ongecontroleerde' extreemrechtse gewelddadige individuen. Hoewel volgens Sánchez-Soler er altijd een

---

¹⁸⁵ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:12:43)

¹⁸⁶ Encarnación, 'Democracy and dirty wars in Spain,' 969.

¹⁸⁷ Woodworth, 'Why do they kill?,' 6-7.

¹⁸⁸ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022, (00:19:54)

¹⁸⁹ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022, (00:12:53)

¹⁹⁰ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:12:43)

¹⁹¹ Encarnación, 'Democracy and dirty wars in Spain,' 951-59.

duidelijke link met de politiek zichtbaar was, nam de *Audiencia Nacional* nooit de moeite om dit verder uit te zoeken omdat dit een institutie was die volgens hem de idealen van Franco nog hoog in het vaandel droeg.¹⁹²

Volgens Moreno hebben zo'n 5000 Basken verklaard gefolterd te zijn geweest.¹⁹³ Uit een onderzoeksproject van het Baskisch Criminologisch Instituut (*Kriminologiaren Euskal Institutua*) blijkt dat dit grote aantal strookt met de realiteit. Uit dit onderzoek blijkt dat er 4113 geregistreerde cases waren van foltering tussen 1960 en 2015. De periode tussen 1960 en 1978 maakt maar een deel uit van dit cijfer: na 1978 werden er nog steeds meer dan 3000 folteringen gerapporteerd en wellicht zijn er in deze periode nog heel wat die niet gerapporteerd werden.¹⁹⁴

Brede noemer terrorisme

De Spaanse antiterrorwetten (zie 3.1.2.) hebben altijd een brede noemer gehanteerd voor het concept 'terrorisme' waardoor vreedzame opposanten soms te snel als terrorist werden geclassificeerd. Wanneer men onder deze noemer viel, golden er andere regels en procedures dan tijdens de normale rechtspraak, zoals de eerder aangehaalde incommunicado-detentie. Reeds in de jaren '80 wees Amnesty International dat de situatie in Spanje ten aanzien van de mensenrechten enkel maar verslechterd is. Omwille van de vage formulering van de nieuwe antiterrorwetten werden Spaanse opposanten die onschuldig waren onder deze wet veroordeeld voor feiten die weinig of niets met terrorisme te maken hebben.¹⁹⁵ Voor Bekaert gaat die interpretatie nu nog steeds veel te ver: "In Spanje is alles terrorisme. Een liedje zingen is ook terrorisme. Je moet niet veel doen; advocaten worden ook gevisieerd als terroristen."¹⁹⁶ Dit is ook wat er met Moreno en García gebeurde. Ze werden ervan beschuldigd onderdak te verstrekken aan leden van het Bizkaia-commando van ETA. Door deze correlatie met ETA werden ze echter zelf ook onder de noemer van terrorisme geplaatst.

Naast de incommunicado-detentie en antiterrorwetten geldt er ook een verschil in procedure wanneer het over terroristen gaat. Men wordt berecht door de *Audiencia Nacional* in Madrid

---

¹⁹² Sánchez-Soler, *La transición sangrienta*, 358.

¹⁹³ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022, (00:12:53)

¹⁹⁴ Francisco Etxeberria, Carlos Martín Beristain en Laura Pego, 'Proyecto de investigación de la tortura y malos tratos en el País Vasco entre 1960-2014' (Donostia: Kriminologiaren Euskal Institutua, 2017).

¹⁹⁵ Amnesty International, 'Out of the .'

¹⁹⁶ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:19:14)

wat de opvolger is van het *Tribunal de Órden Público* uit de tijd van Franco. Volgens Moreno is het enige dat veranderde de naam van de instelling, maar de rechters die zetelden waren dezelfde, zonder zij die gestorven waren, ook na het officiële einde van het franquisme.¹⁹⁷ García zei dat er wel degelijk ook dissidente stemmen in de Audiencia Nacional waren, maar aangezien dit een minderheid was maakte dit verandering in de Audiencia Nacional haast onmogelijk.¹⁹⁸ Deze continuïteit in de Audiencia Nacional, in de rechtspraak met betrekking tot terrorisme, is volgens García problematisch, aangezien er hierdoor gedachtengoed blijft voortbestaan dat er onder Franco ook al was. Sánchez-Soler stelt dat de Audiencia Nacional een gelijkaardige visie van selectief geweld als de GAL had. Op die manier werd deze instelling een cruciaal instrument om linkse terroristen van onder andere ETA te straffen.¹⁹⁹ Daarnaast werden volgens Bernard Daelemans en in andere interviews bevestigd dat echte of vermeende terroristen vaak in gevangenissen ondergebracht aan de andere kant van het land. Dit kan beschouwd worden als een soort psychologische foltering, daar ze ver weg van hun familie en vriendenkring werden opgesloten.²⁰⁰ De brede noemer waaronder men mensen in Spanje als terrorist classificeert leidden tot een forse stijging van het aantal beschuldigingen van terrorisme: “Bijna iedereen van de Basken had wel ergens een familielid of vriend in de gevangenis” aldus Daelemans.²⁰¹

3.1.3. Inperking vrije meningsuiting

Naast het probleem van de juridische en fysieke strijd tegen terrorisme kaartte het jaarrapport van 1980 van AI ook nog een andere problematiek aan, namelijk het niet respecteren van het recht op vrije meningsuiting door de Spaanse staat. Vanaf januari 1980 kwam er een nieuwe wet in voege die kritiek op de verplichte legerdienst eveneens strafbaar maakte. Personen die zich hier ‘schuldig’ aan maakten konden een gevangenisstraf krijgen onder de noemer van opruiing [Spaans: *sedición*/Engels: *sedition*]. Volgens Amnesty is dit een inbreuk op de vrije meningsuiting, een recht dat vervat zit in de Grondwet van 1978. Daarnaast mocht men tijdens de legerdienst ook niet deelnemen aan politieke activiteiten of zich engageren in vakbonden.²⁰² Paco was een van de slachtoffers van deze beperkingen op de vrije meningsuiting. Hij moest zijn studies in de filosofie onderbreken in 1980 omdat hij verplicht werd om aan zijn legerdienst

---

¹⁹⁷ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022, (00:05:21)

¹⁹⁸ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:06:37)

¹⁹⁹ Sánchez-Soler, *La transición sangrienta*, 355-56.

²⁰⁰ Interview met Bernard Daelemans, Brussel, 21.06.2022 (00:41:21)

²⁰¹ Interview met Bernard Daelemans, Brussel, 21.06.2022 (00:38:50)

²⁰² Amnesty International, ‘Amnesty International report 1980,’ 298-99.

te beginnen. Normaliter was er in die periode een clause die inhield dat men legerdienst mocht uitstellen in het geval van studies, maar dit uitstel gold niet voor Paco. Hij schreef dit toe aan het feit dat hij onder Franco al politiek actief was aan de kant van de oppositie, en op zijn zestien jaar in 1974 in de gevangenis was beland omwille van deelname aan een links-communistische betoging tegen het regime van Franco. Hij werd opgepakt door de Guardia Civil en mishandeld, wat voor hem een traumatische ervaring was. Met de Amnestiewet van 1977 kwam deze aanklacht echter te vervallen.²⁰³ In 1980 werd hij voor zijn legerdienst naar de militaire basis in La Línea de la Concepción in Algeciras gestuurd waar men tot doel had om de grens met Gibraltar te bewaken.²⁰⁴ Dit was een zogenaamd *cuartel de punto rojo*, een kazerne waar de meest *problematische* Spanjaarden samen werden gebracht. Dit waren vooral politieke dissidenten en linkse Baskische nationalist met een politieke voorgeschiedenis. Daarnaast waren er ook kleine delinquenten. Hij werd dus eveneens als politieke dissident bestempeld, wat verklaart waarom men hem naar deze legerkazerne stuurde.²⁰⁵ Paco vertelde me dat dit een bijzonder moeilijke periode was omdat hij en zijn medesoldaten slecht behandeld werden door de hogere officieren.²⁰⁶ Toen de onvrede dreigde te escaleren wierp hij zich op als bemiddelaar. Al snel werd hij beschuldigd de aanstoker te zijn van een beginnende opstand: "In plaats van onderhandelaar te zijn werd hij zagezegd woordvoerder en was hij aanstoker. Dus dat werd helemaal omgedraaid" aldus Wim Wabbes, een vriend van Paco in België.²⁰⁷ Omdat hij vreesde voor een zware bestraffing vluchtte hij met een aantal medestanders uit de kazerne. Hij werd beschuldigd van opruiing [*sedición*] en als gevolg van zijn vlucht uit het leger ook desertie. Hij heeft nooit een proces gekregen omwille van zijn keuze om in de clandestiniteit te treden. Hij vluchtte naar België.²⁰⁸

3.1.4. Sympathie van Europa

Spanje werd in 1986 lid van de EEG. Vanaf dan heerst echter de vraag hoe Spanje met deze mensenrechtenschendingen is kunnen weggkomen als lid van de EEG. Volgens Bekaert ligt dit in het feit dat Spanje als belangrijk Europees land veel druk kon uitoefenen op de Europese instellingen en in zijn strijd tegen ETA ook op veel sympathie kon rekenen. Andere Europese landen kregen in de jaren '80-'90 ook af te rekenen met terreur zoals de Baader-Meinhofgroep

---

²⁰³ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:06:24)

²⁰⁴ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:09:23)

²⁰⁵ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:10:30)

²⁰⁶ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:06:24)

²⁰⁷ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:30:25)

²⁰⁸ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:30:25)

in Duitsland, de Rode Brigades in Italië, het IRA in Noord-Ierland en UK. Spanje kon zeggen: "Jullie in Frankrijk, Italië en Duitsland hebben daar allemaal met terroristen te maken: je moet ons steunen in de strijd tegen het terrorisme".²⁰⁹ Onder het alibi van strijd tegen het terrorisme bleef het geweld van de Spaanse staat onder de radar in Europa. Organisaties zoals AI berichtten er wel over, dus men wist wel dat er schendingen van de mensenrechten plaatsvonden in Spanje. Toch werd dit niet uitermate besproken of geanalyseerd in de Europese context. Twee landen die volgens Bekaert een uitgesproken steun verstrekten aan Spanje waren Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Frankrijk werd zelf geconfronteerd met het autonomiestreven van Corsicanen, Bretoenen en sommige overzeese gebieden, en had zelf ook een grote gemeenschap Basken in Frans-Baskenland. Groot-Brittannië zat al decennialang opgescheept met gelijkaardige problemen met het IRA (Irish Republican Army) in Noord-Ierland dat streefde naar de hereniging met de Ierse Republiek.²¹⁰

3.2. Dubbele standaard in de Spaanse rechtspraak

"Ik ga nooit zeggen dat Spanje geen rechtsstaat is. Dat hoor je mij niet zeggen. Er zijn vrije verkiezingen, er is een magistratuur die normaal functioneert, volgens de regels (...) Maar zodra het over Basken en Catalanen gaat zijn er speciale wetten, speciale rechters, bijzondere straffen, een bijzonder gevangenisregime (...) dus ja, op dat vlak zijn zij geen rechtsstaat. Ik ben daar rotsvast van overtuigd."²¹¹

Volgens Bekaert is er een duidelijke dubbele standaard waar te nemen in de Spaanse rechtspraak wanneer het Baskische of Catalaanse separatisten betreft. Hij vergelijkt het verschil in aanpak van de Spaanse rechtspraak ten aanzien van de gewelddadige poging tot staatsgreep in 1981 door kolonel Tejero, en de manier waarop Basken behandeld werden. Tejero is volgens Bekaert "zeer zacht aangepakt. Hij was ook een terrorist, maar hij is nauwelijks gestraft geweest omdat hij Guardia Civil was."²¹² Moreno volgt deze stelling van Bekaert, en stelt dat er op dat vlak twee maten en twee gewichten gehanteerd worden in Spanje vooral voor Basken en Catalanen. Sommigen worden beschuldigd zonder enig bewijs, enkel op basis van de versie van de politie.²¹³ De spiraal van actie-reactie in de jaren'80 tussen het Baskisch nationalisme van ETA en de Spaanse staat vormt tot op de dag van vandaag nog steeds een excuus voor de

---

²⁰⁹ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:14:15)

²¹⁰ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:19:33)

²¹¹ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:42:44)

²¹² Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:07:02)

²¹³ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:30:24)

Spaanse staat om de Basken te onderdrukken, aldus Moreno.²¹⁴ "Voor ons is er niets veranderd. Dezelfde veiligheidsdiensten, nationale politie, Guardia Civil: van de ene dag op de andere sterft Franco en veranderen ze van uniform (...) van bruin naar blauw".²¹⁵ Ook volgens García is deze dubbele standaard vandaag nog duidelijk aanwezig. Zieke ETA-leden genieten geen uitzonderingsregels om ondergebracht te worden in een gevangenis dicht bij hun familie. Baskische gevangenen kunnen ook geen aanspraak maken op het dragen van een enkelband.²¹⁶ De focus van de Spaanse repressie ligt tot op heden voornamelijk op de nationalistische bewegingen, vooral in Baskenland en Catalonië. "Het is niet het verleden, *señores*" stelde Moreno vooraleer te vertellen over zijn broer die gefolterd werd in 2000, en momenteel in 2022 nog steeds onder voorbehoud vrij is.²¹⁷

Ook de Catalaanse nationalististen streefden naar een meer regionale autonomie en zelfs onafhankelijkheid. Het verschil met de Basken is echter wel dat het opeisen van deze autonomie eerder van recente datum is. Sinds lange tijd was er een streven naar meer autonomie in Catalonië (zie 2.3.), maar dit verliep hoofdzakelijk vreedzaam. Moreno stelde dat de Catalanen pas voluit werden geconfronteerd met de hardvochtige houding van de Spaanse staat bij het Catalaanse onafhankelijkheidsreferendum van 2017: "We wisten al lang waar we het over hadden. Ja, wij Basken weten het heel goed, en de Catalanen zijn er nu achter gekomen. Blijkbaar hebben ze ontdekt wat ze met ons Basken deden."²¹⁸ Er was ook geen reden voor de Spaanse staat om excessief geweld te gebruiken tegen de Catalanen, omdat zij zelf niet hun toevlucht hadden genomen tot geweld of terrorisme.²¹⁹ Het conflict met de Catalanen leidde uiteindelijk tot de arrestatie van Catalaanse politici en activisten en de vlucht van de Catalaanse President Puigdemont en een aantal van zijn ministers naar het buitenland.

Niet enkel de Baskische en Catalaanse separatisten werden hard aangepakt: een derde groep waren de linkse politieke activisten die geen vertrouwen stelden in de Transitie en de aangekondigde hervormingen. Het geval van Paco kan beschouwd worden als vrij atypisch omdat Paco allerm minst nationalistische onafhankelijkheidsidealen nastreefde. Maar Paco, die

---

²¹⁴ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:21:25)

²¹⁵ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:08:48); "*Para nosotros no ha cambiada nada (...) Las mismas fuerzas de seguridad, la policía nacional, la Guardia civil: eran de un día para otro, Franco se muere y les cambian el traje, (...) de marrón luego de azul.*"

²¹⁶ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:22:56)

²¹⁷ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:28:20)

²¹⁸ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:06:37); "*Ya sabíamos de qué hablábamos. Si los vascos lo sabemos muy bien, y los catalanes se han ido enterando ahora. Aparentemente han descubierto que nos hacían a los vascos.*"

²¹⁹ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:59:16)

reeds onder Franco in woelig politiek vaarwater was terecht gekomen, voelde hier nog steeds de gevolgen van na 1975 tijdens zijn legerdienst. Volgens Vincent Scheltiens was dit te wijten aan het feit dat het leger, of delen van het leger en de Guardia Civil en het *establishment* zich niet hadden neergelegd bij de democratie.²²⁰ Ook in Paco's geval zijn dubbele standaarden waar te nemen. Na zijn vlucht naar België in 1981 ging hij terug naar Spanje, waar hij bijna 10 jaar clandestien leefde tot 1991. Hij behaalde tijdens deze clandestiniteit een doctoraat in de filosofie aan de Universiteit van Granada, en werd professor politieke filosofie aan de universiteiten van Almería en later ook Jaén en Sevilla. Na tien jaar was zijn zaak in Spanje verjaard, en was hij terug een volledig vrij man. Paco vertelde dat hij tijdens zijn clandestiniteit geschaduwd werd door iemand van de Spaanse veiligheid, die een vriend van Paco had omgekocht om informatie over hem te vergaren. De reden waarom Paco niet werd opgepakt, was dat hij geen gevaar vormde als politieke activist zolang hij in de clandestiniteit vertoefde en geen politiek actieve rol speelde. Volgens Wim Wabbes was dit een opportunistische houding van Spanje: liever een kritisch denkende intellectueel die stil blijft dan een die opstaat en alle misbruiken aan het licht wil brengen.²²¹ Het feit dat Paco echter een doctoraat kon behalen in Granada, op verre afstand van zijn geboortestad Sevilla, en daar ook een relatief normaal en anoniem leven kon leiden, is echter opnieuw een illustratie van het 'twee maten en twee gewichten-beleid' van de Spaanse rechtspraak ten aanzien van politieke opposanten. Paco vormde veel minder een bedreiging voor de aantasting van de integriteit van de Spaanse staat dan de Baskische nationalisten, waardoor hij, naar eigen zeggen slechts een "zeer lichte clandestiniteit" doormaakte. Wat echter nooit verdween was "de angst die altijd in zijn lichaam zat".²²²

3.3. Op zoek naar een toevluchtsoord

Er waren verschillende beweegredenen voor bepaalde groepen en individuen om zich niet meer veilig te voelen binnenin de Spaanse staat. Een gevolg hiervan is dat men zich genoodzaakt voelde om te vluchten. In de jaren '80 tot 2000 vormden de Baskische nationalisten het grootste aandeel van deze vluchtelingen. Mensen met dissidente meningen zoals Paco ook, maar die zijn minder gedocumenteerd. De Catalanen volgen eerder in de meer recente jaren, sinds 2017.

---

²²⁰ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:37:02)

²²¹ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:36:10)

²²² Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:44:29); "*El miedo lo tenía siempre en el cuerpo*"

3.3.1. Wereldwijde Baskische diaspora

Zoals hierboven werd aangehaald waren de Basken de grootste groep van Spaanse politieke opposanten die tevens het grootste aandeel uitmaakten van Spanjaarden die het land verlieten om politieke redenen. Uit een onderzoek van Gloria Totoricagüena (2005) blijkt dat we geen exacte aantallen kennen van Basken die gevlucht of geëmigreerd zijn uit Spanje. De reden hiervoor is dat dit onvoldoende is bijgehouden door de landen waar de Basken een toevlucht vonden aangezien de Basken gewoon geregistreerd werden als 'Spanjaarden'.²²³ Totoricagüena stelde een inventaris op van de geregistreerde Baskische instellingen buiten Spanje. In Argentinië zijn er welgeteld 81 Baskische centra. De Verenigde Staten en Uruguay volgen respectievelijk met 39 en 10 Baskische centra. Schijnbaar waren Latijns-Amerika en Noord-Amerika geprefereerde locaties voor Baskische migratie. Een groot deel van de Basken uit Spaans-Baskenland stak de grens over naar Frankrijk. Daar Frankrijk deel uitmaakt van de grotere noemer Baskenland, wordt dit echter niet als diaspora beschouwd in Totoricagüenas onderzoek.²²⁴ In de context van dit onderzoek moet hier echter een belangrijke kanttekening geplaatst worden, omdat wellicht vele Basken die deze centra oprichtten reeds vele generaties terug Spanje verlieten. Vaak gebeurde dat om louter economische redenen en speelden politieke motieven slechts een rol bij een minderheid van de Baskische migranten. De Basken kennen een lange traditie van emigratie. Desondanks bleef er steeds een sterk identiteitsgevoel bestaan tussen de verschillende Baskische diasporagroepen, waar ze zich ook bevonden. Afgezien van politieke en ideologische meningsverschillen was er een sterk overkoepelend gemeenschapsgevoel, een zogenaamde *imagined community* (Anderson, 1983): individuen die elkaar nooit zullen ontmoeten, of ze nu in Europa, Latijns-Amerika of waar dan ook ter wereld leven, maar die zichzelf wel als leden van een bepaalde etnische groep beschouwen.²²⁵ De onderzoeker Raphael Tsvakko García staat deze visie op *imagined communities* bij, en stelt dat Basken fysiek verbonden zijn met het land waar ze wonen, maar psychologisch en emotioneel verbonden zijn met hun thuisland, namelijk Baskenland; zowel Noord-Baskenland in Frankrijk (Iparralde) en Zuid-Baskenland (Euskadi) in Spanje.²²⁶

---

²²³ Totoricaguena, *Basque diaspora*, 90.

²²⁴ Totoricaguena, *Basque diaspora*, 9.

²²⁵ Benedict R. Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism* (London: Verso, 1991).

²²⁶ Raphael Tsvakko García, 'Historical background of the Basque diaspora in Latin America: integration and tensions,' *Aemi Journal*, nr. 15–16 (2018): 24-5.

3.3.2. Frans-Baskenland als politiek toevluchtsoord

Wanneer men in Europa wilde blijven, vluchtten de meeste Basken volgens Bekaert naar Frans-Baskenland (Iparralde) omdat ze daar Baskisch spreken, er een gedeelde Baskische cultuur is, of omdat ze gemakkelijk contact kunnen onderhouden met hun familie.²²⁷ Frans Baskenland maakt deel uit van de het grotere Baskenland. Euskal Herria (“land van de Basken”) bestaat uit zeven provincies, waarvan vier in het noorden van Spanje: Gipuzkoa, Bizkaia en Araba. De vierde provincie, Nafarroa [*Navarra*], kent een autonoom statuut, en een twijfelachtige status als deel van Euskadi (Spaans-Baskenland). In Iparralde (Frans-Baskenland), in het zuiden van Frankrijk, zijn er drie provincies: Lapurdi, Behe Nafarroa en Zuberoa.²²⁸

Ondanks de grenzen maakt Frankrijk dus deel uit van het grotere Baskenland of Euskal Herria. Het was dichtbij, en cultureel waren er tussen Iparralde en Euskadi veel gelijkenissen, ondanks ze zich aan de andere kant van de grens bevonden. “De meeste van die ETA-mensen staken gewoon de grens over naar Frankrijk. En konden dan een beetje als een vis in het water in Frans-Baskenland onderduiken” aldus Scheltiens.²²⁹ In het begin was Frankrijk ook een belangrijke *safe haven* voor ETA-militanten; het was een plek waar Basken gemakkelijk heen konden, en waar ze dachten veilig te zijn voor de Spaanse staat.²³⁰

Deportatie buiten Europa

Deze houding van Frankrijk tegenover Basken veranderde echter in de jaren '80 wanneer er een samenwerking ontstond tussen de Franse en de Spaanse politiediensten. Het jaarrapport van Amnesty International uit 1979 haalde eveneens deze praktijken aan: “*Amnesty international is concerned about the possibility of ill-treatment of Basques forcibly returned to Spain.*” Door een beslissing van de Franse overheid om Spanjaarden niet meer het statuut van politieke vluchteling toe te kennen, had Frankrijk een juridische reden om alle Basken die zich in Frans-Baskenland bevonden terug te sturen naar Spanje, waar ze onmiddellijk onder de terreurwet kwamen te vallen, en waar er tal van getuigenissen waren dat ze slecht behandeld werden door de Spaanse politie.²³¹ Daelemans haalde deze praktijk ook aan en stelt dat er sprake was van *overdrachtsprocedures*, zonder enige juridische basis, in plaats van *uitleveringsprocedures*, waar

---

²²⁷ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:23:59)

²²⁸ Totoricaguena, *Basque diaspora*, 56.

²²⁹ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:37:02)

²³⁰ Woodworth, ‘Why do they kill?’, 6-7.

²³¹ Amnesty International, ‘Amnesty International report 1979’, 128.

wel een juridische basis in vervat zit.²³² In dit opzicht speelde Frankrijk dus een dubbelzinnige rol, door niet actief, maar wel impliciet mee te werken aan deze praktijken. Bekaert haalt deze *agency* van de Franse staat eveneens aan: “Eerst leverde men niet uit, dan heeft men op een bepaald moment zelfs de uitleveringsprocedure niet meer gevolgd, maar ze gewoon de grens over gezet, wat eigenlijk extralegaal was.” Deze praktijken zijn heel weinig gedocumenteerd wat ook door Bekaert bevestigd wordt. Zo waren er extralegale deportaties van Baskische vluchtelingen vanuit Frans-Baskenland naar onder andere Algerije, Cuba en Zuid-Amerika. Dit gebeurde in overleg met Spanje, zonder enige wettelijke basis. Men kon volgens Bekaert kiezen om ofwel terug te keren naar Spanje, waar ze onmiddellijk zouden gearresteerd en vervolgd worden, of om naar Algerije, Zuid-Amerika of Cuba in ballingschap te gaan. Frankrijk werkte op dit vlak actief samen met Spanje omdat Frankrijk van oordeel was dat die Basken met ETA banden een gevaar vormden in Frans-Baskenland. Daarnaast wilde Frankrijk eveneens haar diplomatieke relaties met Spanje niet in gevaar brengen.²³³

Een voorbeeld van deze praktijk is te zien in de zaak van Enrique Pagoaga Gallastegui (‘Peixotin’).²³⁴ Peixotin werd in juli 1987 door Frankrijk uitgezet naar Algerije, en in 1989 per Spaans militair vliegtuig met andere Basken van Algerije naar Venezuela overgebracht. Jaren later kwam hij op 26 mei 1996 in België aan, en vroeg hij onmiddellijk het statuut van politiek asiel aan.²³⁵ Hij werd opgesloten in het gesloten centrum van Steenokkerzeel. Bij gebrek aan een identiteitsbewijs dat volgens hem was afgenomen door de Spaanse overheid, wilde België hem terugsturen naar Venezuela.²³⁶ Na een identiteitscontrole met vingerafdrukken bleek hij de broer te zijn van Peixoto, een historische leider van ETA.²³⁷ De verbanning vanuit Spanje naar Algerije en Venezuela is echter in strijd met artikel 3 (2) van het Protocol nr. 3 van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat stelt dat “niemand het recht mag ontnomen worden om het gebied te betreden van de staat waarvan hij een onderdaan is”. Artikel 11(2) van de Spaanse Grondwet stelt eveneens dat de nationaliteit van Spaanse inwoners niet mag afgenomen worden.²³⁸ Ook een andere Bask, Juan Cruz Maiztegui Bengoa (“Maiztegui”), kwam in 1998 aan in België, waar hij een aanvraag voor politiek asiel deed. Hij had geen geldige

---

²³² Interview met Bernard Daelemans, Brussel, 21.06.2022 (00:12:30)

²³³ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:12:18)

²³⁴ Zowel Enrique Pagoaga Gallastegui (°1954), beter gekend als *Peixotin*, als Juan Cruz Maiztegui Bengoa (°1945), beter gekend als Maiztegui, zijn Baskische vluchtelingen die door Frankrijk uit Frans-Baskenland werden gezet en naar Algerije werden gebracht. Beiden kwamen naar België in de jaren '90, en hadden Paul Bekaert als advocaat.

²³⁵ Bossuyt, *Tussen demagogie en hypocrisie*, 262.

²³⁶ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:24:17)

²³⁷ Bossuyt, *Tussen demagogie en hypocrisie*, 260-61.

²³⁸ Bossuyt, *Tussen demagogie en hypocrisie*, 262.

identiteitspapieren, waardoor België hem eerst wilde terugsturen naar Mexico, waar hij de afgelopen jaren had geleefd. Het Belgische gerecht oordeelde echter dat Maiztegui als EU-burger niet kon uitgewezen worden, aangezien dit een wederrechtelijke verbanning zou zijn.²³⁹ Bekaert was van zowel Pagoaga als Maiztegui de advocaat. Spanje kon geen uitlevering vragen voor Pagoaga, maar onder druk van Spanje wilde België Pagoaga terugsturen naar Zuid-Amerika. Bekaert heeft een procedure gevoerd bij de commissaris-generaal voor de vluchtelingen en bij de Raad van State, die oordeelde dat het niet toegelaten is om een Europees staatsburger terug te sturen naar een ander land buiten Europa.²⁴⁰

3.3.2. Baskische diasporagroepen in Latijns-Amerika

In zijn onderzoek naar Baskische diasporagroepen in Latijns-Amerika haalt Tsvakko García vier migratiegolven aan van Basken naar Latijns-Amerika. De eerste drie migratiegolven hadden niet zozeer politieke maar vooral economische drijfveren. De vierde golf vanaf de jaren '70, bestond volgens Tsvakko García vooral uit linkse vluchtelingen of nationalisten die op één of andere manier gelinkt zijn met ETA. De meerderheid was op vlucht voor het franquistisch regime en had een sterke Baskisch-nationalistische ideologie. Granja Sainz (2000) is ervan overtuigd dat ETA ontstond als een reactie op het politieke monopolie van de PNV, de Baskische centrumrechtse nationalistische partij, die ondanks het streven naar onafhankelijkheid vrij conservatief georiënteerd was.²⁴¹

Bekaert kent een belangrijke waarde toe aan Zuid-Amerika als toevluchtsoord “omdat er in Zuid-Amerika Spaans gesproken wordt, en omdat er zeer veel Basken in Zuid-Amerika wonen. Van voor de Spaanse Burgeroorlog en van erna.”²⁴² Deze drijfveer zien we ook bij Jaione terugkeren. Na een korte tussenstop in Frans-Baskenland en Nijvel, kwam ze uiteindelijk terecht in Mexico waar ze als Bask welkom was: “Mexico nam ons als Basken op, behandelde ons heel goed, maar op een gegeven moment vroeg Spanje aan Mexico om ons uit te leveren en werden we gebruikt als wisselgeld. En toen begon Mexico ons uit te leveren aan Spanje. Dus ging ik terug naar België.”²⁴³

---

²³⁹ Bossuyt, *Tussen demagogie en hypocrisie*, 263.

²⁴⁰ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:24:17)

²⁴¹ Tsvakko García, Historical background of the Basque diaspora in Latin America, 33.

²⁴² Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:23:09)

²⁴³ Interview met Maria Natividad Jáuregui Espina, telefoon, 15.12.2022 (00:01:51)

3.3.3. Vlucht naar elders

Veel van de cases van gevluchte politieke opposanten zijn onvoldoende gedocumenteerd. Naast Latijns-Amerika kwamen er ook Basken en andere Spaanse politieke vluchtelingen terecht in Europese lidstaten zoals het eerder vermeldde Frankrijk, Duitsland, Nederland en België. Waarom Spaanse opposanten in een aantal gevallen kozen voor België zal in hoofdstuk 4 verder toegelicht worden.

3.4. Conclusie: waarom vlucht men?

Ondanks de onmiskenbare weg naar een democratische rechtsstaat die Spanje aflegde in de jaren na Franco's dood verliep de Transitie niet zo rooskleurig als ze vaak werd voorgesteld. Tot op vandaag zijn diverse Spaanse instellingen nog doordrongen van Franco's gedachtengoed. Dit voortbestaan van franquistisch gedachtengoed heeft een invloed gehad op de manier waarop Spanje conflicten afhandelde, of bepaalde groepen in de samenleving behandelde. Dit heeft tot gevolg gehad dat opposanten in de Transitie-periode maar ook nu nog de nood voelden en voelen om Spanje te verlaten.

Spanje is een democratische rechtsstaat al kunnen hier wel belangrijke kanttekeningen bij gemaakt worden. In de grondwet van 1978 (artikel 2) is 'de eenheid van de Spaanse Natie' een fundamenteel principe en de bedreiging ervan wordt streng bestraft. In het kader daarvan worden sommige wetten, zoals de antiterrorismewet met het incommunicado-statuuut, vaak te pas en te onpas toegepast wanneer het burgers betreft die een mogelijke bedreiging vormen voor de Spaanse eenheid. De regionale conflicten in Baskenland en in meer recente jaren ook in Catalonië zijn hier de meest sprekende voorbeelden van. In bepaalde gevallen zoals de case van Moreno en García, die zich onterecht behandeld voelden door de Spaanse rechtsstaat, heeft dit tot gevolg gehad dat ze Spanje ontvluchtten. De case van Jaione toont aan dat er nog steeds sprake zou kunnen zijn van mishandeling tijdens de lange incommunicado-detentie. Beide cases illustreren de dubbele standaard die gehanteerd wordt in de Spaanse rechtspraak met een vaak overdreven harde behandeling van burgers die, vaak ten onrechte onder de noemer 'terrorist' worden geclassificeerd. De grootste reden waarom Basken de nood voelden om Spanje te ontvluchten is volgens Bekaert: "omdat ze niet konden genieten van de amnestie wanneer ze tussen '77 en '83 actief geweest waren bij de ETA."²⁴⁴ De harde vervolging van Baskische separatisten en hun sympathisanten en het gebrek aan politieke wil tot verzoening

---

²⁴⁴ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:12:43)

vanwege de Spaanse staat hebben ertoe geleid dat na Franco Baskische politieke opposanten gevlucht zijn en elders Europa en de wereld hun toevlucht hebben gezocht. Zij vormden de grootste groep vluchtelingen uit Spanje. Daarnaast is Paco een sprekend voorbeeld van een politieke dissident die met zijn afwijkende mening en radicaal-linkse gedachtegoed niet paste in het volgens hem nog steeds autoritair bestuurde Spanje na 1975.

4 De banden tussen Spaanse opposanten en België

“Ik ging weg uit het leger, ik verstopte me, geholpen door verschillende vrienden uit verschillende delen van Spanje. En uiteindelijk na mij een maand te verstoppen zette ik de tocht verder over de Pyreneeën richting Frankrijk en van daaruit naar Brussel.”²⁴⁵

Porqué Bélgica? Waarom België? Van de Spaanse opposanten die zich genoodzaakt voelden om het land te verlaten na Franco's dood tot nu, waren er ook enkelen die in België een veilig onderkomen vonden. Dit was echter geen grote groep, maar veeleer enkelingen.²⁴⁶ In de afgenomen interviews werden er verschillende beweegredenen aangegeven waarom België voor hen een bepaalde aantrekking had. Er zijn de voorbije decennia verschillende cases van politieke vluchtelingen uit Spanje die in België terecht kwamen en waarrond heel wat commotie bestond. Een bekende figuur die aan dit profiel voldoet is de Catalaanse ex-president Carles Puigdemont die in 2017 na het ongrondwettelijke en door Madrid verboden referendum over Catalaanse zelfbeschikking vluchtte naar Brussel. Maar ook andere Spaanse respondenten die ik interviewde voor dit onderzoek; Paco, het koppel Luis Moreno en Raquel García, Jaione en Valtònyc hadden weloverwogen motieven om naar België uit te wijken. Dit hoofdstuk is vooral gebaseerd op de persoonlijke getuigenissen in de interviews die een licht werpen op de beweegredenen om naar België te vluchten als Spaanse politieke opposant.

Volgens mensenrechtenadvocaat Paul Bekaert die het grootste deel van alle Spaanse politieke vluchtelingen in België heeft verdedigd waren er vier golven van Spaanse vluchtelingen na 1975. Een eerste periode speelde zich af in de eerste helft van de jaren '80 met vooral tussen

---

²⁴⁵ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:08:24); *“Me fui del ejército, me oculté, ayudando amigos distintos en distintas partes de España, y finalmente, pues al mes de estar ocultándome, conseguí cruzar los Pirineos, ir hasta Francia, y de ahí marchar hasta Bruselas”*

²⁴⁶ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:10:53)

1982 en 1984 de zaken Fernando Bilbao en Juanjo Arrese, die reeds in september 1979 in Brussel aankwamen. Dit waren de jaren waarin de jonge democratie in Spanje nog zeer broos was vlak na de poging tot staatsgreep van Tejero in 1981. Een tweede periode voltrok zich in de jaren '90 met de procedureslag rond Moreno en García (1993-1998) en met de cases van Pagoaga en Maiztegui (zie 3.3.). Een derde golf begint in 2004 met de invoering van het Europees Aanhoudingsbevel (EAB) toen België en Spanje overgingen tot uitleveringen van politieke vluchtelingen die verdacht werden van het gebruik van geweld. De vierde periode strekt zich uit van de jaren 2013 tot nu met de zaken van Jaione, gevolgd door Puigdemont vanaf 2017 en Valtònyc vanaf 2018.²⁴⁷ Over een periode van meer dan veertig jaar tot op vandaag neemt de kwestie van Spaanse politieke opposanten een belangrijke plaats in de werkzaamheden van het kantoor van advocaat Bekaert in Tielt.

4.1. België als *safe haven* doorheen de geschiedenis

België staat er in het algemeen om bekend een plek te zijn waar politieke dissidenten een veilig onderkomen vonden: onder meer Karl Marx en Victor Hugo vluchtten naar België in de 19de eeuw.²⁴⁸ Voor Paul Bekaert is België sinds de oprichting van het land in 1830 altijd “erg gevoelig geweest is als het aankomt op vrije meningsuiting”. Het niet uitleveren van politieke dissidenten kent historische wortels in de Belgische samenleving.²⁴⁹ “Wij hebben hier op dat vlak toch een veel grotere traditie dan andere landen. In de negentiende eeuw zijn er hier ook veel ballingen geweest. Wij hebben op dat vlak wel een goede reputatie”²⁵⁰

4.1.1. *Niños de la guerra*

Niet enkel in de negentiende eeuw, maar ook in de meer recente geschiedenis in de twintigste eeuw hebben herhaaldelijk Spaanse vluchtelingen een veilig onderkomen gevonden in België. Dit gaat vooral terug naar de tijd van de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939), toen er een ware *exilio republicano español*, of een ‘uitwijking van Spaanse republikeinen’ plaatsvond. Een groot deel hiervan bestond uit kinderen, de zogenaamde oorlogskinderen of *niños de la guerra* (kortweg *niños*) die met 5000 tijdens de Spaanse Burgeroorlog naar België kwamen. Uit schrik

---

²⁴⁷ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:57:27)

²⁴⁸ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:19:54)

²⁴⁹ Keysers, ‘Why political prisoners from Spain seek asylum in Belgium.’

²⁵⁰ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:39:52)

voor de onveilige oorlogssituatie in heel Spanje en specifiek in Baskenland werden heel wat initiatieven ondernomen om deze *niños* veilig onder te brengen in gezinnen in andere landen in Europa, waaronder België.²⁵¹ Deze akkoorden voor de opvang van Spaanse kinderen werden vooral gesloten met landen waar een zekere sympathie bestond voor de Spaanse republikeinen en anti-franquistes. In België verliep de opvang van de oorlogskinderen enerzijds via socialistische en communistische connecties en anderzijds via een katholiek parcours, georganiseerd door de toenmalige kardinaal Jozef Van Roey. In het eerstgenoemde circuit werden de meeste kinderen opgevangen door gezinnen, terwijl in het tweede circuit veel van deze *niños* in pensionaten terechtkwamen.²⁵²

De vader van de Belgische historicus Vincent Scheltiens-Ortigosa (Universiteit Antwerpen) behoorde tot één van deze 5000 *niños* in België. Hij kwam aan in België in 1937, toen hij acht jaar oud was.²⁵³ De meerderheid van deze kinderen waren Basken, omdat de oproep tot evacuatie van de kinderen vooral aan het Baskische front plaatsvond.²⁵⁴ Voor de *niños* die opgroeiden in een linksgeoriënteerd gezin, zoals de vader van Vincent Scheltiens, was het na de burgeroorlog niet evident om zomaar terug te keren naar Spanje. Er was immers een te grote ideologische breuk. Ook de grootvader van Vincent Scheltiens ondervond moeilijkheden in Spanje zelf. Omwille van zijn republikeins gedachtengoed belandde hij in de gevangenis in Spanje. Na zijn vrijlating was het onmogelijk om werk te vinden omdat hij tot ‘de roden’ [*los rojos*] behoorde. Hierdoor moest hij zelf ook emigreren met zijn vrouw; eerst binnenin Spanje en later naar België.²⁵⁵ De familie Scheltiens-Ortigosa toonde een grote betrokkenheid met de Spaanse politieke situatie. Vincent Scheltiens’ vader was toen hij ouder was lid van de clandestiene Spaanse communistische partij in België: “Mijn vader was bezig met het verzet tegen Franco, binnen de *relays* en de netwerken die hij had in de Belgisch-Spaanse emigratie”. Hij beheerste de taal perfect, waardoor hij voor veel Spaanse migranten die naar België kwamen een helpende hand kon aanbieden. Daarnaast was er eveneens een alternatief sociaal-cultureel circuit van republikeinse gezinnen waar zijn vader en gelijkgezinden samenkwamen in ontmoetingsplaatsen en cafés. Het was immers niet aangewezen om tijdens de dictatuur van Franco naar de officiële Spaanse culturele centra in België te gaan, aangezien deze “antennes van het consulaat en de ambassade” waren, en dus verbonden waren met het Francoregime.²⁵⁶

---

²⁵¹ Pauline Bizeur, ‘Baskische kinderen uit de Spaanse Burgeroorlog tussen verleden en toekomst’ (masterproef, Universiteit Gent, 2019)

²⁵² Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:05:06)

²⁵³ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:00:10)

²⁵⁴ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:05:06)

²⁵⁵ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:10:06)

²⁵⁶ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:15:43)

4.1.2. Economische migratie met een politieke justificatie

Ook in de periode onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog tijdens Franco's dictatuur waren er Spanjaarden die om diverse redenen hun heil in België zochten. Er waren Spanjaarden die clandestien naar België kwamen om te werken in de Belgische steenkoolmijnen. Tot 1956 was hier echter nog geen officieel akkoord over tussen België en Spanje, waardoor deze Spanjaarden enkel konden werken wanneer ze over het statuut van 'politiek vluchteling' beschikten.²⁵⁷ Veel Spanjaarden vroegen expliciet dit statuut aan zodat ze hier konden werken. Tot 1956 waren veel van de arbeiders in de Belgische mijnen van Italiaanse origine. De mijnramp in Marcinelle op 8 augustus 1956 waarbij veel van deze Italiaanse inwijkelingen het leven lieten zorgde voor een verandering: Italië wilde geen arbeiders meer naar België sturen. België werd hierdoor geconfronteerd met een tekort aan arbeidskrachten in de mijnen en moest elders op zoek gaan. Op 28 november 1956 mondde dit uit in het officieel Spaans-Belgisch Migratieverdrag dat werd afgesloten met het Spaanse Francoregime. Door dit verdrag konden Spaanse arbeiders officieel gerekruteerd worden in de Belgische steenkoolmijnen zonder dat ze hiervoor beroep moesten doen op het statuut van politiek vluchteling.²⁵⁸ De impact van dit migratieakkoord mag niet onderschat worden: het aantal Spanjaarden in België steeg aanzienlijk, van zo'n 3200 in 1947, tot meer dan 67000 in 1970.²⁵⁹ Het akkoord werd uiteindelijk stopgezet in 1973 omwille van de verslechterde economische situatie in België.

4.1.3. Ontwikkeling van Spaanse netwerken in België

Een gevolg van de historische aanwezigheid van Spanjaarden in België was dat er zich Spaanse netwerken ontwikkelden in de Belgische samenleving. Die netwerken werden door zowel Paco, Moreno en García als Jaione aangegeven als een reden waarom België voor hen een bepaalde aantrekkingskracht had. Op de vraag waarom ze naar België kwamen, antwoordde García: "We kenden hier al mensen," wat hen een houvast bood.²⁶⁰ Paco had reeds enkele contacten in België met personen die onderdak hadden gevonden in België tijdens de franquistische periode.²⁶¹ Jaione vluchtte in 1981 naar Frans-Baskenland nadat ze gezocht werd

---

²⁵⁷ Raf Custers, 'Spaanse mijnwerkers voor en na Marcinelle,' *Brood & Rozen*, nr. 3 (2006): 34.

²⁵⁸ Custers, 'Spaanse mijnwerkers,' 44.

²⁵⁹ T. Eggerickx et al., *Algemene volks- en woningtelling op 1 maart 1991. De allochtone bevolking in België* (Brussel: Nationaal Instituut voor de Statistiek, 1999),

²⁶⁰ Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:45:05); "Supongo que porque conocíamos gente, no?"

²⁶¹ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:52:15)

voor medeplichtigheid bij de moord op de Spaanse kolonel Ramón Romeo (zie 3.1.). Eenmaal de grens over leerde ze in Frans-Baskenland een koppel juristen kennen met wie ze bevriend werd. Via hen kwam ze tijdelijk terecht in Nijvel, ten zuiden van Brussel. Nadien vluchtte ze naar Mexico waar ze geruime tijd verbleef om dan in 2003 terug naar België te komen waar ze werd opgevangen door kennissen. Ze verbleef 17 jaar in Gent waar ze een groot netwerk aan vrienden opbouwde, die haar tot op vandaag na haar uitlevering in november 2020 aan Spanje nog steeds veel steun bieden via de organisatie 'We love Jaione'.²⁶²

4.2. Aantrekkingskracht van het Belgische rechtssysteem

“Er is op grote schaal gefolterd geweest in Spanje tot in de jaren '90. Dus door de Guardia Civil en de politie. En het werd allemaal togedekt door de magistratuur en door de politie en door de regering (...) In de strijd tegen de Basken heeft Spanje nooit de democratie toegepast.”²⁶³

Naast de historische traditie vormde de Belgische rechtspraak een tweede belangrijke reden voor politieke opposanten om naar België te komen. Zonder al te veel in de juridische details te treden werd in de interviews herhaaldelijk verwezen naar de verschillen tussen de Spaanse en Belgische rechtspraak. Enkel de belangrijkste juridische verschillen zullen besproken worden aangezien deze studie in de eerste plaats vanuit een historisch-politiek perspectief is opgesteld. Naast deze verschillen is de expertise en ervaring van de Belgische mensenrechtenadvocaat Paul Bekaert een niet te onderschatten factor als beweegreden om naar België te komen.

4.2.1. Diplomatieke spanningen tussen Spanje en België

Van zodra Spanje als een democratie werd beschouwd werd het een stuk moeilijker om de beginselen van de Spaanse rechtspraak in vraag te stellen. Spanje is immers een democratische

---

²⁶² Interview met Maria Natividad Jáuregui Espina, telefoon, 15.12.2022 (00:01:51)

²⁶³ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:15:25)

rechtsstaat, net zoals België dat is.²⁶⁴ Desondanks zijn er toch enkele verschillen tussen de Belgische en Spaanse rechtspraak. Het grootste verschil ligt in het feit dat België voorzichtiger omspringt met verzoeken tot uitlevering. Dit is vooral op basis van wetgeving die in België niet in dezelfde mate van toepassing is.²⁶⁵

Moreno en García werden beschuldigd van een lid van ETA onderdak gegeven te hebben. Hierdoor vielen zij onder de brede noemer van ‘terrorisme’ van de antiterrorwetgeving in Spanje die hiervoor zware straffen voorzag (zie 3.1.2.). Moreno en García koesterden weinig vertrouwen in een eerlijke rechtsgang, omdat er volgens hen een te grote continuïteit aanwezig was in de Spaanse samenleving was met het Franco-tijdperk: “In alle belangrijke instituties, bleven het dezelfde. Of de zonen van dezelfde” aldus Moreno.²⁶⁶ Kennissen informeerden Moreno en García dat de Guardia Civil aan hun huis was geweest. Iemand in de gevangenis had hun namen doorgegeven, “waarschijnlijk omdat die gefolterd geweest was” aldus Moreno.²⁶⁷ Ze voelden zich genoodzaakt om te vluchten en gingen in 1993 naar België omdat ze daar reeds mensen kenden. Na een lange rechtszaak van 1993 tot 1996 werd er uiteindelijk besloten dat ze in België mochten blijven. Dit zorgde voor diplomatieke spanningen tussen België en Spanje. In 2001 verkregen ze de Belgische nationaliteit.

In de zaak van Jaione waren er twee problematieken die haar Belgische verdediging zorgen baarde. Enerzijds waren er twijfels over het niet respecteren van de mensenrechten en respectvolle behandeling van de verdachte. Anderzijds was er ook een verschil tussen Spanje en België inzake de verjaringstermijn voor feiten die mogelijks tientallen jaren geleden gepleegd zouden geweest zijn. De zaak van Jaione onderscheidt zich echter wel van de voorgaande cases omdat er sprake was van mogelijks gebruik van geweld. In 1981 zou ze betrokken geweest zijn bij de moord op de Spaanse kolonel Ramón Romeo. In 2003 kwam ze vanuit Mexico in België aan omdat ze hier reeds mensen kende.²⁶⁸ In 2013 vroeg Spanje voor het eerst haar uitlevering aan België. Op basis van mogelijke schendingen van de mensenrechten, onder meer door het sterk bediscussieerde incommunicado-statuuat dat ze zou toegewezen krijgen als terrorist (zie 3.1.2.) kon haar advocaat Paul Bekaert tweemaal het Spaanse uitleveringsverzoek afwenden. Een tweede punt dat hij in zijn verdediging opnam was het gebrek aan bewijsmateriaal voor feiten die zich, mogelijks, veertig jaar geleden hadden

---

²⁶⁴ Juridisch Woordenboek, ‘Rechtsstaat’: staat waarin de vrijheidsbeginselen, democratie, eerbiediging van mensenrechten en scheiding der machten gelden.

²⁶⁵ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:37:44)

²⁶⁶ Interview met Luís Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022, (00:11:37)

²⁶⁷ Interview met Luís Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022, (00:43:35)

²⁶⁸ Interview met Maria Natividad Jáuregui Espina, telefoon, 15.12.2022 (00:01:51)

voorgedaan en die in het Belgische recht reeds verjaard zouden zijn. Een derde punt was dat er te weinig bewijsmateriaal was. In november 2020 ging België echter wel in op het derde uitleveringsverzoek van Spanje.

Aangezien Paco na zijn afwijzing van politiek asiel in de clandestiniteit trad in België, is er over zijn case weinig informatie verkregen tijdens het interview met betrekking tot het Belgische rechtssysteem. Waar hij echter wel over getuigde was over de verschillen tussen Spanje en België wat betreft vrijheid van meningsuiting (zie 3.1.3). Hij vluchtte naar België, waar hij asiel aanvraag maar niet verkreeg. Hij had geen vertrouwen in de Spaanse rechtspraak, omdat er volgens hem nog te veel invloed van het franquisme was. Volgens Paco was de politie, het leger, een deel van het rechtsapparaat “nog steeds in handen van oude franquisten, of van mensen beïnvloed door het franquisme”.²⁶⁹

Uit de interviews leren we dat de verschillen tussen de Spaanse en Belgische rechtspraak zich vooral situeren op het vlak van ‘mensenrechten’, ‘verjaring van strafbare feiten’ en ‘vrije meningsuiting’. De rode draad in de getuigenissen is vooral de schrik voor de Spaanse rechtspraak een oneerlijke juridische representatie en excessieve strafmaat en. Dit komt terug in het narratief van Moreno en García, Jaione als van Paco, hoewel het drie heel verschillende cases zijn. Bij Spaanse opposanten was er inderdaad een grote vrees voor een oneerlijke behandeling en voor Spaanse hardvochtigheid indien ze zouden opgepakt en als terrorist bestempeld worden. De Spaanse justitie is nooit toegeeflijk zijn ten opzichte van personen die het unitarisme bedreigen. Na jarenlange rechtszaken en zelfs na het bekomen van de Belgische nationaliteit moest de raadsman van Moreno en García opnieuw alle zeilen bijzetten om te beletten dat ze alsnog aan Spanje zouden uitgeleverd worden nadat de Spaanse justitie in 2004 beroep deed op het nieuwe ingevoerde Europees Aanhoudingsbevel. In het geval van Jaione is er nog steeds geen sprake van verjaring of verzoening zelfs na meer dan veertig jaar voor feiten die ten laste gelegd worden en die men nog steeds niet heeft kunnen hard maken.

4.2.2 Kritiek op politieke inmenging Spaanse rechtsstaat

“Spanje is één, en daar kom je niet aan. Één en ondeelbaar. En het Grondwettelijk Hof waakt over de eenheid van Spanje (...) Het gaat elke verbeelding te buiten hoe ver het Grondwettelijk Hof zich in de politiek gaat mengen,” aldus advocaat Paul Bekaert. Is er een vermenging van politieke agenda’s in het Spaanse gerecht? De scheiding van machten die België kent *lijkt* in

---

²⁶⁹ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:03:43)

Spanje minder strikt toegepast. Volgens Bekaert spreekt het Grondwettelijk Hof in België zich enkel en alleen uit over de naleving van de grondrechten en of bepaalde wetten strijdig zijn met de Grondwet. In Spanje gaat volgens Bekaert het Grondwettelijk Hof veel verder en legt het sancties op ten aanzien van onder meer parlementsleden.²⁷⁰ In een artikel uit december 2019 stelt de Belgische Spanje-en Cataloniëkenner Christophe Bostyn dat “de Spaanse aanvallen op de onafhankelijkheid van het Belgisch gerecht kordaat veroordeeld moeten worden.” Hij schreef dit opiniestuk naar aanleiding van een uitspraak van Josep Borrell, de hoge EU-vertegenwoordiger van de Unie voor Buitenlandse zaken en Veiligheidsbeleid, die stelde dat vermeende ETA-militanten “rustig in België leven”. Volgens Bostyn is het Spaanse gerecht gepolitiseerd: “de Spaanse socialisten en conservatieven versjacheren als vanouds de belangrijkste postjes in het Spaans gerecht onder elkaar”²⁷¹ Hij verwijst hierbij vooral naar de “monsterstraffen” die werden uitgesproken tegen Catalaanse politici na het Catalaanse referendum van 2017 door de Voorzitter van de Strafkamer van het Hoogerechtshof die bestempeld wordt als “een *protegé* van de conservatieve Partido Popular”.

Niet enkel nu, maar ook in het verleden werden politiek en rechtspraak in Spanje soms vermengd. Volgens Marc Bossuyt, de eerste Belgische vluchtelingencommissaris, ontstonden er sterke diplomatieke spanningen tussen België en Spanje tijdens het lopende proces van Moreno en García in België (1993-1996). Op 2 juli 1993 vaardigde de Spaanse justitie een uitleveringsverzoek uit bij het Belgisch gerecht. België wilde het koppel echter niet uitleveren zonder de zaak verder te onderzoeken, aangezien er volgens Bossuyt zonder twijfel ook politieke motieven meespeelden in Spanje.²⁷² De zaak werd een gevoelige kwestie tussen België en Spanje. De Belgische eerste minister Jean-Luc Dehaene (1992-1999) maakte beloftes aan de Spaanse premier Felipe González (1982-1996) dat de Belgische regering beroep zou aantekenen mochten Moreno en García als vluchtelingen erkend worden. Op 22 januari 1996 besloot de Belgische minister van Justitie Stefaan De Clerck om Moreno en García uit te leveren. Dit zorgde voor een fel debat in de Belgische politiek waarin politici zoals Bert Anciaux (Volksunie, nu lid van Vooruit) een sleutelrol speelden. Op 26 januari kwamen 5000 Baskische sympathisanten op straat in Bilbao (Baskenland) om de Belgische beslissing tot uitlevering van Moreno en García aan te klagen. België besliste uiteindelijk in 1996 om Moreno en García niet uit te leveren aan Spanje.

---

²⁷⁰ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:43:26)

²⁷¹ Christophe Bostyn, ‘België moet de rechtsstaat verdedigen en Spanje op het matje roepen,’ Knack, 18.12.2019, geraadpleegd 04.11.2022, <https://www.knack.be/nieuws/belgie-moet-de-rechtsstaat-verdedigen-en-spanje-op-het-matje-roepen/>.

²⁷² Bossuyt, *Tussen demagogie en hypocrisie*, 128-29.

Aan Spaanse kant waren er politieke dreigementen die de diplomatieke relaties tussen beide landen onder druk zetten. De Spaanse regering achtte de zaak op zich een schande, daar het een inmenging was van de Belgische rechtspraak in de Spaanse. Het feit dat België vraagtekens zette bij de Spaanse democratische rechtsstaat werd in Spanje kritisch onthaald als een gebrek aan vertrouwen.²⁷³ Zoals eerder aangehaald was er veel solidariteit voor Moreno en García in België omwille van de sympathie en de banden tussen het Vlaams en Baskisch nationalisme. Uiteindelijk riep Spanje haar ambassadeur terug naar Madrid, en meldde het land de samenwerking met België op te willen schorten aan de Belgische ambassadeur in Madrid.²⁷⁴ Hieruit bleek dat de zaak van Moreno-García, wat een juridische aangelegenheid was, eveneens een politiek karakter kreeg door de gespannen diplomatieke relaties die hierdoor ontstonden. Er kwam geen uitlevering, maar het is duidelijk dat er zware politieke spanningen aan de oppervlakte komen van zodra de integriteit en onafhankelijkheid van de Spaanse rechtsstaat in twijfel wordt getrokken.

Valtònc stelt eveneens er een belangrijk probleem van politisering is binnenin de Spaanse rechtspraak. Vooral de grote partijen worden bevoordeeld in Spanje. De meerderheid van de rechters heeft volgens Valtònc banden met de twee grootste partijen van Spanje, de conservatieve PP en de socialistische PSOE. Dit bemoeilijkt het echter wanneer er wetten moeten goedgekeurd worden die progressief van aard zijn, aangezien het haast onmogelijk is om een meerderheid te halen. Op dit vlak is het volgens Valtònc “heel moeilijk om in Spanje een werkelijke vooruitgang te boeken.”²⁷⁵

4.2.3. De rol van mensenrechtenadvocaat Paul Bekaert

Inherent verbonden met de Belgische rechtspraak is de Belgische mensenrechtenadvocaat Paul Bekaert. Bekaert heeft doorheen zijn professionele leven verschillende Spaanse ballingen, waarvan grotendeels Basken verdedigd. Binnen de ETA, de politieke partij Herri Batasuna en binnen de Baskische solidariteitsorganisatie ANAI ARTEA was hij goed gekend.²⁷⁶ Hij had een sterke juridische kennis die gegroeid was uit een persoonlijke interesse en zijn bezoeken aan Baskenland sinds 1979. Bekaerts interesse voor het verdedigen van Spaanse ballingen werd in de jaren erna enkel versterkt. Hij keerde verschillende malen terug naar Baskenland om

---

²⁷³ Bossuyt, *Tussen demagogie en hypocrisie*, 131-33.

²⁷⁴ Bossuyt, *Tussen demagogie en hypocrisie*, 139-40.

²⁷⁵ Interview met Josep Miquel Arenas Beltrán, 09.12.2022 (00:18:38); “*Es muy difícil que en España haya un progreso real*”

²⁷⁶ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:21:42)

rapporten te maken en om in 1999 het proces tegen Herri Batasuna als waarnemer te gaan bijwonen. De Spaanse rechtspraak veroordeelde tijdens dit proces 23 leden van het bestuur van de wettelijk erkende politieke partij wegens terrorisme tot lange gevangenisstraffen:

“Ze hadden op een raad van bestuur van de politieke partij, Herri Batasuna, besloten om een vredesvoorstel van ETA publiek te maken. ETA had een voorstel tot vredesonderhandelingen gedaan, en men had dat gebruikt in de verkiezingsstrijd. Hierdoor werden ze op grond van terrorisme beschuldigd. “Dat waren geen ETA-leden he. Dat waren politiciers. Dat was een professor – ik heb hem nog bezocht in de gevangenis. Dat was een advocaat – ik heb hem ook nog bezocht in de gevangenis. Dat waren intellectuelen.”²⁷⁷

Na een paar jaar gevangenisstraf werden ze vrijgesproken op grond van disproportionaliteit van de straf.²⁷⁸ Voortgestuwd door zijn interesse verwierf Bekaert een grondige kennis over de Spaanse wetgeving en de uitleveringswetten.²⁷⁹ Dit maakte van hem een internationaal erkende expert in het verdedigen van Spaanse politieke activisten en vluchtelingen. Weinig niet-Spaanse advocaten, verdiepten zich in deze materie, waardoor hij grote naam verwierf bij politieke vluchtelingen uit Spanje.²⁸⁰ Hij verdedigde enkele sprekende cases die uitgebreid de media haalden. Zo behaalde hij successen in de zaak van onder andere Moreno en García en kon hij de uitlevering van Jaione jarenlang uitstellen.²⁸¹ Ook meer recentelijk in het geval van rapper Valtònc, gaf Valtònc aan tijdens het interview dat Paul Bekaert voor hem de belangrijkste reden was om naar België te vluchten. Hij vertrouwde op Bekaert omdat ook hij vernomen had dat Bekaert zowel de Spaanse als de Belgische wetgeving goed kende. Daarnaast wist hij eveneens dat de Catalaanse premier Puigdemont een cliënt was van Bekaert.²⁸²

Bekaerts grootste drijfveer was het verdedigen van de mensenrechten. Op de vraag in hoeverre Bekaert zelf de ideologie van de Basken die hij verdedigde steunde, antwoordde hij: “wij staan niet achter terrorisme, wij staan niet achter pedofilie, wij staan niet achter verkrachting: wij passen enkel de wet toe.”²⁸³ Hieruit blijkt dus dat Bekaert sterk de ethiek van zijn vak centraal

---

²⁷⁷ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:16:55)

²⁷⁸ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:20:46)

²⁷⁹ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:40:36)

²⁸⁰ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:38:41)

²⁸¹ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:59:37)

²⁸² Interview met Josep Miquel Arenas Beltrán, 09.12.2022 (00:30:19)

²⁸³ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:40:36)

stelt. Het respect voor de mensenrechten en de toepassing van de wet blijven voor Bekaert de belangrijkste uitgangspunten, ongeacht of men een misdaad beging of niet.

Naast een grote kennis over de Spaanse rechtspraak, was volgens Bekaert de rol van de media en het winnen van de publieke opinie cruciaal om de aandacht te trekken voor de vervolging van politieke opposanten uit Spanje. Dit is duidelijk merkbaar in onder andere de case van Moreno en García (1993-1996), die in de media sterk werd uitgespeeld.²⁸⁴ Volgens Bossuyt kon het echtpaar op sympathie rekenen van veel Vlamingen, omdat die zich herkenden in de Baskische emancipatiestrijd en omdat “wij als Vlaming ook de brutaliteit van de Spaanse bezetters kennen”.²⁸⁵ Het belang van de media en daarmee gepaard gaande publieke opinie is van belang om aandacht te trekken voor deze delicate politieke kwesties volgens Bekaert. Een belangrijke voorwaarde om de publieke opinie mee te krijgen in Vlaanderen was het afwijzen van geweld.²⁸⁶ Zo keerde een groot deel van de publieke opinie in België zich af van ETA (1959-2018) tijdens hun meest gewelddadige periode.²⁸⁷

4.2.4. De invoering van het Europees Aanhoudingsbevel (EAB)

Na de aanslagen van Al Qaida in Madrid in 2004 kwam er op Europees niveau een Europees Aanhoudingsbevel (EAB) op 1 januari 2004 dat de uitlevering van personen moest vergemakkelijken tussen EU-lidstaten. Het EAB houdt in dat wanneer een land om de uitlevering van een gevluchte landgenoot vraagt het land in kwestie deze persoon moet uitleveren aan de vragende partij. Er zijn hier enkele uitzonderingen op, namelijk wanneer de werking van de rechtsstaat van een land in vraag wordt gesteld bijvoorbeeld in het geval van structurele schendingen van de mensenrechten. Het EAB had een grote impact op Spaanse vluchtelingen in België omdat het daardoor een stuk moeilijker werd vanaf 2004 voor België om een uitleveringsverzoek af te wijzen. Met de komst van het EAB werd er door Spanje in 2004 opnieuw een uitleveringsverzoek voor Moreno en García ingediend. Hun zaak was gesloten in 1996, en ze waren op 15 oktober 2001 ook Belg geworden. Spanje gaf niet op en in 2004, na de invoering van het Europees Aanhoudingsbevel (EAB), vroeg de Spaanse justitie opnieuw hun uitlevering aan bij België, evenwel zonder succes. Viermaal oordeelden de Kamers van Inbeschuldigingstelling in Brussel en Antwerpen dat de zaak verjaard was,

---

²⁸⁴ Bossuyt, *Tussen demagogie en hypocrisie*, 263.

²⁸⁵ Bossuyt, *Tussen demagogie en hypocrisie*, 140.

²⁸⁶ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (01:18:18)

²⁸⁷ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:39:52)

waardoor ze uiteindelijk niet werden uitgeleverd aan Spanje.²⁸⁸ Hieruit blijkt dat Spanje niet afgaf, zelfs niet na een afgeronde rechtszaak van acht jaar terug. In het interview uit 2019 met Keyzers stelt Bekaert dat de meeste van de ETA-militanten die hij verdedigde de voorbije decennia uiteindelijk wel uitgeleverd werden omwille van het EAB dat weinig ruimte laat voor discussie. Het grote verschil met de cases van onder andere Moreno-García en Valtònc is volgens Bekaert dat ze geen geweld gebruikt hebben, wat één van de weinige manieren is om het EAB te omzeilen.²⁸⁹ In het geval van Jaione is er sprake van gebruik van geweld, wat ook te zien is in het feit dat bij haar België wel op de uitleveringsaanvraag van Spanje is moeten ingaan. De komst van het EAB betekende dus een grote verschuiving in de manier waarop er werd omgegaan met (Spaanse) politieke vluchtelingen in België en de rest van Europa.

4.3. Brussel als politieke hart van Europa

Een derde belangrijke reden waarom Spaanse politieke opposanten in België een toevluchtsoord zien heeft volgens Paul Bekaert te maken met de perceptie dat Brussel als zetel van verschillende EU-instellingen een veilige plek vormt om te verblijven. Europa kent talloze instellingen, lobbyorganisaties en ngo's die zich op Europees niveau bezighouden met onder meer de mensenrechten, politieke samenwerking en vluchtelingenzaken.²⁹⁰ Europa stelde het Handvest voor de Grondrechten op dat rechten op vrijheid van mening en geloof, op asiel, en op vrijwaring van marteling en slavernij garandeert. Daarnaast was het volgens Paco tijdens de jaren '60 en '70 relatief gemakkelijk om politiek asiel aan te vragen.²⁹¹ "Brussel was een belangrijke plek voor vluchtelingen (...) omdat Brussel een traditie van politiek asiel had." aldus Paco.²⁹² Dit is bijgevolg ook een belangrijke reden waarom Paco in België een toevluchtsoord zocht. Bij zijn aankomst in België op 8 december 1980 botste hij echter op tegen twee muren. Ten eerste zat Spanje volop in het proces van democratische transitie (1975-1982) wat het moeilijker maakte voor Spaanse politieke opposanten om hier asiel aan te vragen

---

²⁸⁸ Bossuyt, *Tussen demagogie en hypocrisie*, 270-71.

²⁸⁹ Keyzers, 'Why political prisoners from Spain seek asylum in Belgium.'

²⁹⁰ Amnesty International, 'Europa en de mensenrechten,' geraadpleegd 17.12.2022, <https://www.amnesty.nl/encyclopedie/europa-en-de-mensenrechten>.

²⁹¹ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022, (00:18:38)

²⁹² Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022, (00:16:36); "*Bruselas era un foco muy importante ya también de refugiados (...) porque Bruselas había una tradición de asilo político.*"

aangezien Spanje nu een democratie werd geacht.²⁹³ Daarnaast was Paco gedeserteerd uit het leger als linkse militant waardoor hij in principe strafbare feiten had gepleegd in Spanje en moeilijk erkend kon worden als politiek vluchteling in België.²⁹⁴ Naast het officiële en gedocumenteerde juridische parcours van onder andere Moreno en García ontstond er eveneens een circuit van vluchtelingen zoals Paco die na een afgewezen asielaanvraag clandestien in België bleven en steun kregen van solidariteitsorganisaties.

Volgens Paul Bekaert gelden deze procedures voor asielaanvraag nu nog steeds, zoals te zien is in het geval van de Catalaanse president Carlès Puigdemont van wie hij de raadsman is. Op 1 oktober 2017 organiseerde het Catalaanse parlement een referendum voor de onafhankelijkheid van Catalonië. Dit was echter een unilateraal afgekondigd referendum dat in strijd was met de Spaanse Grondwet. Op bevel van het Spaanse parlement werd het referendum al snel, met veel geweld, neergeslagen door de Guardia Civil. Puigdemont vluchtte onmiddellijk naar België. “Vluchtelingen komen naar Brussel omdat Brussel het symbool is van de Europese Unie en omdat ze daar zeer dicht bij het politieke hart van Europa zitten” aldus Bekaert. Vooral in het geval van Puigdemont was dit van belang, omdat in Brussel veel van de Europese instellingen aanwezig zijn. Bekaert stelde dat Puigdemonts vestiging in het Brusselse in zijn voordeel kon spelen omdat hij op die manier aandacht kon trekken voor de Catalaanse kwestie. Dit wordt bevestigd door de Belgische journaliste Arkasha Keysers. Volgens haar heeft, in het geval van Puigdemont, Brussel “als megafoon gediend om door te dringen tot het epicentrum van de Europese rechtspraak.”²⁹⁵ Brussel vormde volgens Bekaert ook voor andere cliënten zoals Valtònyc en Moreno en García een geschikt vluchtoord.²⁹⁶

4.4. Solidariteitsbewegingen

Een vierde beweegreden voor Spaanse ballingen om in België hun heil te zoeken was dat België een klimaat van solidariteit kende ten aanzien van Spaanse vluchtelingen. Dit bleek uit de opvang van de 5000 *niños de la guerra* die tijdens de Spaanse Burgeroorlog in Belgische gezinnen en katholieke pensionaten werden opgevangen (zie supra 4.1.). Specifiek ten aanzien van de

---

²⁹³ Fedasil, ‘Asiel aanvragen in België’: bescherming vragen omdat uw leven in uw land van herkomst in gevaar is. België onderzoekt uw verzoek om internationale bescherming. Dat onderzoek noemt men de *procedure internationale bescherming*. Als u bescherming van België krijgt, krijgt u het statuut vluchteling en kunt u zich in België vestigen, <https://www.fedasilinfo.be/nl/asiel-aanvragen-belgie>.

²⁹⁴ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022, (00:10:30)

²⁹⁵ Keysers, ‘Why political prisoners from Spain seek asylum in Belgium.’

²⁹⁶ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:37:44)

Basken was er volgens Dutoit vanuit de Vlaamse beweging doorheen de twintigste eeuw een duidelijke sympathie:

“Alleen al het feit dat het twee nationale bewegingen betreft die in de 19de eeuw voor een groot stuk ontstaan zijn in een sterk katholieke bedding wijst op een zekere verwantschap. Maar de numerieke minderheidspositie van de Basken als volk in de Spaanse staat, de gebeurtenissen van de dertiger jaren en de moderne Baskische verzetsbeweging hebben ervoor gezorgd dat de Baskische beweging wel heel andere paden bewandeld heeft dan de Vlaamse. Toch is de belangstelling vanuit Vlaanderen voor Baskenland niet nieuw.”²⁹⁷

4.4.1. Historische achtergrond Vlaamse sympathie

Volgens professor Scheltiens is de relatie tussen Spanje en de Vlaamse beweging er eerst en vooral één die in de geschiedenis geworteld zit. Op het ogenblik dat Franco de Burgeroorlog won in 1939, kon hij op de sympathie rekenen van heel wat Vlaams-nationalisten. Gaandeweg veranderde dit: “de sympathie van het Vlaams-nationalisme met Catalanen en Basken is van veel latere datum (...) Die mogen hun taal niet spreken tijdens de dictatuur: dat kennen wij ook nog.”²⁹⁸ De historicus Christian Dutoit (1984) treedt Scheltiens bij. Na het bombardement van Gernika in 1937 groeide bij de rechts-Vlaamse pers sympathie voor de Baskische beweging.²⁹⁹ Daarnaast was er ook een groot solidariteitsgevoel vanuit Vlaamse-communistische hoek voor Baskenland. De in 1937 opgerichte Vlaamse Kommunistische Partij (VKP), grotendeels een alliantie tussen progressieve flaminganten en democratische christenen gebruikte dit thema in de eerste plaats om flaminganten en katholieken uit de rechtse invloedssfeer weg te houden en te tonen dat een meer links nationalisme, zoals in Baskenland, ook mogelijk was.³⁰⁰

Na de Spaanse Burgeroorlog, vooral vanaf de jaren '60, werd de sympathie tussen Vlaanderen en Baskenland steeds intenser. Federico Krutwig, de ideoloog van ETA, en Julian Madiaraga, een stichter van ETA, vluchtten in 1966 allebei naar België. In België werden ze opgevangen door het Vlaams komitee voor steun aan nationale minderheden, waar Willy Kuijpers en Walter Luyten, twee volksvertegenwoordigers van de Volksunie (VU), deel van uitmaakten.³⁰¹ “Heel wat ‘historische’ leiders van ETA kwamen op die manier met Vlaanderen in contact”

---

²⁹⁷ Dutoit, *De Basken en hun strijd*, 58.

²⁹⁸ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:53:04)

²⁹⁹ Dutoit, *De Basken en hun strijd*, 60-1.

³⁰⁰ Dutoit, *De Basken en hun strijd*, 62-3.

³⁰¹ Interview met Bernard Daelemans, Brussel, 21.06.2022 (00:44:29)

aldus Dutoit.³⁰² Volgens Scheltiens speelde de gematigde fractie van de VU zeker zijn rol: “Één keer dat je in de Volksunie een aantal democratische stemmen hebt, á la Maurits Coppieters, Willy Kuijpers en dat soort mensen die dan ook heel veel gingen reizen en het ‘Europa der volkeren’ en van de regio’s nastreefden, had je veel culturele banden.”³⁰³ Dit was een samenwerking die vooral functioneerde op politiek-humanitair vlak. Deze sympathie van de VU en meer specifiek van Willy Kuijpers en Walter Luyten, bleef sterk aanwezig in de jaren ‘70 wanneer Kuijpers en Luyten in 1975 naar Gernika trokken kort voor Franco’s dood.³⁰⁴

4.4.2. Sympathie uit links-Vlaamse hoek (jaren ‘70-’00)

De linkse Vlaamsgezinden vormen zowel vroeger als nu een kleine minderheid in Vlaanderen. Zoals reeds aangehaald was er in de jaren ‘30 met de VKP wel een tendens om dit links-flamingantisme te promoten, al was dit niet van lange duur: reeds in 1945 hield de partij op met bestaan. In de huidige Belgische context is er aan de linkerzijde geen prominente beweging van linkse sympathisanten voor het linkse Baskische en Catalaanse autonomiestreven. Aan de rechterzijde is die wel sterk aanwezig met de centrumrechtse Nieuw-Vlaamse Alliantie (N-VA) en het extreemrechtse Vlaams Belang. Maar er waren en er zijn nog steeds figuren die een links flamingantisme aanhangen en sympathie etaleren voor de Baskische en Catalaanse onafhankelijkheidsbewegingen. Een van hen is Bernard Daelemans, voorzitter van het Vlaams Komitee voor Brussel (VKB) en hoofdredacteur van het magazine *Meervoud*, een magazine dat vooral minderheidsgroepen belicht. Volgens Daelemans komt de belangstelling van links Vlaanderen voor Baskenland vooral voort uit het uitdrukkelijk links-radical gedachtegoed dat een belangrijk deel van de Baskische onafhankelijkheidsbeweging nastreeft.³⁰⁵ Daelemans stelt dat “het niet gemakkelijk is om de radicaal-Vlaamse beweging uit het verdomhoekje van radicaal-rechts te halen.” De linksgeoriënteerde Baskische beweging met Herri Batasuna als politieke vleugel van ETA oefende een zekere aantrekkingskracht uit op de linkse flaminganten.³⁰⁶ In zekere zin is dit volgens Bekaert een voortzetting van de sympathie die

---

³⁰² De Volksunie (VU) als Vlaamsgezinde partij (1954-2001) speelde een grote rol in het steunen van de Baskische onafhankelijkheidsbeweging. Als Vlaams-nationalistische partij had de Volksunie zowel een rechter als een gematigde linkervleugel, waar Willy Kuijpers en Walter Luyten deel van uitmaakten. Vanuit het nationalistisch gedachtegoed steunde de partij de Baskische onafhankelijkheidsbeweging en waren er ook banden met Herri Batasuna.

³⁰³ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:53:04)

³⁰⁴ Dutoit, *De Basken en hun strijd*, 64-5.

³⁰⁵ Interview met Bernard Daelemans, Brussel, 21.06.2022 (00:02:20)

³⁰⁶ Interview met Bernard Daelemans, Brussel, 21.06.2022 (00:05:31)

bestond voor Spaanse ballingen bij de VKP en bij de Belgische Werkliedenpartij (BWP) tijdens de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939).³⁰⁷ Daelemans was de partner van de overleden historicus Christian Dutoit, die sterk verwant was met de solidariteitsbeweging voor het Baskische nationalisme in Vlaanderen. Het politiek-humanitaire project waar Dutoit van sprak was niet enkel zichtbaar in de kringen van de VU (Kuijpers en Luyten), maar ook in deze links-Vlaamse kringen.³⁰⁸

ANAI ARTEA

Deel van dit politiek-humanitaire project uitte zich in 1979 in de oprichting van de solidariteitsorganisatie ANAI ARTEA, in het Baskisch 'Wij Broeders'. ANAI ARTEA is een uiting van deze links-Vlaamse sympathie. De organisatie werd in 1970 opgericht in Frans-Baskenland door de Spaanse Bask Telesforo de Monzón. Ook in België kreeg ANAI ARTEA een naam in het milieu van, voornamelijk Baskische, vluchtelingen. ANAI ARTEA had als doel om humanitaire steun te bieden op zowel ideologisch als materiaal vlak aan Baskische gevangenen en vluchtelingen. Daarnaast documenteren de organisatie informatie over de schendingen van de mensenrechten in Baskenland.³⁰⁹ De organisatie speelde een belangrijke rol in het proces van de twee Baskische activisten Fernando Bilbao en Juanjo Arrese die in 1982 een verblijfsvergunning³¹⁰ in België aanvroegen, wat Spanje probeerde te voorkomen. Bilbao en Arrese waren twee militanten van de politieke partij Herri Batasuna die naar België vluchtten omdat ze te veel bedreigingen hadden gekregen en omdat "Frankrijk nog erger is".³¹¹ ANAI ARTEA hielp deze twee Basken door te bewijzen dat ze gevaar liepen als ze zouden gerepatriëerd worden naar Spanje. ANAI ARTEA speelde eveneens in op de media om op die manier de politieke wereld en de publieke opinie te beïnvloeden. Ook Bernard Daelemans maakte vanaf de jaren '90 deel uit van deze organisatie. Toen het proces van Moreno en García sterk in de belangstelling kwam speelde ANAI ARTEA hierop in door met hun magazine *Meervoud*, dat gericht was op nationaliteitskwesies, een specifiek doelpubliek te bereiken

---

³⁰⁷ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:49:03)

³⁰⁸ Dutoit, *De Basken en hun strijd*, 66-7.

³⁰⁹ Dutoit, *De Basken en hun strijd*, 66-7.

³¹⁰ Een aanvraag tot verblijfsvergunning is niet hetzelfde als een uitlevering. Dit is minder urgent. Desondanks stak Spanje hier een stokje voor in het geval van Arrese en Bilbao.

³¹¹ Soledad Gallego-Díaz, 'Dos vascos piden asilo político en Bruselas,' *El País*, 23.02.1980, geraadpleegd 16.11.2022, https://elpais.com/diario/1980/02/23/espana/320108424_850215.html.

zoals journalisten, advocaten en rechters. Zo fungeerde ANAI ARTEA als een soort van lobby-instrument bij politieke delicate situaties zoals betwistbare uitleveringsverzoeken.³¹²

Arbeid: Vlaams Republikeins Socialistische Beweging

Een andere uiting van sympathie uit links-Vlaamse kant was terug te vinden in de werkgroep *Arbeid: Vlaams Republikeins Socialistische Beweging* (VRSB). Arbeid was een linksgeoriënteerde Vlaamse organisatie begin jaren '80 die vooral uit studenten en in mindere mate ook anderen die uit de traditionele Vlaamse beweging kwamen en een andere weg zochten dan de rechtse of extreemrechtse weg om nationalisme in te vullen.³¹³ Arbeid was in Gent, Antwerpen, Leuven en Brussel aanwezig. De ideologie van Arbeid was als het ware gestoeld op de idee dat nationalisme niet rechts hoeft te zijn: een andere politieke denkpiste in heel het proces van Vlaanderen, zelfstandigheid en federalisme.³¹⁴ De organisatie legde zich specifiek toe op deze nationaliteitsconflicten en op minderheidsgroepen die deze strijd voerden. Daarnaast stond naast deze linkse invulling van nationalisme ook de sociale strijd centraal. Arbeid haalde inspiratie voor haar gedachtengoed uit andere nationalistische en bevrijdingsbewegingen in het buitenland zoals in Noord-Ierland en Baskenland.³¹⁵ Arbeid was geen politieke partij, maar oefende als geëngageerde organisatie wel invloed uit op de politiek-georganiseerde linkerzijde zoals de SP (Socialistische Partij) en de meer progressieve vleugel van de VU. Daarnaast waren verschillende individuen bij Arbeid ook actief in diverse linkse politieke partijen.³¹⁶ Arbeid kende ook eigen magazines: de Wesp, een satirisch magazine, en Meervoud, dat hierboven werd aangehaald bij ANAI ARTEA. In dat opzicht was er een zekere rode draad aanwezig met ANAI ARTEA, daar spilfiguren van ANAI ARTEA zoals Christian Dutoit ook in de Leuvense vleugel van Arbeid aanwezig waren.

Wim Wabbes was als student sterk actief in Arbeid. Hij ging naar politieke congressen van Sinn Féin in Noord-Ierland en onderhield ook contacten met de politieke partij Herri Batasuna in Baskenland. Wabbes ging ook protesteren in Frans-Baskenland voor het parlement tegen het uitleveringsverzoek van Spanje van een Bask. Hier kwam hij terecht in een circuit van verschillende Basken die om de één of andere reden zich genoodzaakt voelden om Spanje te ontvluchten. Hij was er tijdens de periode dat de GAL actief was: "je voelde die dreiging. Ze

---

³¹² Interview met Bernard Daelemans, Brussel, 21.06.2022 (00:26:01)

³¹³ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:00:35)

³¹⁴ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:05:31)

³¹⁵ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:00:35)

³¹⁶ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:06:29)

waren onrustig, zeer op hun hoede.” Enkele van de personen die hij hier leerde kennen werden later door de GAL omgebracht.³¹⁷ Omwille van zijn engagement in Arbeid kwam hij in nauw contact met Baskische nationalistes, maar ook met andere Spaanse politieke vluchtelingen.³¹⁸ Er waren ook contacten met andere Baskische solidariteitscomités, waardoor Arbeid een internationale bekendheid had in dat milieu.³¹⁹ Omwille van zijn kennis van het Spaans trad Wabbes op als tolk bij delegaties uit Baskenland die naar België kwamen. Dit deed hij voor onder andere Telesforo de Monzón, die aan de basis van ANAI ARTEA lag, advocaat van Herri Batasuna was geweest en toen net Europarlementslid was geworden voor de PNV.³²⁰ Arbeid had aandacht voor Baskenland, waar er veel Basken actief waren in de onafhankelijkheidsstrijd en er repressie was.³²¹ De reden die Wabbes aangaf voor waarom Spaanse vluchtelingen in België een toevluchtsoord zagen was dat men in Vlaanderen ook bezig was met een nationaliteitsvraagstuk. Het feit dat er linkse groeperingen waren die zich hiermee inlieten zorgde voor een netwerk in de Belgische samenleving. “België wierp zich wel op voor veel andere vluchtelingen als een soort van thuishaven voor politieke terreur” aldus Wabbes. Niet enkel Spanjaarden maar ook Chilezen en Argentijnen zagen in Gent een tijdelijk toevluchtsoord.³²²

Paco vond veel steun in Arbeid en bij sympathisanten zoals Wabbes. Hij had het moeilijk om met zijn links gedachtengoed aansluiting te vinden met de nog steeds conservatieve Spaanse samenleving die nog franquistische trekjes had. Na zijn desertie vluchtte hij eerst met enkele Basken naar Baskenland waar hij te horen kreeg dat er in Gent een sterk solidariteitsklimaat bestond voor Basken en andere Spaanse ballingen.³²³ Hij vluchtte naar België in 1981 waar hij na zijn afgewezen aanvraag tot politiek asiel iets minder dan een jaar clandestien in Gent verbleef. Hij kwam terecht in een links-socialistisch milieu van geëngageerde studenten, waaronder Wim Wabbes die actief was bij Arbeid.³²⁴ “Gent is een zeer sterk brandpunt van solidariteitsactivisme” aldus Paco.³²⁵ Omdat hij altijd politiek geweld had afgezworen, kon hij op veel sympathie rekenen binnen het Gentse milieu. Ondanks het feit dat hij clandestien was kreeg hij veel steun op het vlak van huisvesting en werk. Paco omschrijft zijn ideologie van

---

³¹⁷ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:10:51)

³¹⁸ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:07:53)

³¹⁹ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:25:24)

³²⁰ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:16:28)

³²¹ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:47:48)

³²² Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:18:47)

³²³ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:25:24)

³²⁴ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:13:41)

³²⁵ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:15:35); “*Gante es un floco muy fuerte de activismo de solidaridad*”

toen als “communistisch, socialistisch, links, anti-franquistisch, met een sterke connectie met de ecologische-en vredesbeweging”. Daarnaast was hij actief in links-nationalistische Andalusische kringen. Hij droeg het ideaal van een onafhankelijk Andalusië niet hoog in het vaandel, maar pleitte eerder voor het concept van ‘naties zonder staten’. Hij omschrijft zichzelf als anti-monarchistisch, en zou een republikeinse toekomst voor Spanje wensen.³²⁶ Hierdoor vond hij in Gent een klimaat dat in dezelfde lijn lag met zijn maatschappijvisie. Hij bouwde in de eerste plaats een sterke band uit met Wim en andere geëngageerde linkse studenten: “mensen die vrienden zijn geworden, trouwe, geweldige vrienden en die een vriendschap onderhouden die een leven lang meegaat.”³²⁷ Bovendien had Gent ook een sterke ecologische beweging wat Paco ook nauw aan het hart lag.

Na zijn terugkeer in Spanje, en na zijn tienjarige clandestiniteit zetelde Paco tussen 1994 en 1996 in het Andalusische Parlement voor Izquierda Unida - Los Verdes (Verenigd Links-Groen). Tussen 2004 en 2008 werd hij verkozen in de Provincieraad voor Sevilla op een PSOE-Groene lijst, waardoor hij als verkozene van Sevilla in het *Congreso de los diputados* zetelde.³²⁸ Het voorbeeld van Paco toont aan dat niet enkel het Baskisch nationalisme in deze periode sympathie vond, maar dat er ook gewoon in het algemeen een gunstig ideologisch klimaat was voor politieke dissidenten zoals hij in België. “Ik heb een kort gouden ballingschap gehad. Ik heb geluk gehad; naar Gent gaan was veel beter dan naar Brussel te gaan natuurlijk.”³²⁹

Werkgroep Baskenland

De werkgroep Baskenland was een kleine werkgroep verbonden aan de Universiteit Gent en bestond uit enkele studenten, waarvan sommigen zich ook al engageerden in het Ierlandcomité dat een rol speelde in Noord-Ierland. Werkgroep Baskenland hing nauw samen met Arbeid aangezien figuren zoals Wim Wabbes in allebei zaten. Enkele verschillen waren dat de Werkgroep zich specifiek toelagde op Baskenland zelf en een meer activistisch karakter had, terwijl Arbeid eerder een politieke inslag had met doel om de politiek te beïnvloeden. De werkgroep Baskenland werd in de eerste plaats opgericht met als doel het aanklagen van de

---

³²⁶ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:15:35)

³²⁷ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:46:54); “*Personas que han sido amigos, leales, amigos magníficos y que conserve una Amistad que va a durar toda la vida.*”

³²⁸ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022, (00:16:36)

³²⁹ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (00:46:54); “*Creo que tuvo un pequeño exilio dorado, que fue una suerte; haber ido a Gante fue mucho mejor que Bruselas por supuesto.*”

schendingen van de mensenrechten in de Baskische regio gebaseerd op de bevindingen van Amnesty International.³³⁰

4.4.3. Meer recente sympathie (2017-2023)

De Vlaamse sympathie voor Spaanse ballingen is niet iets dat enkel uit links-Vlaamse hoek kwam. Volgens Scheltiens is uit de jongste jaren gebleken dat de sympathie in Vlaanderen voor de Catalaanse nationalisten vooral via een centrumrechtse lijn loopt. De sympathie van N-VA met Carlès Puigdemont blijkt na het Catalaanse referendum van 2017. Wanneer Puigdemont zich genoodzaakt voelde om te vluchten, vond hij in België de nodige solidariteit in de kringen van N-VA.³³¹ “Hij wist dat hij hier logistieke steun zou kunnen krijgen van de N-VA, met wie hij toen al goede banden had.”³³² Scheltiens stelt dat Puigdemont tijdens zijn bewind “zowel met rechtse als linkse regeringen in Madrid heeft samengewerkt om telkens bevoegdheden naar Catalonië te kunnen overhevelen op een zeer behendige manier.” Hij omschrijft het als een “soort opportunistisch nationalisme.”³³³ Waar N-VA vooral het confederalisme aanhangt was er toch een band tussen N-VA en Junts per Catalunya, de partij van Puigdemont: beiden willen meer autonomie, respectievelijk voor Vlaanderen en Catalonië.

Paul Bekaert, die optreedt als de advocaat van Puigdemont sinds 2017, zegt dat dit te wijten is aan het feit dat N-VA in de federale regering zat op dat moment waardoor Puigdemont in België een valabele optie zag als toevluchtsoord.³³⁴ Theo Francken, die dan minister van asiel en migratie was, steunde Puigdemont door aan te kaarten dat hij in aanmerking kwam voor politiek asiel. Puigdemont verklaarde echter dat hij niet naar België kwam om politiek asiel aan te vragen maar dat hij naar België kwam omdat Brussel het hart van Europa is.³³⁵ Ook Jan Jambon, tot 2018 minister van Veiligheid en Binnenlandse zaken, toonde duidelijk sympathie voor de zaak van Puigdemont. De band tussen de ideologieën van de Vlaamse beweging en het gelijkgezinde deel van het Catalaans nationalisme (het centrumrechtse Junts per Catalunya)

---

³³⁰ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:16:28)

³³¹ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:53:04)

³³² Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:58:09)

³³³ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:53:04)

³³⁴ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:37:44)

³³⁵ Stavros Kelepouris, ‘Strijdvaardige Puigdemont wil geen politiek asiel vragen in ons land,’ *Knack*, 31.10.2017, geraadpleegd 04.12.2022, <https://www.knack.be/nieuws/wereld/strijdvaardige-puigdemont-wil-geen-politiek-asiel-vragen-in-ons-land/>.

lag aan de basis van de steun van N-VA aan Puigdemont wanneer die in België zijn toevlucht zocht.³³⁶

Ook de linkse rapper Valtònc zegt in het interview met Keysers dat ook hij benaderd werd door N-VA, waarschijnlijk omdat men dacht dat hij omwille van zijn Mallorcaanse afkomst³³⁷ sympathie zou hebben voor de Catalaanse aanspraken op onafhankelijkheid.³³⁸ Valtònc sluit naar eigen zeggen qua ideologie helemaal niet aan bij N-VA en neigt meer naar de PVDA (Partij Van De Arbeid) in België, maar kreeg van hen slechts geringe of geen steun. De reden die hij hiervoor aangaf was dat hij politiek niet interessant genoeg was in vergelijking met iemand zoals Puigdemont die een hoge politieke functie bekleedt.³³⁹

4.4.4. Nationalisme overstijgt politieke kleur

Opvallend is dat het gezamenlijke nationalistische en regionale autonomiestreven de links-rechts tegenstellingen binnen het politieke spectrum lijken te overstijgen. Volgens Scheltiens was de situatie in Baskenland veel gecompliceerder, omdat veel van die mensen links tot radicaal-links waren (vooral Herri Batasuna en ETA-aanhangers), terwijl hier overwegend het nationalisme centrumrechts tot extreemrechts is.³⁴⁰ De historische schets (zie supra) wijst echter uit dat er ook uit hoek van de VU steun bestond, wat eerder een centrumrechtse partij was met een centrumlinkse vleugel, voor de overwegend linkse Baskische nationalistische beweging. Dit toont aan dat het onafhankelijkheidsideaal en nationalisme niet steeds verbonden zijn met een politieke ideologie, en dat het waarborgen van dit ideaal genoeg is om het politieke gedachtengoed zelfs te overstijgen.

4.5. Terugkeer of eeuwig toevluchtsoord?

De situatieschetsen van de opeenvolgende gebeurtenissen die de geïnterviewde Spaanse ballingen meemaakten tijdens hun vlucht werden uitgebreid aangehaald. België deed om verschillende redenen dienst als toevluchtsoord. Maar was dit ook zo voor altijd? Hoe gemakkelijk was het om na een resem aan bewogen gebeurtenissen zoals Paco, Moreno en

---

³³⁶ Keysers, 'Why political prisoners from Spain seek asylum in Belgium.'

³³⁷ Mallorca is een deel van Catalonië. Men spreekt er Spaans, Catalaans en Mallorquin.

³³⁸ Keysers, 'Why political prisoners from Spain seek asylum in Belgium.'

³³⁹ Interview met Josep Miquel Arenas Beltrán, Brussel, 09.12.2022 (00:24:05)

³⁴⁰ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:53:04)

García, Jaione en Valtònc meemaakten terug te keren naar Spanje? Paco bleek de uitzondering. Hij verbleef iets minder dan een jaar in België, en keerde dan terug in 1983 naar Spanje waar hij clandestien verbleef. Er vond nooit een officieel proces plaats, maar hij wist dat hij wel nog steeds onder de radar moest blijven. Tussen 1981 en 1991 was hij tien jaar clandestien. Na tien jaar zijn was zijn aanklacht verjaard, waardoor hij vanaf 1991 begon aan een actief leven in de Spaanse academische en politieke wereld. In tegenstelling tot Paco vestigden Moreno en García zich wel permanent in België. Het echtpaar verkreeg de Belgische nationaliteit in 2001, en woont momenteel, in 2022, nog steeds nabij Brussel. Pas 25 jaar na hun vlucht uit Spanje, in 2018, zetten Luis Moreno en Raquel García pas voor de eerste keer terug voet in hun geboortedorp in Baskenland. In het geval van Valtònc en Jaione is de procesgang nog volop bezig.

5 Epiloog: een onverwerkt verleden?

“Het franquisme is zeker nog niet dood. Absoluut niet. Omdat men nooit afgerekend heeft met het verleden.”³⁴¹

Kent Spanje een onverwerkt verleden? Zowel in de literatuur als uit de interviews komt een beeld naar voor waarbij het *Ancien Régime* van Franco nog steeds een schaduw werpt op de huidige democratische Spaanse samenleving. Uit dit onderzoek blijkt dat de Spaanse staat tijdens de transitieperiode en de daaropvolgende jaren hard optrad tegen politieke opposanten en zelfs herhaaldelijk de mensenrechten heeft geschonden, vooral wanneer het opposanten betrof die, soms gewelddadig, streefden naar regionale autonomie. Dit is echter niet enkel een historisch gegeven: bijna een halve eeuw na het overlijden van Franco en de Transitie blijkt het nog steeds een actuele problematiek. Het is opmerkelijk dat de Spaanse staat en gerecht tot op vandaag nog steeds een zeer grote gevoeligheid manifesteren ten aanzien van ‘belediging van de monarchie’ en bovenmatig reageert op daden die een bedreiging vormen voor de Spaanse eenheid en vaak gecatalogeerd worden onder de noemer ‘verheerlijking van terrorisme en opruiing’.

5.1. Het verleden blijft doorwerken in het heden

"België is altijd een gastvrij gebied geweest voor politieke vluchtelingen, net zoals Zwitserland. Zwitserland en België zijn altijd zeer onpartijdig geweest".³⁴²

---

³⁴¹ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:44:26)

³⁴² Interview met Josep Miquel Arenas Beltrán, Brussel, 09.12.2022 (00:30:19); "*Bélgica siempre ha sido un territorio de acogida para refugiados políticos, como lo ha sido Suiza. Suiza y Bélgica siempre se han mantenido muy imparciales.*"

5.1.1. Puigdemont 2017: politieke actie met grote gevolgen

De voormalige Catalaanse president Carles Puigdemont is een van de meest bekende politieke opposanten die naar België is gevlucht. Op 1 oktober 2017 organiseerde de Catalaanse regering een referendum voor de onafhankelijkheid van Catalonië. Dit was echter een unilateraal afgekondigd referendum en het Grondwettelijk Hof oordeelde al snel dat dit een inbreuk was op de Spaanse Grondwet. Dit referendum werd met geweld door de Guardia Civil neergeslagen:

“Binnen het Spaanse staatsapparaat, de politiediensten, de gerechtelijke diensten hecht men nog steeds aan dat idee van een eengemaakt Spanje. En dus de idee dat je als autonome regio, zoals Catalonië in 2017, denkt van zomaar een referendum te mogen organiseren, dat heeft dan alle duivels ontbonden aan de overkant. Er zijn 7000 soldaten en Guardia Civil naar Catalonië overgeplant om dat referendum te gaan verbieden. Dat is dus bijna een militaire bestorming.”³⁴³

De regeringsleden en parlementsvoorzitter die dit referendum mee georganiseerd hadden kregen zware gevangenisstraffen variërend tussen negen en twaalf jaar. De vicepresident Oriol Junqueras kreeg zelfs dertien jaar. Puigdemont vluchtte naar België. Bij terugkeer naar Spanje riskeert hij een gevangenisstraf van 25 jaar.³⁴⁴ Dit Catalaans referendum en de daaropvolgende harde repressie leidden tot heel wat polemieken in Spanje en in het buitenland. Vanuit een puur juridisch perspectief was dit referendum illegaal en ongrondwettelijk. De strafmaat die de Spaanse rechtspraak hanteerde tegenover de verantwoordelijken werd door velen echter als buitenproportioneel bestempeld. Iedereen die politiek betrokken was bij het referendum kreeg een gevangenisstraf wegens zogenaamde ‘opruiming’ of ‘rebellie’ [*sedición*]. Bekaert reageert als advocaat van Puigdemont hard ten aanzien van de Spaanse rechtspraak: “ge ziet toch duidelijk dat met de Catalaanse kwestie ze geen evolutie hebben doorgemaakt. In tegendeel, dat het alsmaar slechter is geworden.”³⁴⁵ Ook Amnesty International veroordeelde de zware straffen omdat dit referendum volgens hen vreedzaam verlopen was, en er geen aanzet tot geweld was, wat de beschuldiging van opruiming wel impliceert.³⁴⁶

---

³⁴³ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:43:23)

³⁴⁴ Onbekend, ‘Raad van Europa vraagt Madrid af te zien van uitleveringsprocedure tegen Puigdemont,’ *De Standaard*, 22.06.2021, geraadpleegd 13.12.2022, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210622_92257085.

³⁴⁵ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:41:23)

³⁴⁶ Amnesty International, ‘Amnesty International Report 2021/22’ (Londen: Amnesty International Publications, 2022), 343.

Ondertussen heeft de Spaanse regering van Pedro Sánchez de negen veroordeelde Catalaanse leiders na vier jaar opsluiting gratie verleend waardoor ze in juni 2021 de gevangenis mochten verlaten. Het gaat hier echter niet over amnestie. De gratie is gedeeltelijk en voorwaardelijk waardoor de Catalaanse politici geen openbaar ambt mogen bekleden voor de volledige duur van hun veroordeling.³⁴⁷

5.1.2. Valtònc 2018: vrije mening of terrorisme?

“Uiteindelijk moeten de instellingen van een staat, het strafrecht van een staat, er zijn om je te beschermen, niet om je te onderdrukken.”³⁴⁸

De controversiële Ley Mordaza (2015)

De ‘Organieke wet op de bescherming van de veiligheid van de burgers’ [*Ley Orgánica de protección de la seguridad ciudadana*] uit 1992 is een wet die veel polemieken heeft veroorzaakt in de Spaanse samenleving. Onder eerste minister Mariano Rajoy Brey van de Partido Popular (PP) werd deze wet uitgebreid in 2015 naar aanleiding van de zware terreuraanslagen in Parijs datzelfde jaar. Informeel werd deze wet in Spanje ook de Muilkorfwet [*Ley Mordaza*] genoemd, omdat ze volgens critici censuur oplegt en vrije meningsuiting inperkt. Ook in haar jaarrapport van 2021/2022 bekritiseerde Amnesty International deze wet: “*The 2015 Law on Public Security and provisions of the Criminal Code which unduly restrict the rights to freedom of expression and peaceful assembly were not amended and continued to be enforced.*”³⁴⁹

Terrorisme, majesteitsschennis of gewoon een provocerend lied?

De Mallorcaanse rapper Josep Miquel Arenas Beltrán, beter bekend onder zijn artiestennaam Valtònc vluchtte in 2018 op 23-jarige leeftijd naar België. Valtònc werd in 2012 als rapper op

---

³⁴⁷ Jos De Greef, ‘Spaanse regering verleent officieel gratie aan opgesloten Catalaanse nationalistische leiders’, *VRTnws*, 22.06.2021, geraadpleegd 09.12.2022, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/06/22/spaanse-regering-verleent-gratie-aan-opgesloten-catalaanse-natio/>.

³⁴⁸ Interview met Josep Miquel Arenas Beltrán, Brussel, 09.12.2022 (00:28:43); “*Al final, las instituciones de un estado, el código penal de un estado, tienen que ser para protegerte, no para reprimirte.*”

³⁴⁹ Amnesty International, ‘Amnesty International Report 2021/22,’ 343.

amper achttienjarige leeftijd opgepakt wegens een aantal provocerende liedjesteksten. In 2018 oordeelde de Audiencia Nacional³⁵⁰, dat hij schuldig was aan majesteitsschennis [*injurias a la corona*] en verheerlijking van het terrorisme [*apologia del terrorismo*]. Hiervoor kreeg hij 3,5 jaar gevangenisstraf. Hij vluchtte naar België omdat hij, naar eigen zeggen, wist dat de Belgische justitie niet langer optreedt tegen dit soort aanklachten. Bovendien had hij vernomen dat Puigdemont hier beroep deed op advocaat Paul Bekaert die reeds grote naam had gemaakt onder Spaanse politieke vluchtelingen. Bekaert verdedigde Valtònc en op 28 december 2021 besliste de Gentse Kamer van Inbeschuldigingstelling dat de rapper onschuldig was. Hij werd niet uitgeleverd aan Spanje, en is sindsdien een vrij man in België.³⁵¹

Volgens de onderzoeker María Alejandra Pastrana Sánchez gaat de beschuldiging van ‘verheerlijking van het terrorisme’ in tegen het concept van vrije meningsuiting in de Spaanse rechtsstaat. Volgens haar geeft deze wet en de rigide manier waarop ze wordt toegepast aanleiding tot een “groteske situatie die alleen maar gêne kan veroorzaken in een staat die zichzelf democratisch noemt.” Volgens Pastrana Sánchez maakt de Spaanse staat zichzelf belachelijk door een heksenjacht te organiseren tegen personen zoals Valtònc en anderen die kritische meningen formuleren op onder andere Twitter. Door dit soort onnodige aanklachten en vervolgingen waarborgt de Spaanse justitie niet langer het grondrecht voor vrije meningsuiting aldus Pastrana Sánchez.³⁵²

De reden waarom België het Spaans uitleveringsverzoek van Valtònc dan ook verwierp heeft juist te maken met dat recht op vrije meningsuiting, een grondrecht dat België hoog in het vaandel draagt. De uitlevering aan Spanje kon niet plaatsvinden omdat de feiten waarvoor de rapper veroordeeld werd in België niet (meer) strafbaar zijn. Er ging wel een procedureslag aan vooraf, want in België bestond nog een oude wet uit 1847 op majesteitsschennis, die nog zelden werd toegepast. In het kader van de case van Valtònc werd deze wet nader onderzocht en oordeelde het Grondwettelijk Hof in oktober 2021 dat deze wet ongrondwettelijk was aangezien ze in strijd was met het recht op vrije meningsuiting. Sinds begin januari 2023 is het begrip ‘majesteitsschennis’ voortaan gelijkgesteld met ‘smaad jegens natuurlijke personen’.³⁵³

---

³⁵⁰ Zoals eerder aangehaald (hoofdstuk 3) is de Audiencia Nacional een rechtbank die specifiek terrorismedelicten in Spanje afhandelt.

³⁵¹ Interview met Josep Miquel Arenas Beltrán, 09.12.2022 (00:11:26)

³⁵² María Alejandra Pastrana Sánchez, ‘Apología del terrorismo y otros delitos afines: evolución y tendencias en España y en el Perú,’ *Revista Derecha y Sociedad*, nr. 52 (2019): 55-6.; “*todo un esperpento que no puede sino generar sonrojo en un Estado que se declara asimismo como democrático*”

³⁵³ ‘De koning beledigd? Geen celstraf meer,’ *De Standaard*, 07.01.2023, geraadpleegd 07.01.2023, https://www.standaard.be/cnt/dmf20230106_97984171.

Wie in België de Kroon beledigt krijgt hiervoor niet langer een gevangenisstraf. Voor ‘verheerlijking van het terrorisme’ waarvoor de rapper werd veroordeeld in Spanje bestaat geen Belgisch equivalent waardoor het hier niet strafbaar is. De case van Valtònc illustreert de buitensporige strafmaat die de Spaanse staat hanteert en toont aan dat de Spaanse en Belgische justitie het recht op vrije meningsuiting op een verschillende manier interpreteren. Amnesty International roept Spanje dan ook op om zijn wetten in lijn te brengen met de mensenrechten en vrijheid van meningsuiting.³⁵⁴

Momenteel (2022) is Valtònc vrij zolang hij in België blijft, maar kan hij het land niet verlaten, daar de Audiencia Nacional in Spanje de aanklacht niet wil laten vallen.³⁵⁵ Valtònc is niet de enige die volgens deze wet berecht werd: er zijn diverse gevallen bekend in Spanje van andere rappers en critici die berichten op twitter geplaatst hebben en vervolgd werden zoals onder meer een andere bekende muzikant, Pablo Hasél. Hasél maakt ook provocerende liedjesteeksten en laat een kritische stem horen rond de inperking van de vrije meningsuiting in Spanje: “A generation of rappers has emerged with combative lyrics. (...) [The state is] afraid because these lyrics reach a lot of young people, and they don’t want those people to get involved in the struggle for the rights that are denied us.”³⁵⁶ De harde aanpak van de Spaanse staat vertrekt volgens Hasél vooral vanuit de angst dat rappers zoals Valtònc of Hasél hun platform als artiest gaan gebruiken om jongeren te beïnvloeden tegen de staat.

5.1.3. Jaione 2020: veertig jaar onvermogen tot verzoening

“Blijkbaar heeft rechts Spanje zo een ideale vijand nodig om zichzelf te kunnen zijn. Maar die vijand is er niet meer. En zeker niet in de figuur van Jaione.”³⁵⁷

Vanuit de Madrileense gevangenis getuigde Jaione tijdens een bondig telefonisch interview dat ze tijdens haar incommunicado-periode in november 2020 slecht behandeld werd (zie 3.1.2.).³⁵⁸

---

³⁵⁴ Amnesty International, ‘Belgium/Spain: protect Valtònc’s freedom of expression,’ Amnesty International Public Statement, 15., <https://www.amnesty.org/en/documents/eur14/3835/2021/en/>.

³⁵⁵ Interview met Josep Miquel Arenas Beltrán, Brussel, 09.12.2022 (00:09:50)

³⁵⁶ Guy Hedgecoe, ‘Spain’s real rap battles’, *Politico*, 18, <https://www.politico.eu/article/spains-real-rap-battles-catalonia-pablo-hasel-josep-valtonyc/>.

³⁵⁷ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:42:45)

³⁵⁸ Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022 (00:22:30)

De hardvochtigheid van de Spaanse staat, door sommigen zelfs als wraakzucht bestempeld, blijft voor grote verdeeldheid zorgen in de Spaanse samenleving tot op de dag van vandaag. Dit bleek onder meer uit het feit dat Jaione veertig jaar na de ten laste gelegde feiten bij haar uitlevering aan Spanje triomfantelijk 'als een trofee' werd onthaald door een groep Spanjaarden op de luchthaven van Madrid.³⁵⁹ Na vele decennia is het dossier met mogelijke bewijzen over haar betrokkenheid bij de moord op een Spaanse kolonel in 1981 nog steeds flinterdun. Ondertussen zit ze al meer dan twee jaar in voorhechtenis en kan dit nog jaren aanslepen. Ook Valtònyc kaartte deze problematiek van langdurige voorhechtenis aan en stelt dat het een mechanisme is om gevangenen zoals Jaione lang vast te houden met weinig bewijsmateriaal: "en dan na vijf jaar zeggen ze, "ah, je was toch onschuldig"". ³⁶⁰ Jaione voelt zich machteloos in de situatie: "Op juridisch vlak valt Spanje niet onder het statuut van een Europees land."³⁶¹

Jaione was al jarenlang goed geïntegreerd in Gent, waar ze een groot netwerk aan vrienden heeft opgebouwd, en ze ook naam heeft gemaakt als kokkin. Vincent Scheltiens stelt dan ook de vraag: "Wat voor zin heeft het om een perfect vreedzame vrouw, die goed in Gent geïntegreerd is, (...) Wat voor zin heeft het om die te gaan oppakken en als een criminele te behandelen?"³⁶² Jaione volgt ondertussen Nederlandse les in de Madrileense gevangenis in de hoop dat ze na haar proces vrijgesproken wordt zodat ze kan terugkeren naar Gent: "*Es mi casa. Me voy a mi casa, me voy a Gante.*"³⁶³

5.2. Een vergeten verleden is een onverwerkt verleden

5.2.1. Het 'vergeetjaar' 1977

De Amnestiewet van 1977 heeft een grote impact gehad op de Spaanse samenleving "omdat daardoor die historische bladzijde is omgedraaid zonder dat ze ooit collectief is gelezen geweest" aldus de historicus Vincent Scheltiens. Bij de opposanten tegen het Franco-regime

---

³⁵⁹ Erik Raspoet, 'Baskische activiste Jaione uitgeleverd: "Frappant contrast tussen vervolging ETA-leden en Spaanse repressie"', *MO* Magazine*, 27.11.2020, geraadpleegd 12.04.2022, <https://www.mo.be/analyse/jaione-van-gents-appartement-naar-spaanse-cel-eta-spanje>.

³⁶⁰ Interview met Josep Miquel Arenas Beltrán, 09.12.2022 (00:42:53)

³⁶¹ Interview met Maria Natividad Jauregui Espina, telefoon, 15.12.2022 (00:01:30) "*yo pienso que España judicialmente no es un país europeo.*"

³⁶² Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:41:42)

³⁶³ Interview met Maria Natividad Jauregui Espina, telefoon, 15.12.2022 (00:07:11)

was men tevreden omdat door de Amnestiewet de politieke gevangenen vrijkwamen. De keerzijde hiervan was echter dat alle schendingen van mensenrechten tussen 1939 en 1975, gepleegd door aanhangers van het regime van Franco, ook werden vergeten.³⁶⁴ Net om die reden krijgt de Amnestiewet regelmatig ook wel de informele benaming 'Vergeetpact' (*Pacto del Olvido*). Het idee achter dit Vergeetpact was om het verleden te vergeten en niet meer over de excessen van Franco's repressie te praten in de publieke ruimte, zodat men zich voortaan kon concentreren op de toekomst van het land. Bekaert was ondubbelzinnig in zijn oordeel: "Je mag niet vergeten dat die Amnestiewet vooral het voordeel opleverde voor de folteraars van de tijd van Franco. En dat die daarvan geprofiteerd hebben, de Basken ook, maar alle nieuwe feiten van na '75 vallen niet onder de Amnestiewet."³⁶⁵

Tegenwoordig komt men steeds meer terug op deze politieke beslissing van uitwissing van deze zwarte pagina's in de Spaanse geschiedenis. Dit kwam onder meer tot uiting in de Wet van Historische Herinnering van 2007 (*Ley de Memoria Histórica*) die tot stand kwam onder José Luis Rodríguez Zapatero (PSOE), die eerste minister was van 2004 tot 2011. In deze wet staat dat er een plicht is om de nagedachtenis van de slachtoffers te herstellen, en daarnaast eveneens financiële compensatie te voorzien voor families die hebben geleden onder het franquistisch regime. Bijna vijftig jaar na de dood van de dictator zijn er ondertussen kritische stemmen in de politiek, maar ook in de academische wereld, die oproepen om terug te graven in het historische collectieve geheugen van voor 1975 dat Spanje met het Vergeetpact van 1977 consensueel heeft proberen te begraven.³⁶⁶

In een studie naar de Spaanse herinneringsbeweging stelt de Amerikaanse antropoloog Jonah S. Rubin dat de erfenis van Franco nog steeds sterk aanwezig is in de huidige Spaanse maatschappij. Volgens Rubin voert de herinneringsbeweging in Spanje een heuse strijd tegen dit zogenaamde 'sociologisch franquisme' door de materiële herinneringen aan Franco in het straatbeeld, zoals standbeelden en straatnamen, te verwijderen. Een belangrijk voorbeeld hiervan is de verwijdering van het graf van Franco uit de *Valle de los Caídos* (Vallei van de Gevallenen).³⁶⁷ Sinds zijn dood in 1975 lag Franco's graf in een mausoleum in deze vallei, tot het werd weggehaald in 2019 en overgebracht naar het kerkhof van Mingorrubio-El Pardo. De reden van de verwijdering van dit monument was, dat Franco als een held werd vereerd door

---

³⁶⁴ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:23:01)

³⁶⁵ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022, (00:04:27)

³⁶⁶ García-Sanjuán, 'Rejecting al-Andalus, exalting the Reconquista 127.

³⁶⁷ Jonah S. Rubin, 'How Francisco Franco governs from beyond his grave: an infrastructural approach to memory politics in contemporary Spain,' *American Ethnologist* 45, nr. 2 (2018): 218–19.

de oude en nieuwe generaties van aanhangers en sympathisanten. De Vallei van de Gevallen wordt nu een kerkhof voor gewone burgers³⁶⁸

5.2.2. Geen amnestie voor feiten gepleegd na 1975

Dat Spanje in de jongste jaren meer inspanningen doet om in het reine te komen met het pijnlijke verleden van het franquistisch regime is ongetwijfeld een goede zaak. De Amnestiewet van 1977 heeft echter enkel betrekking op feiten die tot 1975 gepleegd zijn. Alle feiten die gepleegd werden na 1975 vallen niet onder die Amnestiewet.³⁶⁹ Dit impliceert onder meer dat separatistische Basken die hun toevlucht gezocht hebben tot geweld in de jaren '80 geen beroep kunnen doen op de Amnestiewet. Uit ons onderzoek, met name de interviews en ook de rapporten van Amnesty International blijkt dat er tegen deze mensen ernstige schendingen van mensenrechten hebben plaatsgevonden in de post-Franco periode. Er was een vicieuze cirkel van geweld door ETA en de Spaanse staat die ook de hand boven het hoofd hield van paramilitaire organisaties zoals de GAL. Volgens Bekaert is er "internationaal van alles gedaan om ETA te ontwapenen in ruil voor amnestie. Spanje is daar nooit in willen meestappen. Ze zijn verschrikkelijk rancuneus en wraakzuchtig."³⁷⁰ Het onvermogen om ook deze donkere periode in de Spaanse geschiedenis af te sluiten blijft een zware hypotheek leggen op het heden en de toekomst van Spanje.

5.3. Verzoening mogelijk?

5.3.1. De onaantastbare Spaanse eenheid en monarchie

Volgens Paco staan twee fundamentele principes, die dateren uit de tijd van Franco, nog steeds centraal in het Spanje van vandaag: "het ene is de monarchie, het andere is de eenheid van Spanje. Dus als je aan één van die raakt, komt het monster van Loch Ness naar boven. Het

---

³⁶⁸ Sam Jones, 'Franco's remains to finally leave Spain's Valley of the Fallen,' *The Guardian*, 23.10.2019, geraadpleegd 02.10.2022, <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/23/francos-remains-to-finally-leave-spains-valley-of-the-fallen>.

³⁶⁹ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:04:27)

³⁷⁰ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:34:52)

monster dat nu verstopt is.”³⁷¹ Het principe van de Spaanse eenheid werd reeds besproken in de historische context van dit onderzoek, hoofdstuk 2 (2.3.). Dit was sinds lange tijd een belangrijke pijler en stond centraal in Franco’s discours. Tot op de dag van vandaag verdedigen volgens Moreno bijna alle politieke stromingen van uiterst links tot uiterst rechts dit principe van nationale eenheid:

“Het is een ideaal van VOX. Het is een PP-ideaal. Het is een PSOE ideaal. Het is een ideaal van Izquierda Unida (...) Met andere woorden: “España Una”. Links of rechts. Spanje Eén. Dat komt omdat het links en rechts hetzelfde is: ze zijn allemaal tegen onafhankelijkheid. Van de Basken of de Catalanen of de Galiciërs.”³⁷²

Er is een duidelijk verband met het andere onaantastbare principe, met name de monarchie, die gezien wordt als bewaker van de Spaanse eenheid. Scheltiens verwoordt dit treffend:

“Men zegt altijd: koningen worden niet gekozen, je wordt koning door erfopvolging. In Spanje is de boutade: de Spaanse koning is gekozen door één man: de dictator. Juridisch is dat een beetje vreemd dat dat koningschap dus terugkomt. En dat is een aanduiding van het feit dat er geen radicale breuk was met de dictatuur (...) De jongere Juan Carlos die dan koning wordt – die altijd hondstrouw is geweest aan Franco – tegelijkertijd is dat de man die het gezicht is van de democratisering, van de vreedzame transitie van militaire dictatuur naar parlementaire monarchie.”³⁷³

Dit was een opmerkelijke tegenstelling: Juan Carlos als enerzijds de alom geprezen drijvende kracht achter de Transitie (zie 2.2.1.), en anderzijds de *protegé* van Franco die de continuïteit van de franquistische sleutelprincipes moest garanderen tijdens de Transitie. “Uiteindelijk gaat het over een cultuur die grote dingen wilt doen, en die wilt winnen.”³⁷⁴

---

³⁷¹ Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022 (01:03:30); “*una es la monarquía, otra es la unidad de España. Entonces, cuando tú le das a alguna de las dos, sale el monstruo del lago Ness. El monstruo que está oculto.*”

³⁷² Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022 (00:22:56); “*Es un ideal de VOX. Es un ideal de PP. Es un ideal de PSOE. Es un ideal de Izquierda Unida (...) O sea: “España Una”. En izquierdas o derechas. Pero España Una. O sea, porque es lo mismo a la izquierda que a la derecha: todos están contra la independencia. De los vascos o los catalanes o de los Gallegos.*”

³⁷³ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:23:23)

³⁷⁴ Interview met Josep Miquel Arenas Beltrán, 09.12.2022 (00:40:51); “*Al final, tiene una cultura de haber hecho cosas grande y de ganar.*”

5.3.2. Een waarheidscommissie: een utopie?

Zoals hierboven werd uitgelegd probeerde de Spaanse staat met de amnestiewet van 1977 het verleden te vergeten. Daarmee veronderstelde men dat het probleem was ‘opgelost’ en hoopte men met een nieuwe lei te herbeginnen. Men had echter ook kunnen kiezen om een verzoeningscommissie te installeren, waarbinnen slachtoffers van het dictatoriaal regime hun verhaal konden doen en de daders mogelijks vergeven konden worden. “In tegenstelling tot landen waar men wel het verleden actief heeft geaccepteerd en proberen verwerken vooraleer het te vergeten - in Zuid-Afrika waren er waarheidscommissies, in Argentinië waren er processen – is er in Spanje nooit iets dergelijks geweest.” Aldus Scheltiens.³⁷⁵ De Spaanse wil tot verzoening was tijdens de transitieperiode echter ver te zoeken. Maar is verzoening zelfs *überhaupt* mogelijk?

Ook voor Paul Bekaert zou een waarheidscommissie in het geval van Spanje een grote meerwaarde geboden hebben om een decennialange periode van conflict af te sluiten. Het principe van een waarheidscommissie houdt in dat men de keuze heeft om ofwel de waarheid te zeggen zonder gesanctioneerd te worden, ofwel vervolgd wordt. Een voorbeeld hiervan zijn de Goede Vrijdag-akkoorden in het Verenigd Koninkrijk, die geleid hebben tot een vredesakkoord in Noord-Ierland met het paramilitaire IRA. Iedereen die meewerkte aan deze waarheidscommissie werd vrijgelaten. “Maar Spanje wil dit niet” aldus Bekaert.³⁷⁶ Ook de Belgische hispanologe Stallaert omschrijft waarheidscommissies als “het instrument bij uitstek om tijdens de Transitie de door repressieve regimes opgelegde stilte te doorbreken”³⁷⁷ Een waarheidscommissie veronderstelt de openheid van de verschillende kanten die geweld en misbruiken hebben gepleegd ten opzichte van elkaar. Op die manier kan een land aan de hand van conflictbemiddeling en compromisvorming tot verzoening komen. De redenen waarom Spanje dit niet wil, zijn wellicht te vinden in het belangrijk historisch fundament: de integriteit van de unitaire Spaanse staat. Wie hiertegen ingaat botst vaak op repressie en vervolging zoals Baskische en Catalaanse nationalisten decennialang hebben ondervonden. Kan een land echter bouwen aan haar toekomst zonder op een open manier komaf te maken met het verleden?

---

³⁷⁵ Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022 (00:23:01)

³⁷⁶ Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022 (00:33:12)

³⁷⁷ Stallaert, *Het verdriet van Spanje*, 184.

6 Conclusies

Waarom ontvluchtten Spaanse politieke opposanten het post-Franco Spanje in een periode van toenemende democratisering en waarom was België voor sommigen een *safe haven*? Het interview met professor Francisco 'Paco' Garrido Peña in Sevilla tijdens mijn Erasmusuitwisseling vormde de aanzet voor mijn onderzoek om de beweegredenen te begrijpen van Spanjaarden die hun land verlieten ondanks de democratisering van het regime. In deze masterproef ging ik op zoek naar het profiel en de motieven van politieke opposanten uit Spanje die in België een toevluchtsoord vonden. De kern van mijn onderzoek spitste zich hoofdzakelijk toe op de periode 1975-2004. Er werd evenwel ook ingegaan op een aantal actuele beschouwingen omdat de problematiek zich tot op de dag van vandaag voordoet. Om de context van het toenmalige en huidige Spanje beter te begrijpen startte ik mijn onderzoek met een literatuurstudie die vooral het regime van Franco (1939-1975) en de Spaanse democratische overgang na Franco's dood (1975-1982) omvat.

Persoonlijke getuigenissen als bron

Ik nam acht diepgaande interviews af met Spaanse vluchtelingen, historici en leden van solidariteitsorganisaties met kennis over deze specifieke problematiek, alsook met advocaat Paul Bekaert die reeds jarenlang optreedt als raadsman van politieke vluchtelingen uit Spanje in België. De gevoerde gesprekken hadden een grote meerwaarde als originele bronnen voor dit onderzoek omdat ze een eigen specifiek, vaak kritisch verhaal brengen over deze problematiek. Het relaas van de vluchtelingen ging vaak over hoe zij zelf de pijnlijke episode van hun vlucht en de gevolgen ervan beleefden en nog steeds beleven: Paco leefde tien jaar verborgen en in angst, Luis Moreno en Raquel García verlieten halsoverkop hun dorp in Baskenland om er pas 25 jaar later terug te keren als nieuwe Belgen, Jaione is na jarenlang op de vlucht te zijn geweest uitgeleverd door België en zit nu al meer dan twee in voorhechtenis in een Madrileense gevangenis en de rapper Valtònyc verblijft reeds enkele jaren in België omdat hij in Spanje achter de tralies zou belanden voor het zingen van 'subversieve liederen'. Tijdens de interviews kwamen heel persoonlijke verhalen over hun situatie maar ook diepe frustraties over de Spaanse rechtstaat naar boven, waardoor ik steeds beter de problematiek

leerde begrijpen. Mijn opleiding in de geschiedenis verschaftte mij de noodzakelijke inzichten om de subjectiviteit van de interviews te onderwerpen aan een grondige historische kritiek waarbij het checken van feiten en nuanceren van getuigenissen soms onontbeerlijk waren. In de mate van het mogelijke werden de uitspraken uit de interviews gestaafd door rapporten van Amnesty International of historisch onderzoek in de literatuur. Op die manier was het mogelijk om de soms emotioneel gekleurde beweringen te toetsen aan meer objectieve en feitelijke informatie.

Onderzoeksresultaten

Uit mijn onderzoek haal ik vijf hoofdconclusies die onderling met elkaar verband houden:

Een opmerkelijke democratische transitie met een keerzijde

Na de dood van Franco onderging Spanje een transitie van een autoritair naar een democratisch parlementair regime, een periode die gekend staat als de Transitie (1975-1982). De successen van deze democratisering kunnen niet ontkend worden. Zo werd er een meerpartijensysteem ingevoerd, en kwam beurtelings zowel de rechter-als linkerkant (UCD en PSOE) van het politieke spectrum aan de macht. Daarnaast waren er opmerkelijke juridische realisaties zoals de totstandkoming van de Spaanse Grondwet van 1978. Op politiek, sociaal en cultureel vlak vond er een explosie van herwonnen vrijheid plaats terwijl Spanje ook zijn economie grondig liberaliseerde. Die opzienbarende verwezenlijkingen maakten het mogelijk voor Spanje om in 1986 officieel toe te treden tot de Europese Economische Gemeenschap. In een tijdspanne van nauwelijks meer dan 10 jaar klom Spanje op van Europese paria tot een volwaardige lidstaat van de EEG. Ondanks deze positieve verwezenlijkingen kunnen ook kanttekeningen geplaatst worden bij de Transitie. Uit dit onderzoek blijkt dat er in het Spanje na Franco geen volledige breuk was met het verleden. Franquistische ideeën en praktijken bleven tot op zekere hoogte verder leven in staatsinstellingen zoals het gerecht en de magistratuur, het leger, de politie en de monarchie. Deze schaduwzijde van de democratische overgang zorgde ervoor dat Spaanse politieke opposanten zich genoodzaakt voelden om het land te ontvluchten, vaak ten gevolge van harde repressie.

De onaantastbare Spaanse eenheid versus regionale autonomie

Doorgaans behoorden deze politieke opposanten die Spanje verlieten na 1975 tot groepen die de Spaanse eenheid en integriteit bedreigden. Eeuwenlang werd Spanje geconfronteerd met deze tweespalt tussen het unitaire gedachtegoed dat uitging van Madrid en de aanspraken op regionale autonomie, vanwege vooral de Basken en Catalanen. Voor, tijdens en zelfs na het regime van Franco bleven die spanningen tussen de centrale Spaanse staat en de verzuchtingen voor meer autonomie in sommige regio's bestaan. Na de Grondwet van 1978 en het statuut van Gernika in 1979 bleef er vooral bij een deel van de Basken onvrede bestaan omdat de verwachtingen inzake regionale autonomie onvoldoende werden ingelost. Dit gaf aanleiding tot onderhuidse frustraties die in het geval van de Basken met ETA escaleerden in geweld. Paradoxaal genoeg gebeurde dit op een moment dat Spanje de weg was ingeslagen van een democratie. Zo waren er vooral na 1975 schendingen van mensenrechten, met de harde antiterreurwetgeving, foltering en gewelddadige acties door de paramilitaire organisatie GAL die zelfs een grensoverschrijdende Vuile Oorlog [*Guerra Sucia*] voerde tegen Baskische nationalistische tot in Frans-Baskenland. Opeenvolgende rapporten van Amnesty International veroordeelden Spanje omwille van deze praktijken die ook in de interviews door de directe betrokkenen herhaaldelijk vermeld werden.

Bovengenoemde elementen ondergraven de onmiskenbare realisaties van de democratische transitie. Het is problematisch dat de Spaanse staat deze harde repressie onvoldoende erkent en er nog steeds niet genoeg de verantwoordelijkheid voor neemt. Hierdoor blijft dit een onafgewerkte episode in de geschiedenis van Spanje. Ook de rol van de monarchie, met de koning als beschermheer van dit Spaanse eenheidsideaal is vaak onderbelicht gebleven. Tot op vandaag geeft dit aanleiding tot grote polarisatie zoals we ook gezien hebben met de organisatie van het eenzijdig uitgeroepen Catalaanse referendum in 2017.

Politieke opposanten op de vlucht: België als safe haven

De meeste politieke opposanten die Spanje ontvlucht zijn, behoorden tot groepen die streefden naar meer regionale autonomie zoals de Basken en de Catalanen. Daarnaast waren er echter ook linkse opposanten zoals het latere groen-linkse parlementslid en professor Francisco 'Paco' Garrido Peña en de rapper Valtònc die geen regionale aspiraties nastreefden maar zich kritisch hadden uitgelaten over respectievelijk de continuïteit van het franquisme na Franco en de Spaanse monarchie. De meeste Basken vluchtten naar Frans-Baskenland en Midden- en Zuid-Amerika. Sommigen kwamen echter ook in België terecht. Mijn interviews met Spaanse

opposanten die in België terechtkwamen zijn stuk voor stuk emotionele verhalen waaruit de frustratie en onmacht duidelijk wordt ten aanzien van de Spaanse staat en vooral het rechtsapparaat. De keuze voor België als *safe haven* was ingegeven door diverse factoren.

Eerst en vooral hadden er in het verleden reeds aanzienlijke Spaanse migratiegolven naar België plaats gevonden waardoor sterke netwerken van Spaanse inwijkelingen bestonden. Het betrof vooral de *niños de la guerra* (1936-1939) en de (arbeids)immigranten die na het Spaans-Belgisch Migratieverdrag van 1956 in groten getale welkom waren in België. **Ten tweede** was er, met name in Vlaanderen, een lange traditie van solidariteit met Spaanse ballingen. Dit was en is zowel het geval vanuit linkse als rechtse hoek. Politieke formaties zoals de vroegere VU en nu N-VA, alsook linkse solidariteitsbewegingen zoals ANAI ARTEA en Arbeid- Vlaamse Republikeinse Socialistische Beweging (VRSB) onderhielden en onderhouden nog steeds intensieve banden met nationalistische bewegingen in Baskenland en Catalonië. **Ten derde** leiden verschillen tussen de Belgische en Spaanse wetgeving ertoe dat Spaanse veroordelingen voor bepaalde cases in België anders geïnterpreteerd worden, niet bestaan of verjaard zijn, waardoor geen uitlevering kan plaatsvinden. In het geval van Valtònyc gaat het bijvoorbeeld over majesteitsschennis en het verheerlijken van het terrorisme, thema's die in België onder het grondrecht van 'vrije meningsuiting' vallen. In de case van Puigdemont en zijn Catalaanse regeringsleden die in 2017 het ongrondwettelijke Catalaanse referendum hadden uitgeroepen gaat het hoofdzakelijk over *sedición* (opruiming, rebellie) wat niet voorkomt in de Belgische wetgeving. Ook de beschuldiging van medeplichtigheid aan terrorisme werd vaak te pas en te onpas gebruikt om de uitlevering te vragen van opposanten, zoals in het geval van Moreno en García. In het geval van Jaione is het grote verschil met België dat Spanje geen termijn van verjaring hanteert voor vermeende feiten van meer dan veertig jaar geleden (1981) na de amnestiewet van 1977. De reputatie van de Belgische advocaat Paul Bekaert die een autoriteit is op het vlak van de verdediging van deze Spaanse politieke ballingen speelde ongetwijfeld eveneens een belangrijke rol waarom sommige vluchtelingen een onderkomen zochten in België. De komst van het Europees Aanhoudingsbevel (EAB) in 2004 maakte het echter niet langer evident om ballingen uit Spanje te verdedigen voor wie de uitlevering gevraagd werd omwille van vermeende gewelddaden. In kringen van de Belgisch justitie blijft tot op de dag van vandaag een zeker scepticisme bestaan ten aanzien van de Spaanse rechtspraak wanneer het politieke feiten betreft. **Tot slot** fungeerde Brussel als Europese hoofdstad en epicentrum van de Europese instellingen, en tal van politieke en humanitaire lobbyorganisaties en ngo's als een magneet voor een aantal Spaanse vluchtelingen.

Het verleden blijft doorleven in het heden

De problematiek van Spaanse politieke vluchtelingen blijft tot op de dag van vandaag actueel en relevant. Uit sommige interviews bleek nog steeds het grote wantrouwen ten aanzien van de Spaanse staat en rechtspraak, zeker wanneer kritiek geformuleerd wordt op fundamentele pijlers zoals de Spaanse eenheid en de monarchie. Valtònyc werd op 23-jarige leeftijd, na vijf jaar wachten op een verdict, veroordeeld voor omstreden liedjesteksten. Hij kreeg 3,5 jaar gevangenisstraf toegewezen. Jaione werd op 62-jarige leeftijd, veertig jaar na datum, door België uitgeleverd op vraag van Spanje. Ze zit nu al twee jaar te wachten in een Madrileense gevangenis op de start van haar proces. Ook uit de bekende case van Catalaanse ex-president Carles Puigdemont (die ik niet geïnterviewd heb) en andere Catalaanse regeringsleden en opposanten blijkt een soms excessieve strafmaat voor een weliswaar onconstitutioneel georganiseerd Catalaans onafhankelijkheidsreferendum in 2017. Een zekere hardvochtigheid zowel aan de kant van het unitaire Spanje als aan de kant van separatistische bewegingen maakt het uitermate moeilijk om het verleden actief te bespreken, te verwerken en te vergeven.

Nood aan verwerking en verzoening

Bijna een halve eeuw na Franco wordt Spanje nog steeds geconfronteerd met een klimaat van polarisatie tussen de unitaire Spaanse staat en het autonomiestreven van bepaalde regio's en links-rechts tegenstellingen. Veel van de huidige spanningen, alsook de vlucht van Spaanse burgers naar het buitenland, vinden hun oorsprong in een onverwerkt verleden dat vaak ook aangewakkerd is door gevoelens van frustratie, rancune en zelfs wraak. Het is duidelijk dat de Amnestiewet uit 1977, waarbij men het verleden wilde vergeten zonder er kritisch over te reflecteren, geen oplossing geboden heeft. Een manier waarop dit in mijn opinie zou kunnen opgelost worden is aan de hand van waarheidscommissies. Het is belangrijk dat Spanje op een verantwoordelijke manier zijn verleden onder ogen durft en wil zien. Het land moet durven erkennen dat zelfs tijdens een periode van democratisering (1975-1982) en in de nasleep hiervan, fouten gemaakt zijn op het vlak van respect voor de mensenrechten en een eerlijke rechtspraak zoals ook de rapporten van Amnesty International systematisch hebben aan het licht brachten naast de persoonlijke getuigenissen in mijn interviews. Spanje moet eerst het verleden onder ogen kunnen zien en aan verzoening doen vooraleer het land opnieuw kan bouwen aan haar toekomst.

Suggesties voor verder onderzoek

Dit onderzoek trachtte in de eerste plaats om een overzicht te bieden van de beweegredenen van Spaanse politieke opposanten die na 1975 naar België vluchtten. Het is een onderwerp waarrond tot hiertoe weinig onderzoek is verricht. Sommige, vaak mediagenieke, cases hebben de nodige aandacht gekregen in de publieke opinie maar vaak gebeurde dit op een selectieve en fragmentaire manier. Dit onderzoek laat door middel van interviews een aantal directe betrokkenen zelf aan het woord, waarbij elk persoonlijk verhaal een specifieke invalshoek belichtte. Het kritisch analyseren en bundelen van de verhalen leverde belangrijke inzichten en vormden een bevestiging van bepaalde problemen binnen de Spaanse rechtsstaat. Uiteraard blijft dit een eerste aanzet waarbij verder onderzoek is aangewezen. Vertrekkende vanuit de aangereikte cases zou het nuttig zijn, bij voorkeur voor een jurist, om dieper in te gaan op de juridische aspecten van deze problematiek aan de hand van een comparatief onderzoek over de verschillen tussen de Belgische en Spaanse rechtspraak op onder meer het vlak van mensenrechten, vrije meningsuiting en rebellie. Een andere mogelijke piste zou er kunnen uit bestaan om lessen te trekken uit de wijze waarop andere landen in het reïne gekomen zijn met hun 'onverwerkte' verleden, door middel van verzoeningsinitiatieven en waarheidscommissies zoals onder meer in Zuid-Afrika. Dit zou kunnen helpen om af te rekenen met de 'demonen' uit het verleden die nu nog steeds de polarisatie in de Spaanse samenleving in de hand werken.

Opgave van bronnen en literatuur

Bronnen

Mondelinge bronnen

Interviews op chronologische orde van afname

Laporte Jana. Interview met Francisco Garrido Peña, Sevilla, 12.02.2022

Laporte Jana. Interview met Paul Bekaert, Tielt, 28.05.2022.

Laporte Jana. Interview met Vincent Scheltiens, Antwerpen, 08.06.2022.

Laporte Jana. Interview met Bernard Daelemans, Brussel, 21.06.2022.

Laporte Jana. Interview met Luis Moreno en Raquel García, Brussel, 25.06.2022.

Laporte Jana. Interview met Josep Miquel Arenas Beltrán, Brussel, 09.12.2022.

Laporte Jana. Interview met Maria Natividad Jáuregui Espina, telefoon, 15.12.2022.

Laporte Jana. Interview met Wim Wabbes, Gent, 22.12.2022.

Uitgegeven bronnen

Amnesty International. 'Amnesty International report 1979.' Londen: Amnesty International, 1979.

Amnesty International. 'Amnesty International report 1980.' Londen: Amnesty International, 1980.

Amnesty International. 'Amnesty International report 2003.' Londen: Amnesty International Publications, 2003.

Amnesty International. 'Amnesty International Report 2021/22.' Londen: Amnesty International Publications, 2022.

Amnesty International. 'Belgium/Spain: protect Valtònyç's freedom of expression.' *Amnesty International Public Statement*, 15.03.2021. Geraadpleegd 14.12.2022. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur14/3835/2021/en/>.

Amnesty International. 'Out of the shadows: end incommunicado detention in Spain'. Amnesty International, 2009.

International Commission of Jurists. 'Human rights committee consideration of the 5th periodic

report of Spain,' 2021.

UN Commission on Human Rights. 'Commission on human rights resolution 2003/32: torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.' 23.04.2003. E/CN.4/RES/2003/32. <https://www.refworld.org/docid/43f313310.html>

Onlinebronnen

Bostyn, Christophe. 'België moet de rechtsstaat verdedigen en Spanje op het matje roepen'. *Knack*, 18.12.2019. Geraadpleegd 04.11.2022. <https://www.knack.be/nieuws/belgie-moet-de-rechtsstaat-verdedigen-en-spanje-op-het-matje-roepen/>.

De Standaard. 'De koning beledigd? Geen celstraf meer.' 07.01.2023. Geraadpleegd 07.01.2023. https://www.standaard.be/cnt/dmf20230106_97984171.

Gallego-Díaz, Soledad. 'Dos vascos piden asilo político en Bruselas.' *El País*, 23.02.1980. Geraadpleegd 16.11.2022. https://elpais.com/diario/1980/02/23/espana/320108424_850215.html.

Hedgecoe, Guy. 'Spain's real rap battles.' *Politico*, 18.04.2018. Geraadpleegd 19.12.2022. <https://www.politico.eu/article/spains-real-rap-battles-catalonia-pablo-hasel-josep-valtonyc/>.

Jones, Sam. 'Franco's remains to finally leave Spain's Valley of the Fallen.' *The Guardian*, 23.10.2019. Geraadpleegd 02.10.2022. <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/23/francos-remains-to-finally-leave-spains-valley-of-the-fallen>.

Kelepouris, Stavros. 'Strijdvaardige Puigdemont wil geen politiek asiel vragen in ons land.' *Knack*, 31.10.2017. Geraadpleegd 04.12.2022. <https://www.knack.be/nieuws/wereld/strijdvaardige-puigdemont-wil-geen-politiek-asiel-vragen-in-ons-land/>.

Keyzers, Arkasha. 'Why political prisoners from Spain seek asylum in Belgium.' *Vice*, 2019. Geraadpleegd 12.03.2022. <https://www.vice.com/en/article/kzmmvy/spain-political-prisoners-asylum-belgium-ghent-bekaerts>.

De Greef, Jos. 'Spaanse regering verleent officieel gratie aan opgesloten Catalaanse nationalistische leiders.' *VRTnws*, 22.06.2021. Geraadpleegd 09.12.2022, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/06/22/spaanse-regering-verleent-gratie-aan-opgesloten-catalaanse-natio/>.

De Standaard. 'Raad van Europa vraagt Madrid af te zien van uitleveringsprocedure tegen Puigdemont.' 22.06.2021. Geraadpleegd 19.12.2022. https://www.standaard.be/cnt/dmf20210622_92257085

Público. 'Estas son las frases y versos por los que Valtonyc irá a prisión tres años y medio.' 20.02.2018. Geraadpleegd 02.01.2023. <https://www.publico.es/sociedad/valtonyc-son->

frases-versos-valtonyc-ira-prision-tres-anos-medio.html.

Erik Raspoet, 'Baskische activiste Jaione uitgeleverd: "Frappant contrast tussen vervolging ETA-leden en Spaanse repressie".' *MO* Magazine*, 27.11.2020. geraadpleegd 12.04.2022. <https://www.mo.be/analyse/jaione-van-gents-appartement-naar-spaanse-cel-eta-spanje>.

Redactie. 'Verboden om de koning te beledigen? Wet is in strijd met de grondwet, oordeelt het Hof.' *De Morgen*, 28.10.2021. Geraadpleegd 26.10.2022. <https://www.demorgen.be/nieuws/verboden-om-de-koning-te-beledigen-wet-is-in-strijd-met-de-grondwet-oordeelt-het-hof~bb9fe483/>.

Rights International Spain, 'Spain's Incommunicado Detention Violates Human Rights.' *Liberties*, 27.10.2014. geraadpleegd 08.12.2022. <https://www.liberties.eu/en/stories/spain-incommunicado-detention/2196>.

Scheltiens, Vincent. 'Haal Franco uit zijn graf én uit de instellingen,' *De Standaard*, 26.09.2019. Geraadpleegd 30.05.2022. https://www.standaard.be/cnt/dmf20190925_04628001.

Vidal-Beneyto, José. 'La immaculada transición.' *El País*, 06.11.1995. Geraadpleegd 15.09.2022. https://elpais.com/diario/1995/11/06/opinion/815612407_850215.html.

Literatuur

Onuitgegeven literatuur

Bizeur, Pauline. 'Baskische kinderen uit de Spaanse Burgeroorlog tussen verleden en toekomst.' Masterproef, Universiteit Gent, 2019.

Laporte, Jana. 'Het gebruik van het verleden in het spaans populisme: een vergelijking tussen Podemos en Vox (2013-2021).' Bachelorproef, Universiteit Gent, 2021.

Uitgegeven literatuur

Aceña, P.M. en E.M. Ruiz. 'The golden age of Spanish capitalism: economic growth without political freedom.' In *Spain transformed: the Franco dictatorship, 1959-75*, uitgegeven door Nigel Townson, 30-46. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.

Alvarez-Miranda, Berta. *El Sur de Europa y la adhesión a la Comunidad: los debates políticos*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1996.

Anderson, Benedict R. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*.

- London: Verso, 1991.
- Baby, Sophie. *El mito de la transición pacífica: violencia y política en España (1975-1982)*. Vertaald door Tomás Fernández Aúz en Beatriz Eguibar. Madrid: Akal, 2018.
- Bergolat, Eugenio. 'Spain's transition to democracy' 19, nr. 2 (1999): 149–55.
- primer franquismo.' *Iberoamericana* 3, nr.11 (2001): 227-38.
- Aalter: Ertsberg, 2022.
- Boyd, Carolyn P. 'The politics of history and memory in democratic Spain.' *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 617 (2008): 133–48.
- Clark, Robert P. *The Basques: the Franco years and beyond*. Reno: University of Nevada Press, 1979.
- Colomer Rubio, Juan Carlos. "'Todo está casi perdonado": a propósito de la Transición, debate historiográfico y propuestas metodológicas.' *STVDIVM. Revista de Humanidades*, nr. 18 (2012): 257–72.
- Custers, Raf. 'Spaanse mijnwerkers voor en na Marcinelle.' *Brood & Rozen*, nr. 3 (2006): 31–45.
- Dutoit, Christian. *De Basken en hun strijd*. Brussel: Grammens, 1984.
- Theory and Society* 24, nr. 3 (1995): 355–84.
- Edles, Laura Desfor. *Symbol and Ritual in the New Spain: The Transition to Democracy after Franco*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Eggerickx, T., C. Kesteloot, M. Poulain, K. Peleman, T. Roesems en H. Vandembroecke. *Algemene volks- en woningtelling op 1 maart 1991. De allochtone bevolking in België*. Brussel: Nationaal Instituut voor de Statistiek, 1999.
- Encarnación, Omar G. 'Democracy and dirty wars in Spain.' *Human Rights Quarterly* 29, nr. 4 (2007): 950–72.
- Encarnación, Omar G. 'Spain after Franco: lessons in democratization.' *World Policy Journal* 18, nr. 4 (2001): 35–44.
- Etxeberria, Francisco, Carlos Martín Beristain en Laura Pego. 'Proyecto de investigación de la tortura y malos tratos en el País Vasco entre 1960-2014.' Donostia: Kriminologiaren Euskal Institutua, 2017.
- door Paul Preston, 182–201. Londen: Methuen & Co, 1984.
- García-Sanjuán, Alejandro. 'Rejecting al-Andalus, exalting the Reconquista: historical memory in contemporary Spain,' *Journal of Medieval Iberian Studies* 10, nr. 1 (2018): 127-45.
- Gunther, Richard, José Ramón Montero en José Ignacio Wert. 'The media and politics in Spain: from dictatorship to democracy.' In *Democracy and the media*, uitgegeven door Richard Gunther en Anthony Mughan, 28–84. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Gustran, Carmina en Alejandro Quiroga. 'Self-portraits of the past: conflicting narratives of the Spanish Transition in a time of crisis (2008-2016).' In *Rethinking democratisation in Spain, Greece and Portugal*, uitgegeven door Maria Elena Cavallaro en Kostis Kornetis, 21–44. Oxford: Palgrave Macmillan, 2019.

- Hills, George. 'Basque autonomy: will it be enough?.' *The World Today* 36, nr. 9 (1980): 356–60.
- Linz, Juan J. 'From great hopes to civil war: the breakdown of democracy in Spain.' In *The breakdown of democratic regimes*, uitgegeven door Juan J. Linz en Alfred Stepan, 142–218. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978.
- Malefakis, Edward. 'The Franco dictatorship: a bifurcated regime?.' In *Spain transformed: the late Franco dictatorship, 1959-75*, uitgegeven door Nigel Townson, 248–54. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
- Payne, Stanley G. *Fascism in Spain, 1923-1977*. Madison: University of Wisconsin Press, 1999.
- Payne, Stanley G. *Spain's first democracy: the Second Republic, 1931-1936*. Madison: University of Wisconsin Press, 1988.
- Payne, Stanley G. *The Franco regime, 1936-1975*. Madison: University of Wisconsin Press, 1988.
- Przeworski, Adam. *Democracy and the market*. New York: Cambridge University Press, 1991. Instituto Elcano, 2015.
- Quiroga, Alejandro. 'Spanish Fury: Football and National Identities under Franco.' *European History Quarterly* 53, nr. 3 (2015): 506–29.
- Rubin, Jonah S. 'How Francisco Franco governs from beyond his grave: an infrastructural approach to memory politics in contemporary Spain.' *American Ethnologist* 45, nr. 2 (2018): 214–27.
- Ruiz Carnicer, Miguel Angel, red. *From Franco to freedom: the roots of the transition to democracy in Spain, 1962-1982*. Brighton: Sussex Academic Press, 2019.
- Ruiz Carnicer, Miguel Ángel. 'Introduction: from Franco to freedom.' In *From Franco to freedom: the roots of the transition to democracy in Spain, 1962-1982*, uitgegeven door Miguel Ángel Ruiz Carnicer, vertaald door Nigel Townson, 1–16. Brighton: Sussex Academic Press, 2019.
- Sánchez, María Alejandra Pastrana. 'Apología del terrorismo y otros delitos afines: evolución y tendencias en España y en el Perú.' *Revista Derecha y Sociedad*, nr. 52 (2019): 45–58.
- Sánchez-Cuenca, Ignacio en Paloma Aguilar. 'Terrorist violence and popular mobilization: the case of the Spanish Transition to democracy.' *Politics & Society* 37, nr. 3 (2009): 428–53.
- Sánchez-Soler, Mariano. *La transición sangrienta: una historia violenta del proceso democrático en España, 1975-1983*. Barcelona: Península, 2010.
- Share, Donald. 'The Franquist regime and the dilemma of succession.' *The Review of Politics* 48, nr. 4 (1986): 549–75.
- Stallaert, Christiane. *Het verdriet van Spanje een natie op zoek naar zichzelf*. Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2020.
- Toticaguena, Gloria P. *Basque diaspora: migration and transnational identity*. Reno: Center for Basque Studies, University of Nevada, 2005.
- Townson, Nigel. 'Introduction.' In *Spain transformed: the Franco dictatorship, 1959-75*, uitgegeven

- door Nigel Townson, 1–29. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
- Townson, Nigel. ed. *Spain Transformed: The Franco Dictatorship, 1959-75*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
- Tsvakko Garcia, Raphael. 'Historical background of the Basque diaspora in Latin America: integration and tensions.' *Aemi Journal*, nr. 15–16 (2018): 23–39.
- Tusell, Javier. *Spain: From Dictatorship to Democracy: 1939 to the Present*. Malden: Blackwell Pub, 2007.
- Woodworth, Paddy. 'Why do they kill? The Basque conflict in Spain.' *World Policy Journal* 18, nr. 1 (2001): 1–12.
- Wouters, Nico, en Koen Aerts. 'Mondelinge geschiedenis in België en de (de-)constructie van collectieve herinnering.' *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, nr. 92 (2014): 503–11.

Bijlagen

Om een beeld te geven van de dynamieken in de interviews zijn hieronder de stukken die het meest werden aangehaald geïntegreerd als bijlage. Dit zijn echter slechts fragmenten om een inzicht te geven in de interviews. Een volledige transcriptie zou teveel zijn om in bijlage toe te voegen. Deze audiobestanden en/of transcripties zijn echter wel voorhanden in mijn persoonlijk archief.

Bijlage 1: fragmenten interview Francisco Garrido Peña

Sevilla, 12.02.2022

(00:06:24)   ¿Para cuántos años?

Aproximadamente un año y medio. Digo porque dependiera la, dónde te tocaba. Si te tocaba la marina, en la mar, eran más; cerca de dos años. Entonces, a mí me tocó los ejércitos de tierra, pero había una cláusula que podría permitirte retrasar la incorporación al ejército. Y era: estar estudiando. Si tú estabas estudiando una carrera universitaria, ya podías, hasta que terminara los estudios, retrasar. Yo lo intenté también, pero me denegaron la posibilidad de prórroga, la posibilidad de poder acogerme a esta cláusula, y entonces tuve que ir, forzosamente al ejército, allí en el ejército, fue una experiencia difícil, y bueno, hubo una – algunas complicaciones derivadas de – el maltrato que había. Entonces, a los soldados y derivados de este maltrato, un incidente en el ejército queda una – un motín. Un pequeño motín digamos, del cual me responsabilizaron a mí a pesar de que yo no tenía absolutamente nada que ver con el motín, y el demás, yo – verdad que me había intentado anteriormente declarar que toda conciencia, pero todavía no estaba la ley no me lo admitieron, toda – una serie de circunstancias que en definitiva, producto de estas imputaciones no, de estas acusaciones, yo tuve que huir del cuartel de ser te amén de que yo estaba allí profundamente incómodo y me fui – me fui a la clandestinidad otra vez por lo cual volvía otra vez a la clandestinidad de la clandestinidad decía que había vivido desde el año dos, o tres, o cuatro años durante el franquismo durante la etapa última del franquismo. Ahora me encontré con una nueva periodo y producto de esta situación...

(00:15:35)   ¿Y por qué te interesaba estos – estas protestas?

Bueno, pues, de alguna manera yo estaba vinculada con la izquierda nacionalista andaluza, y entonces pues también estábamos, en esa órbita de preocupaciones de las – lo que llamamos entonces las naciones sin estado. Sí las comunidades nacionales, que no tenían estado, y que se veían subyugada, dominada por el imperio, por el Reino Unido – en caso de estado español – o otras. Por ejemplo, en el caso francés

había comités de solidaridad entonces encanté con los corsos, con los bretones – había un movimiento bretón, un movimiento corso muy interesante – también con sieta -con la Latinoamérica muchísima, había un comité con Centroamérica, con Nicaragua, con El Salvador. Todo esto, Gante era muy fuerte.

(00:16:26) ¿Entonces, todos estos en Gante también?

sí sí. Era muy – la universidad de Gante – Gante es un floco muy fuerte de activismo de solidaridad

(00:16:36) ¿Y a ti, te interesaba mucho?

me interesaba muchísimo porque estaba en esa misma – en esa misma corriente mencionó. Y ya entonces, yo tuve conocimiento en Bélgica bastante de la – de las primeras experiencias del movimiento verde. Yo estaba vinculado con el movimiento pacifista, ecologista, pero muy genéricamente, no. Yo, digamos, hasta ese momento, mi militancia política estaba más en el ámbito de la izquierda; comunista, socialista, de la izquierda antifranquista. Y ahora, si me definí yo en aquel momento era: demócrata y socialista, comunista, como decirle, no. Estuvo vinculado evidentemente con todo el movimiento antifranquista, y tal. Entonces, por eso era el interés que tenía, este movimiento transversal que había en encantó, especialmente, muy potente de solidaridad internacional. Bruselas era un foco muy importante ya también de refugiados. Los españoles, por ejemplo – había muchos españoles todavía que estaban allí – refugiados de franquismo.

(00:17:43) ¿Si, pero porque de franquismo? porque Bruselas? para ti?

Porque – porque Bruselas había una tradición de asilo político. sabes lo que es asilo político no?

Mhm.

Cuando yo llegué, yo solicité asilo político en Bruselas. O, mejor dicho, yo intenté solicitar asilo político. Pero, me informaron que ya no concedían asilo político, que había cambiado la normativa y que España como era una democracia, no sé la judicatura...

(00:45:44) Por diez años. ¿Por diez años tenías un poquito de miedo?

Sí sí. Miedo – el miedo psicológicamente se te queda. Porque, además, a mí ya me venía del tema de – el tema de la tortura, sí. Si yo he soñado muchas noches con los que me torturaban y soñado. Eso ha quedado ahí porque era muy temprano, y de hecho incluso, yo veo por Sevilla algunas veces los que lo hicieron.

(00:46:11) Pero entonces, cuando has volvió – cuando has vuelto a Sevilla, ¿no estabas en Sevilla todo el tiempo? ¿También en Granada, otros lugares?

Básicamente Granada. Hemos vivido treinta años en Granada, porque he llegado ya a – los niños nacieron allí, Eugenia ha trabajado allí, yo vivía en Jaén... Vamos, vivía allí y he dado una clase en Jaén, en Almería.

Total, teníamos una casa comprada en Granada. Decir, todo este periodo fue muy largo. Y eso dura hasta prácticamente dos mil ocho, dos mil nueve, no.

(00:46:47) ¿Y porque solo estabas en Bélgica por como diez meses, once meses?

Porque no aguanta.

(00:46:54) ¿Qué?

No – no soportaba vivir fuera de aquí. Prefería España, y Andalucía en concreto. Climáticamente a mí, me encanta – me encantó la ciudad que me gusta, y me sigue gustando mucho volver allí, creo que tuvo un pequeño exilio dorado, que fue – que fue una suerte, haber ido a Gante mucho mejor de Bruselas por supuesto. Y, además, habéis encontrado a tu padre, a Wabbes, a Paule, a Kris, a todas estas personas que han sido amigos, leales, amigos magníficos y que conservó una amistad que va a durar toda la vida, no. Entonces, todo eso es verdad. Pero al mismo tiempo, el clima me resulta muy duro, por ejemplo: a mí el sol me no, no – había días enteras que no ví el sol.

(00:52:15) ¿Y cuál es tu visión sobre el régimen español - españolas después el muerto de Franco en este periodo?

Si la Transición – Pues, mira, esta pregunta es muy interesante porque de alguna manera para entender lo que a mí me pasa después hay que entender la frustración que nosotros tuvimos. Nosotros fuimos jóvenes, que nos dejamos, que nos arriesgamos la vida, la libertad, por un cambio. Y nos encontramos que eso cambie no se puede.

(00:52:48) ¿Entonces tú piensas no tenía como una ruptura en España?

No hubo ruptura. Que lo que vino después era mucho mejor que lo anterior, por supuesto. Por supuesto. Que un régimen democrático, claro que es democrático, ahora que podía ser mejor, si no estuviéramos, atados al pasado, por el modelo de Transición que hizo – se hizo, también lo de muchos de los problemas que tenemos ahora en España con el poder judicial, con la extrema derecha: todos estos problemas son problemas derivados en España. Es verdad que existe en otros países, y que eso es – otros países no tienen – no tienen ese problema como España. En España se debe a que no se rompió con el franquismo. Aunque el franquismo sigue vivo en las instituciones más importantes del estado: el ejército y el poder judicial. Entonces, esa fluctuación, de ver que el franquismo continuaba de manera clandestina, de manera clandestina, y no de manera encubierta, pues eso también hizo que algunos de los errores políticos que yo cometí en ese momento por identificación con posiciones que creo no tenían ningún sentido, como en el tema de la violencia en el tema – esos errores nos hubiesen explicado también. También. No significa que eso excusa esos errores, mucho menos, la carta de legitimidad. Pero, creo que es importante para entender esa frustración que además no se vio que no era – que no era un error, no, no. La futura ciudad totalmente correcta, y la prueba es que estamos a dos mil veinte dos, y seguimos

teniendo, que carga con la amenaza de posesiones franquistas. Todo bien. Así que no es un el conflicto catalán, o el conflicto vasco: los grandes conflictos territoriales españoles no se entienden si la posición, la persistencia de las del cierre, ideológicos del franquismo.

Bijlage 2: fragmenten interview Paul Bekaert

Tielt, 28.05.2022

(04:01) Dat er dan minder terrorisme zou zijn?

Separatisme. En dat zij in feite hun strijd zouden opgeven omdat ze geïsoleerd zouden zijn. Dat is dus niet gelukt. Da's niet gelukt, want de ETA bleef bestaan, en de ETA bleef, of de Spaanse staat bleef confrontatie zoeken met de separatisten, en dan kom je in een escalatie terecht. Dus je mag ook niet vergeten dat in 1979 de Spaanse staat niet uitgezuiverd was van franquisten, en nog altijd niet. Da's wel de rode draad in het verhaal; dat de franquisten nog altijd zeer diep zitten in de administratie, het leger, de politie, in de magistratuur, in de politiek. En toen hebben de Guardia Civil en de politie en de nationale regering dezelfde methoden gebruikt van het Franco regime tegenover de Basken.

(04:27) Dus volgens u is er wel nog een zekere continuïteit te zien, zeker in die periode, zeker de jaren na Franco's dood?

Je mag niet vergeten dat er een amnestiewet gekomen is, maar dat die amnestiewet vooral het voordeel opleverde voor de folteraars van de tijd van Franco he. En dat die daarvan geprofiteerd hebben, de Basken ook, maar alle nieuwe feiten van na '75 vallen niet onder de amnestiewet.

te ontvluchten?

Waarschijnlijk omdat ze niet konden genieten van de amnestie, dat ze tussen '85 en '83 actief geweest waren...

Tussen '75?

Ja, '75 en '82, actief geweest waren bij de ETA.

Aahja, dus de jaren na Franco.

En, let op, er zijn 25 Basken vermoord in Frans-Baskenland.

In Frans-Baskenland?

Door de GAL (Grupos Antiterroristas de Liberación), de GAL in Spanje en in Frans-Baskenland.

In de periode '75-'82?

Ja, door de GAL. En dat was een paramilitaire groep gesteund door de Spaanse regering. Felipe Gonzalez is moeten aftreden omwille van die historie. Dat waren ex-misdadigers, ex-leden van de OAS, de Algerijnse oorlog en dergelijke meer, en die hebben dus 23 Basken, en af en toe eens een verkeerde, vermoord en verwond.

(16:55) Dus er was eigenlijk wel een dubbele standaard?

Waarom worden ze gefolterd? Omdat ze eigenlijk wel tien dagen bij de politie zitten. In België is dat 48 uur. Dus in die tien dagen worden ze gefolterd, en zo noemt dat "incomunicado", dat ze geen enkel contact mogen hebben met de buitenwereld. Dus, dat is op grote schaal gebeurd, dat is altijd ontkend geweest door de Spaanse regering, maar dat is schering en inslag dat men dat ontkent natuurlijk. Maar er zijn zeer ernstige rapporten onder andere van de UNO en van de Raad van Europa, die duidelijk gezegd heeft dat er wel op grote schaal de grondrechten met de voeten getreden werden. Ja, waarom mijn interesse? Ik ben nog verschillende malen teruggeweest naar Baskenland om rapporten te maken, en ik heb in 1999 ook het proces bijgewoond als waarnemer tegen Herri Batasuna. Herri Batasuna is een beetje de politieke vleugel van de IRA - van de ETA, zoals Sinn Féin van de IRA de politieke vleugel was. Men heeft daar 23 leden van het bestuur van Herri Batasuna, die een wettelijke politieke partij was, heeft men wegens terrorisme veroordeeld tot lange gevangenisstraffen. Wat hadden ze gedaan? Er was op een bepaalde raad van bestuur, van het bestuur van Herri Batasuna, hadden ze besloten om een vredesvoorstel van de ETA publiek te maken. De ETA had via een videoboodschap een voorstel tot vredesonderhandelingen gedaan, en men had dat gebruikt in de verkiezingsstrijd. En daarvoor werden ze vervolgd; voor medeplichtigheid aan terrorisme. En wie waren die mensen? Dat waren geen ETA-leden. Dat waren politici. Dat waren een professor - ik heb hem nog bezocht in de gevangenis - dat was een advocaat - ik heb hem ook nog bezocht in de gevangenis; dat waren intellectuelen.

(24:17) Maar dan toch had België toch een bepaalde aantrekking lijkt mij?

Ja ja ja. Want ik heb in 1994, 1996 - maar ik ga u daar nog documentatie over geven - was er plots een soort oproep in Baskenland naar de ballingen in Zuid-Amerika om terug te keren naar Baskenland. Maar dat waren allemaal mensen die van amnestie genoten, dus Spanje kon daar niet veel tegen doen. Dus die mensen begonnen terug te keren, en zo heb ik er twee verdedigd. Hoe heette die ook weer...

Vanuit België?

Awel, ze waren op weg en ze werden de eerste Pagouaga werd in Brussel van het vliegtuig geplukt, en in het gesloten centrum in Steenokkerzeel opgesloten, en men wilde hem terugsturen naar Zuid-Amerika.

Amai.

Dus Spanje kon geen uitlevering vragen, maar onder druk van Spanje wilde België hem terugsturen naar Zuid-Amerika. En ik heb dan een procedure gevoerd bij de commissaris-generaal en bij de Raad van State, en dan heeft men beslist: ge kunt gij dat niet doen, da's een Europees staatsburger, er is vrije vestiging van personen. Je mag geen Europees staatsburger, laat ons zeggen, terugsturen naar een ander land, dat kan niet. Dus hij is niet teruggestuurd, en de minister, het was Vande Lanotte, heeft toen beslist dat hij hier toen mocht blijven. En dan, enkele jaren later, Maitsedi, juist hetzelfde; iemand die van Mexico kwam, en men ging hem naar Mexico terugsturen onder Spaanse druk. Opnieuw heeft de commissaris-generaal gezegd, en de Raad van State: ge kunt dat niet.

(37:44) En dan nog om terug te komen op daarnet: het feit dat mensen zoals Valtònyc of Puigdemont bij u komen; hoe komt het dat zij helemaal vanuit Spanje naar België komen om een advocaat te komen? Heeft dat een juridische basis?

Ze komen niet naar België om een advocaat te zoeken, ze komen naar België en daarom zoeken ze een Belgische advocaat. Ze komen niet naar mij omdat ik in België woon. Ze komen naar Brussel omdat Brussel ook het symbool is van de Europese Unie, dat ze daar zeer dicht bij het politieke hart van Europa zitten - je hebt daar het Europees parlement en dergelijke meer. En ten tweede omdat zij ook weten dat er in België dat men niet zo vlug uitlevert he. De NVA was ook aan de macht op dat moment, vergeet dat niet.

(39:23) En heeft België dan ook op juridisch vlak een voordeel om naartoe te komen in vergelijking met bijvoorbeeld Duitsland of Frankrijk, of...?

Ja. Ik denk wel, zonder afbreuk te doen aan de objectiviteit van de rechters, maar ik denk wel; wij hebben hier op dat vlak toch een veel grotere traditie dan andere landen. In de 19de eeuw zijn er hier ook zeer veel ballingen geweest. Wij hebben op dat vlak wel een goeie reputatie, ja.

(39:52) En dat dan samenhangend met het feit dat er wel sympathie is voor regionalistische bewegingen zoals Catalonië of Baskenland?

Ja ja, zeker. Dat speelt - de publieke opinie - er was weinig sympathie voor de Basken omdat zij geweld gebruikten. Omdat het terroristen waren. Ik heb nooit enige steun gehad voor de Basken bij politieke partijen in Vlaanderen, behalve hoogstens van de NVA, en dan nog van bepaalde mensen binnen de NVA.

(40:36) En vindt u het dan niet moeilijk om zo'n mensen te verdedigen?

Nja, ik verdedig verkrachters, ik verdedig pedofielen. Da's - dokters genezen ziekten - ge kunt toch moeilijk zeggen tegen een dokter: "ge moogt die mens niet verzorgen want het is een zieke"? Gohja, het is ons werk. Waarom - wij staan daarom niet achter terrorisme, wij staan niet achter pedofilie, wij staan niet achter verkrachting; wij passen de wet toe. Wij zijn ook een vorm van handhavers van de wet door aan de rechtbank te zeggen: ge moet de wet toepassen. En wij kijken toe dat ge de wet toepast. Dat is hetgeen wij doen. Met succes.

(43:26) En wat denkt u dan dat de historische basis is daarvan? Is dat dan het idee van politieke eenheid van - alee - het eenheidsgevoel?

Ja; Spanje is één, en daar kom je niet aan. Is één en onverbreekbaar. En het hoge - het grondwettelijk hof waakt over de eenheid van Spanje. Ookal - wat de taak van het grondwettelijk hof - dat gaat elke verbeelding te buiten hoe ver zij zich in de politiek gaan mengen, het grondwettelijk hof. Die gaan - die sanctioneren, dat bestaat niet bij ons. Bij ons zegt het grondwettelijk hof gewoon: "deze wet is ongrondwettelijk", en punt aan de lijn, en doe er mee wat je wilt, maar het is ongrondwettelijk. Het grondwettelijk hof legt sancties op en gaat voortdurend sanctioneren, parlementairen sanctioneren, dat is niet democratisch.

(57:27) Dus echt tot nu dan wel?

Ja. Uiteindelijk is dat in golven gegaan. (schetst deze golven) Ik zou het volgende zeggen wat België betreft: 19 - plus minus 1982 - Bilbao en Arese, dat was het eerste. En dan hebben wij 1984 de twee van Politico Militar - ETA. En dan is het volledige stilte, en is er bij mijn weten tussen 1984 en 1994 niets gebeurd. Ge gaat daar niet veel over vinden, want er is niks. En dan hebben wij in 1994 de zaak Moreno-García, en dan is het weer stil tot 2004. En in 2004 hebben wij het Europees aanhoudingsmandaat, en dan denk ik dat ik er een stuk of vijf á tien - jua vijf - het zullen er meer vijf zijn dan tien. Tussen de vijf á tien ETA-militanten verdedigd heb.

Bijlage 3: fragmenten interview Vincent Scheltiens

Antwerpen, 08.06.2022

(05:06) Ja, klinkt interessant. Dus, zoals ik u vertelde is mijn onderzoek dus vooral over de periode vanaf 1975, dus vanaf Franco zijn dood. Maar ik vond het ook wel heel interessant als u zo over uw vader vertelde die toch een *niño de la guerra* was, omdat dat eigenlijk - allez da's ook wel relevant voor mijn onderwerp om de traditie te zien van Spaanse vluchtelingen naar België. Dus daarom - wie waren

de niños de la guerra? Waren dat vooral Basken, of weet u daar zelf niet superveel over?

Jawel. Nee nee, dat waren voor het grootste deel Basken, maar niet alleen Basken. Wat was de reden van die uittocht? Je had na de militaire opstand in juli 1936 krijg je zeer snel een soort eerste stabilisering van de fronten, en je hebt het front van het noorden waar vooral de Baskische regering die een autonome regering mocht zijn tijdens de republiek militair de zaken in handen heeft en aan de zijde staat van dat front. Ja, we moeten duimen leggen in, ja een beetje in de lente van 1937 komt dat in franquistische handen. Dus generaal Mola die die gebieden verovert. Er is toen beslist door die Baskische autonome regering, door de Spaanse republikeinse regering, door internationale instanties - ook het internationale Rode Kruis was daarbij betrokken, vluchtelingenorganisaties - om kinderen massaal te evacueren

uit die streek. Wie waren die kinderen? Goh, dat waren kinderen waarvan de ouders dachten van, ja, er is een kans dat ze het niet overleven, of dat wij het niet overleven, bijvoorbeeld in het geval van mijn grootmoeder - want mijn grootvader zat aan het front, hij was een mijnwerker, niet uit Baskenland, maar uit de bergachtige zone onder Asturias, een socialistische syndicalist, mijnwerker, al die mijnwerkers waren socialistische syndicalisten, die zaten aan het front, vechtende tegen Franco. Die gebieden kwamen in handen van de franquisten, en mijn grootmoeder dacht: "Ja, ik ga niet weten of mijn man ooit nog levend terugkomt, ik zit hier met vijf kinderen, ik heb geen bestaansmiddelen, misschien word ik zelf wel vermoord of in de gevangenis gestopt: hier is een kans om mijn kinderen...". Dus ja, dat was een zeer moeilijke beslissing voor al die ouders. Dus de meeste van die kinderen waren Baskische kinderen omdat het over grotendeels het Baskische front ging, maar er waren ook kinderen uit Cantabrië, en uit de zones Asturias en onder Asturias. Die werden naar de Cantabrische havens en naar Baskische havens gestuurd, en van daaruit met boten naar Frankrijk, en dan met de trein verder.

Die werden opgevangen door landen die - ja. Ofwel mensen die zelf geëngageerd hadden en sympathie hadden voor de Spaanse republiek - en zeiden uit solidariteit neem ik zo'n kindje op in het gezin - ofwel kinderlozen die zeiden: "ah, dat is hier een opportuniteit om een kindje te hebben". Of, er was ook een circuit dat een katholiek - dus dat eerste circuit was eerder links, dat waren socialistische mensen of communistische mensen, maar je had ook een tweede circuit, dat was een katholiek circuit, in België georganiseerd door de toenmalige kardinaal, Kardinaal Van Roey, die vonden dat ja, al die Baskische kindjes die eigenlijk cultureel christenen waren, dat kon niet dat die allemaal verloren liepen. Dus ja, dat katholiek circuit waar die kinderen werden opgevangen, niet zozeer in individuele gezinnen - dat gebeurde ook, maar vaak in pensionaten.

(19:08) En denkt u dat dat echt werkelijk een periode was van democratisering? Want in de literatuur zijn er veel debatten die die periode heel hard ophemelen als een voorbeeldmodel voor democratische transitie, maar dan is er ook meer recente literatuur waarin ze stellen dat dat toch niet zo'n breuk was met Franco's regime als dat er vaak gesteld wordt.

Ja, een echte breuk was het niet. Maar er is een verschil met wat mensen vonden op het moment zelf, en met wat nadien gebeurde. De grote etappes zijn: op 20 november 1975 sterft Franco, en wat je dan hebt - en eigenlijk begint te werken - is dat er vanuit het hart van de dictatuur een aantal verlichte personen zijn die eigenlijk beseffen dat de dictatuur eigenlijk niet op dezelfde manier kan voortgezet worden. Wat men de *aperturistas* is gaan noemen, de "mensen die een opening zochten". Tegelijkertijd had je de mensen die men zeer treffend *el bunker noemde*, die zich echt bunkerden rond de dictator, en die kost wat kost zeer onverbiddelijk verder die dictatuur verder wilden zetten, op een zeer harde repressie - want je had op dat ogenblik in Spanje al massabewegingen: massastakingen...

Tegen Franco?

Ja, tegen het systeem. Er was ook een sociaal-economische crisis vanaf 1973 die toesloeg etcetera. In Portugal heb je dan de Anjerrevolutie, en dat was de nachtmerrie van veel mensen in die Spaanse dictatuur, dat er zelfs binnen het leger zoals in Portugal een opstand zou beginnen tegen de dictatuur. Goed, dus die mensen - die *aperturistas* - zoeken contact met de oppositie. En wat je dan hebt is eigenlijk het meest treffend beschreven door de Catalaanse auteur **Montalban, die zei: "de dictatuur was te zwak om zichzelf voort te zetten, en de oppositie was te zwak om een echte breuk te forceren"**. En dus, in plaats van krachtsverhoudingen had je zwakteverhoudingen langs beide zijden. Een mooie formule. En dus men komt tot overeenstemmingen die tot een aantal volgende etappes leiden: democratische verkiezingen in juni 1977, na de erkenning van de communistische partij, wat een zeer belangrijke factor was. Want je moet weten dat tijdens de dictatuur van Franco de communistische partij de belangrijkste oppositiekraacht was - clandestien, in het binnenland en in de emigratie. En dus het leger wilde absoluut niet weten van een erkenning van die communistische partij, maar dat wordt dan met die *aperturistas*, met Suárez als premier etcetera: dat wordt toegestaan. Je hebt dan de amnestiewet van 1977, en je hebt dan de grondwet van 1978. Maar zowel in die amnestiewet als in die grondwet zie je wat ik zeg van die zwakteverhoudingen langs beide zijden, omdat daar sterke punten in zitten, maar telkens keerzijden.

De oppositie.

Bij de oppositie was men dus blij: politieke gevangenen kwamen vrij. Wat was de keerzijde: dat is dat je door die amnestiewet op geen enkele manier een vervolging kan hebben van schendingen van mensenrechten, of misdaden die begaan zijn tijdens de Burgeroorlog of tijdens de dictatuur. Dat speelt door tot op vandaag.

(23:01) Tot op vandaag heeft die wet een impact op de Spaanse samenleving?

Als je nu neemt één voor één die amnestiewet van 1977: op het ogenblik zelf was bijna iedereen daar blij mee, want wat was de reden van blijdschap: dat de politieke gevangenen vrijkwamen. En er zaten er heel veel. Die wet heeft een impact op de Spaanse samenleving, omdat daardoor die historische bladzijde is omgedraaid zonder dat ze ooit collectief is gelezen geweest. Dus er is in tegenstelling tot Zuid-Afrika waar een waarheidscommissie was, of in Argentinië waar er processen waren - is er in Spanje nooit niks geweest.

(23:23) Ja eigenlijk direct komaf gemaakt met het verleden?

Dus iedereen is blijven zitten waar hij zat. Ook aan de zijde van de dictatuur. Er zijn republikeinen onteigend geweest: ja, die eigendommen zijn niet teruggegaan naar die republikeinse gezinnen. Er zijn kinderen geplaatst geweest, weggenomen bij hun ouders, intern - en geplaatst geweest in franquistische gezinnen: dat is nooit hersteld geweest. Er zijn mensen gefolterd: Dat is nooit tot een vervolging gekomen. Er zijn mensen vermoord: er zijn tot op de dag van vandaag tussen de 100.000 en de 130.000 mensen die in massagraven liggen, over heel het Spaanse grondgebied. Daar is nooit een soort tegemoetkoming geweest om te zeggen: "ten eerste moet dat hier op een georganiseerd manier eervol teruggegeven worden aan die gezinnen en (2) we moeten daar iets over zeggen over die periode." Dat is een beetje de *killling fields*, maar op z'n Spaans. Dus dat was het nadeel met die amnestiewet, maar dat bleek pas achteraf. Omdat het is pas achteraf dat daar heel veel vragen zijn over gesteld. Op het moment zelf waren mensen vooral blij dat de dictatuur achter de rug was, dat de angst weg was, en dat er inderdaad een democratiseringsproces kwam. En dat zag je zowel politiek - politieke partijen mochten meedoen aan verkiezingen, aan lokalen openen en dat soort dingen. Je mocht terug dingen zeggen, er was terug vrije pers: er werden enorm veel kranten opgericht. Het dagblad El País bijvoorbeeld is het dagblad dat in die periode is opgericht. Maar vele andere dagbladen, weekbladen etcetera, en vooral voor vrouwen. Ook cultureel. Je hebt heel het ding van Pedro Almodovar "La Movida" in Madrid: dat was een explosie van vrijheid, van jonge mensen. Je mocht als vrouw niet zomaar een sigaret roken op straat...

Onder Franco?

Ja, of je werd slecht bekeken en dat soort dingen. Dus dat was allemaal plots gedaan. Je kreeg als jongere een explosie van vrijheid. Maar dus die keerzijde was toen niet zo duidelijk. En dan heb je grondwet van 1978 die ook een uitdrukking is van die twee zwakteverhoudingen, namelijk dat in de eerste plaats krijg je natuurlijk de grondwet van een democratie - het wordt een parlementaire democratie - maar, zeer vreemd, je krijgt ook een monarchie. En dat is niet zo vanzelfsprekend, zelfs niet juridisch, dat - maar ook dat is pas later echt in vraag gesteld: "wat is er gebeurd? Waar zijn we de monarchie kwijtgeraakt? In april 1931." Spanje is een monarchie, Alfonso is koning, er worden op april 1931 gemeenteraadsverkiezingen gehouden - gemeenteraadsverkiezingen hé - niet in heel Spanje, maar enkel in een aantal grote steden. En wat doen Alfonso XIII: hij verlaat Spanje. Hij vlucht Spanje. Hij neemt ook heel veel geld mee. En dus: de republiek wordt afgekondigd. De republiek waar dan later een staatsgreep tegen georganiseerd wordt. Maar dus de monarchie vlucht, en dus dan komt Franco aan de macht, na de burgeroorlog in april 1939. De zoon van Alfonso XIII, Don Juan de Borbon, zegt: "ja maar, ik heb mee aan de zijde van Franco gestaan, eigenlijk moet Franco nu de monarchie herstellen". En Franco dacht: "ja, da's hier leuk om alleenheerser te zijn, maar de monarchisten hebben mij geholpen. Ik ga iets doen waardoor ik op mijn post blijf zitten, maar de monarchisten tegemoetkom." En hij heeft gezegd aan die Don Juan: "met u kan ik niks doen, maar uw zoon, die toen 11, 12 jaar was, die moogt ge aan mij geven, ik zal hem opvoeden, en hij zal mij opvolgen". Maar dat is zeer - men zegt altijd: koningen worden niet gekozen, je wordt koning door erfopvolging. In Spanje is de boutade: de Spaanse koning is gekozen door één man: de dictator. Juridisch is dat een beetje vreemd dat dat koningschap dus terugkomt.

Net na de dictatuur.

En dat is een aanduiding van het feit dat er geen radicale breuk was met die dictatuur. Maar, tegelijkertijd - dat is de analyse die we vandaag moeten maken - maar tegelijkertijd, op dat moment, is de koning - de jongere Juan Carlos die dan koning wordt, en die altijd hondstrouw is geweest aan Franco - tegelijkertijd is dat de man die het gezicht is van de democratisering, van de vreedzame transitie van militaire dictatuur naar parlementaire monarchie. En die daarvoor geëerd wordt, geloofd wordt, ook internationaal. En zelfs in Latijns-Amerika, in de jaren '80 dan, een beetje als voorbeeld geldt van hoe je vanuit een dictatoriale omgeving naar een vreedzame omgeving kan gaan. Dingen die hij ondertussen verkwanseld heeft met corruptiezaken enzo. Maar op dat ogenblik wordt die koning, ook door mensen die niet zo monarchistisch gezind waren, wel op handen gedragen. Maar achteraf zie je: die grondwet heeft toch een paar vreemde dingen gedaan.

Een tweede link die die grondwet vreemd heeft gedaan, en dat vandaag doorzindert in Spanje, dat is natuurlijk de territoriale indeling van Spanje. Dus onder Franco heb je een ultracentralistisch gezag: Spanje moet één zijn. En perifere nationaliteiten die mogen amper een taal spreken etcetera. Je had Catalanen en Basken die ook zeer republikeins gezind waren.

(37:02) Omdat ze vonden dat hun rechten toch niet genoeg gewaardeerd werden?

Ja, natuurlijk, omdat ze vonden dat ze niet voldoende genoegdoening hadden gekregen. En dat ze dus grotere ambities hadden. En natuurlijk krijg je dan een wisselwerking van repressie-aanslagen-nog meer repressie, en dat maakt dat een aantal jonge mensen - en dat gaat door op betekenisvolle schaal tot in de jaren '80 - omdat ge ook instabiliteit blijft hebben in Spanje tot in de jaren '80. Je hebt de poging tot staatsgreep van Tejero, met die gijzelname van heel het Spaanse parlement op 23 februari '81, maar voordien had je ook geruchten en pogingen die minder gekend waren en uitgesproken etcetera. Dus je merkt dat dat leger zich niet heeft neergelegd, of delen van het leger, delen van de guardia civil, delen van het establishment, zich niet hebben neergelegd bij de democratie. Dus in Baskenland is men daar zeer voor op de hoede, en dus een aantal mensen moeten dan, eenmaal dat ze in de actie zitten, in de clandestiniteit gaan, of opgespoord worden of geseind staan, moeten dan vluchten, en een aantal van die mensen - de meeste van die ETA-mensen staken gewoon de grens over naar Frankrijk. En kunnen dan een beetje als een vis in het water in Frans-Baskenland wat onderduiken en dat soort zaken, maar een aantal anderen komen naar België. Dat zijn ondermeer - dat zijn dan mensen die dan klant zijn geworden van Paul Bekaert.

(53:04) En om heel effe terug te komen op dat van die Spaanse vluchtelingen: een andere reden die sommige mensen wel durven aanreiken waarom Spanjaarden in België hun heil zien is met het Belgisch regionalisme van Vlaanderen en NVA enzo, dat dat wel een bepaalde connectie, een gelijkheidsgevoel heeft met mensen uit Baskenland of Catalonië. Weet u daar iets van?

Ja, ja. Ik ben daar net een lemma over aan het schrijven voor de digitale encyclopedie van de Vlaamse beweging - de relatie tussen Spanje en de Vlaamse beweging. Ten eerste, historisch: op het ogenblik dat Franco de burgeroorlog wint; het Vlaams nationalisme juichte voor Franco. Er is geen enkel spoor van Vlaams nationalisten die zich herkennen in de Catalaanse, of in de Baskische nationalisten.

Nee, dat is dus echt wel Franco's zijde.

Franco-aanhangers. Een eerste ding dat zeer duidelijk moet zijn, dat is dat de sympathie van het Vlaams nationalisme met Catalanen en Basken van veel latere datum is. Van veel latere datum. En in de eerste plaats cultureel was. Die mensen mogen hun taal niet spreken tijdens de dictatuur: dat kennen wij ook nog. Zoiets. Ten tweede: hun sympathie ging - en dan heb ik het over de recente periode - de sympathie van Catalaanse nationalisten met Vlaamse nationalisten loopt vooral via een centrum-rechtse lijn. Dus vooral...

N-VA bijvoorbeeld?

N-VA met de partij - de stroming - van Carlés Puigdemont vandaag, die dat een stroming is, de stroming van Pujol, die na de dictatuur 23 jaar minister-president van Catalonië is geweest, een soort potentiaat met veel democratische macht, een centrum-rechts beleid die zowel met rechtse als linkse regeringen in Madrid heeft samengewerkt om telkens dingen naar Catalonië te kunnen overhevelen op een zeer behendige manier. En dat is eigenlijk de lijn met N-VA. Dat is een soort opportunistisch nationalisme dat nooit voor onafhankelijkheid is geweest, en dat voor onafhankelijkheid is begonnen worden rond 2015, als een vlucht voorwaarts, met heel veel problemen. En dat is de band - Jan Jambon, Bart De Wever - al die mensen met Catalonië. Baskenland is gecompliceerder: in Baskenland heb je de PNV, een centrum-rechtse, zeer democratische partij, en dan heb je Bildu, een radicaal-linkse partij. Daar waren in de jaren '70, '80 flamingantische solidariteitsgroepen die veel naar Baskenland gingen. Maar een grote impact had dat niet. Omdat veel van die mensen waren links tot radicaal-links. Terwijl hier overwegend het nationalisme rechts tot extreem-rechts is. Dus dat matchte niet zo goed: een beetje een gecompliceerde relatie. Dus je had heel veel - een keer dat je in de Volksunie in de jaren '70 een aantal democratische stemmen hebt, á la Maurits Coppieters, Willy Kuijpers en dat soort mensen die dan ook heel veel gingen reizen en het "Europa der volkeren wilden", en van de regio's etcetera, had je veel culturele banden. Maar, ik denk dat de houding van de N-VA ten opzichte van Catalonië zeer opportunistisch is...

Bijlage 4: fragmenten interview Bernard Daelemans

Brussel, 22.06.2022

Opmerking: interview niet uitgetypt, notities van de geluidsopname

(00:02:20)

- Belangstelling van Vlaanderen voor Baskenland was omwille van het uitdrukkelijk links-radical gedachtengoed, dat kenden we hier nog niet in een beweging

(00:12:30)

- Aanvankelijk ging ETA naar Frans-Baskenland, maar Frankrijk werkte toen samen met Spanje
- Er is een verschil tussen uitleveringsprocedures, waar er geen juridische basis is, en overdrachtsprocedures, waar er wel een juridische basis is
- ANAI ARTEA had tot doel om Spaanse en Baskische vluchtelingen bescherming te bieden, de publieke opinie te sensibiliseren en disproportionele straffen aan te klagen
- Ik ben zelf ook lid geworden vanaf de jaren '90, en heb dus de zaak van Moreno en García sterk meegemaakt. Via ANAI ARTEA probeerden we de politieke wereld te beïnvloeden, vooral op vacuüm momenten
- Het doel van ANAI ARTEA was dus niet juridisch

(00:38:50)

- Staatsterrorisme was er eerst, dan pas de reactie van ETA
- Te brede noemer terrorisme (apologie van het terrorisme) waardoor er veel beschuldigingen van terrorisme waren

(00:44:29)

- Historische rechtstraditie van België
- Steun van Volksunie (Walter Luyten, Willy Kuijpers), N-VA

Bijlage 5: fragmenten interview Luis Moreno en Raquel García

Brussel, 25.06.2022

(00:06:37)   **¿En las instituciones no hubo una ruptura?**

G: Sigue habiendo los mismos. No ha habido ruptura.

M: No, no salvo los que, felizmente se han muerto ya.

G: Sí, pero no, no hay. Porque además mismo, aunque haya voces discordantes dentro de la audiencia nacional - jueces que no están de acuerdo - son minoritarios. Y como son minoritarios, los que mandan son los que quieren por vivir de una forma. Porque es vivir solo de eso. O sea, intentar que todo sea lo mismo, que todo sea lo mismo y tener a la gente, pues es así - con miedo.

M: Una frase famosa allí en España, que era lo de: "atado, y bien atado." Claro que cuando murió Franco, lo dejó todo atado, y bien atado. Y nos ha costado añitos; darnos cuenta de lo que era eso. Y nos estamos

dando cuenta ahora. No hace 20 años o 15 años. No, ahora mismo en el Estado español, lo de atado y bien atado.

¿En las instituciones, o...?

M: ...Sí tiene su máxima expresión su máxima expresión, o sea, el Poder Judicial se ha convertido. En principio no habrá democracia, son poderes separados. El legislativo, el ejecutivo y el judicial. Pero es tan autónomo que son ellos los que gobiernan políticamente. Se aplican en el faro de político a todos los niveles. Para nosotros no ha cambiado absolutamente nada. Los catalanes han tardado más en darse cuenta. Se han empezado a dar cuenta cuando intentaron el - aplicar su derecho a la independencia, y dando cuenta que con quién se enfrentaban. Pero claro, nosotros llevamos desde los años antes de Franco. O sea, de los años antes de morir Franco desde los 60 hasta que la organización desapareció en 2011. Ya sabíamos de qué hablábamos, si los vascos lo sabemos muy bien, y los catalanes se han ido enterando ahora. aparentemente han descubierto que nos hacían a los vascos.

(00:21:25) ¿Entonces, el Estado español es mucho más estricto con los vascos y los catalanes que en el resto de España? No es una democracia tampoco para el resto de España. ¿Qué pensáis?

M: Yo pienso, en este caso, con los vascos, seguro. Pero no es casualidad, no es por los vascos, por ser vascos. Es por los vascos, porque los vascos luchan. no por el terrorismo, o sea, el terrorismo podría ser una parte de, pero en principio los vascos se querían independizar. Y, desde entonces... Bien vale, luego se creó la organización armada, y era la disculpa para todavía ser más opresivo, o sea, para oprimir más.

G: Más beligerantes.

M: Y los catalanes no han descubierto. Pues hace 5 años.

G: sí, sí.

M: Hace 5 años. Entonces, no había esa demanda - parecía que éramos los vascos, los que estamos más cerca de la independencia, aunque siempre hemos estado muy lejos. Y parece ser que los catalanes se acercaron más. En realidad, la proclamaron. *Donc*, unilateralmente declaró la independencia. No sirvió. Pero sí que son más beligerantes con, sobre todo, por la famosa ruptura de España. España, Franco decía España: "una, grande y libre". España una.

(00:22:56) La unidad fue muy importante - es muy importante en España. También de VOX, ¿no? ¿Es también un ideal de Vox?

Sí, pero es un ideal de VOX. Es una ideal del PP. Es un ideal del PSOE, es un ideal de Izquierda Unida. Luego lo que queda de Izquierda Unida, porque no queda, ni es una de Ciudadanos que también ha desaparecido. Claro, todos son, iba a decir una, más españoles que la bandera. O sea: "España una". Luego podemos, en izquierdas o derechas. Pero España una. O sea, porque es lo mismo a la izquierda que a la derecha. Todos están contra la independencia. De los vascos o los catalanes o de los gallegos. Los gallegos parecen no han perdido un poco fuelle, pero también son, digamos las 3 comunidades históricas. Histórica se habla porque los derechos se les concedieron antes de la guerra civil. O durante la guerra

civil. Que luego, claro, o sea, ganaron ellos, que se acabó. Y los demás, pues a asumir, y seguimos asumiendo, según yo, no. Pero, las fuerzas de seguridad del estado han campado a sus anchas con unas siglas, con otra sin siglas y sigue igual. Pero es que cuando vemos la evolución de la gente, como te he dicho antes, por torturas o por las excusas de: pues están a nivel general, y han estado en todas las instituciones europeas, nombrados como, pero su historial es de torturadores. Pero les lavan la cara en Europa también, aunque. ¿Cómo llegar a esto cuando tienes por ahí, ¿verdad?

No, no está bien. Es interesante.

G: Y luego, por ejemplo, hay diferencias. En todo, bueno, en muchas cosas. Hay presos políticos que están gravemente enfermos, y se mueren en la cárcel. Y en cambio...

M: ¿Nuestros, quieres decir?

G: Sí, nuestros.

¿Ahora también?

G: Sí, sí, sí. Hay miembros de ETA que están en la cárcel, pero gravemente enfermos. Y normalmente por su ley, tendrían que estar al menos en la cárcel más cercana a la familia. Y eso no es así. O aplicarles el artículo 92, o...

M: Y salir y pueden estar, como se dice asignados a domicilio, pero en su casa con una pulsera. Puede tener atención médica en el exterior, no en la cárcel. O puesta en libertad, Cómo están los de ellos, Lo digo porque ya hablé de ellos y nosotros.

G: Los de ellos, les han sacado a casi todos.

M: Claro, no todos, todos bien.

G: A todos.

M: Galindo le condenaron por asesinato. Galindo es un general de la Guardia Civil. Es condenado por asesinato del Izabal, las estabas Izabal. O sea, les torturaron, les hicieron cavar su tumba, y los metieron dentro. Y les pusieron cal viva.

G: ¿Sabes lo que es?

Sí, sí, en el baño, ¿no?

G: No, la cal se utiliza.

M: ¿Cuál es un producto para destruir...?

Ah, sí, sí, sí, el cuerpo. Sí.

M: Bien le acusaron de eso, o sea, le condenaron por eso. Estuvo en la cárcel 6 meses. Salió porque tenía problemas de corazón. está muerto hace dos años. O sea, no ha cumplido de los 20 años que le condenaron. Cumplió 6 meses. El resto ha cumplido en la calle, pues el deseo porque tenía problema de corazón, damos nuestro se muere en la cárcel. Zaplana es otra cosa. Es un ex ministro.

G: Del Partido Socialista.

M: Del PP. Se entró por corrupción, pero también está en la calle. También un problema de salud. Pero ahí está: más anunció un doble.

(00:38:20) ¿Si, porque es un caso especial para los terroristas?

M: Eso es, eso es. Y luego de ahí. Acaba - vas a la cárcel, pero también incomunicado. Precisamente para que las marcas de la tortura vayan desapareciendo un poco. Entonces sí puede, pues de una cárcel unos 15, 20, un mes incomunicado.

¿Y ahora es lo mismo también?

M: Ahora lo mismo, sí, sí, sí, sí. En caso de terrorismo, te aplican los 5 días de incomunicación. Eso se ha intentado siempre que se anule, y que puedas tener contacto con tu abogado, porque tienes contacto, como mucho con un forense. Médico forense.

G: Pero que la gente no está todavía no se atreve a de comunicarlo.

M: Pero que los médicos ponerse hacen parte del montaje. Este señor ha pasado con esa cara delante del juez. Unai Romano ha pasado delante del juez. Con esta cara. Y el juez...

No ha dicho nada.

Eso no me cuentas. La gente ha dicho al juez, "oye, que mató a durado los que se han atrevido" a decírselo al juez porque ha habido muchas veces que les hacen un montaje como si están delante de un juez y están delante de un Guardia Civil. Y solo están probando a ver quién vas a decir al juez. Te vas a rectificar en lo que te hemos hecho, sin firmar o no. Claro, algunos han querido decir, "señor juez, me están torturando, me han torturado". Y te has confundido, no se lo puede, y te siguen torturando.

Bijlage 6: fragmenten interview Josep Miquel Arenas Beltrán

Brussel, 09.12.2022

(00:05:29) Y apología de terrorismo es lo mismo, acusación que alguien, ¿quien ha hecho algo físico?

No apología al terrorismo es solo palabras. Cuando incitas, cuando hay un entendimiento. Lo que pasa es que la diferencia entre la legislación española y la legislación belga. Entonces es que, por ejemplo, aquí existe la natación, el terrorismo, pero está enfocado en unen desde un punto de vista realista en contra de la captación de células terroristas de jihadismo o algo así. En España han utilizado ese delito como excusa para reprimir movimientos sociales y cortar en derechos y libertades fundamentales

(00:18:38) Entonces no hubo una ruptura?

En el primer nivel el problema es que el... constitucional aquí en Bélgica Que es quien cambia las leyes y todo está dividido en partes iguales y en España no. en España es de quien el Tribunal Constitucional es de quien manda y de quién está en el Gobierno. Y en España hay un problema con la ley de partidos, que

favorece mucho a los partidos grandes, que son PP y PSOE, son partidos muy afines al régimen. Entonces el Tribunal Constitucional es una mayoría siempre está formado por jueces del Partido Popular o del Partido Socialista. Y cuando hay una ley que se aprueba en el Parlamento, que es entre comillas, “progresista”. El constitucional siempre la elimina. Es muy difícil que en España haya un progreso real. De, digamos, progresista.

(00:28:43) ¿Y por qué? ¿Crees que muchas personas durante la transición democrática, pero ahora también, se sienten la necesidad de huir a otros países? Porque hay procesos o también tortura O. no sé. ¿Tú conoces personas que tenían torturas?

Si. Si. También; cuando te vas es por qué. No sientes que haya un sentido de la justicia, ni de la imparcialidad (...) al final, las instituciones de un Estado, el Código Penal de un Estado, tienen que ser para protegerte, no para reprimirte. Y tú cuando sientes que hay una relación con el Estado, que es una relación de opresora oprimido, no está bien. Por ejemplo, yo nunca fui un juicio aquí Bélgica y sentía que esa gente quería hacerme daño o algo así. en España es totalmente diferente, sabes. Tenía como miedo, no respeto.

(00:30:19) ¿Y porque has huido a Bélgica?

Porque había Paul Bekaert. Y sabía que era muy bueno.

¿Ah, sí, y tú, conocías a Paul Bekaert antes? Habéis hablado...

no no. Conocía como abogado.

a de Puigdemont...

Sí, sí, sí, sí. Porque hay una tradición de algunos de españoles que han venido a Bélgica. Pienso que es de todo el mundo. Bélgica siempre ha sido un territorio de acogida para refugiados políticos, como lo ha sido Suiza. Suiza y Bélgica siempre se han mantenido muy imparciales.

(00:40:51) Sí, eso porque tienes casos como el caso de Jaione, ella estaba fuera de España por 40 años y ahora él tiene 63 años y está en la cárcel.

Claro. Piensa que España tiene una costumbre de expandirse, una costumbre de ganar una vez se fue a América, conquistó América, hizo que todo el mundo en América hablara español. Al final tiene una cultura de haber hecho cosas grandes, y de ganar. Entonces un ejemplo es que se ponen delante de un toro - es una cosa decir: que loco ponerte delante del toro, para que la gente te aplauda, y acabar matando al toro y decir me he. Puesto delante de un toro y ha matado a un toro.

Yo pensaba que era una cosa del pasado, pero...

Si el toro coge el torero, Todo el mundo va a aplaudir y el que el – el bueno, es el torero siempre, no? Pues al final tienen mucho orgullo, y tienen mucha costumbre, algo a ganar, que si les ganas un poquito, tienen tanta rabia que te lo van a recordar toda la vida. y con El País Vasco han perdido y con Cataluña han perdido y por eso tienen tanta rabia. Y porque son colonizadores.

Bijlage 7: fragmenten interview Maria Natividad Jáuregui Espina

Gent, telefoon, 15.12.2022

Telefoongesprek 1

(00:01:51) Si. Entonces mis preguntas más fundamentales son sobre Bélgica. Tuviste que huir, ¿Pero por que has elegido Bélgica?

Porque yo tenía amigos en Bélgica. Tenía muchos amigos que conocí en El País Vasco francés, los conocí en El País Vasco francés, pero vivían en Bélgica. Y pues, muy afines a la ideología de izquierda -era muy de izquierdas, no. Gente de izquierda, pero yo los conocía. ¿Y entonces - pues yo fui madrina de - además, porque Bélgica? te voy a decir. cuando Francia expulsó a todos los solicitantes de asilo político vascos - cuando España iba a entrar al Mercado Común - hubo gente en toda Europa que se prestó a ser solidario con esas personas que nos quedábamos con riesgo de ser expulsados a España, no. Y nos dejaron sin papeles en Francia. Y entonces a mí me tocó ir a - como se llama, Nivelles (Nijvel) con una pareja de juristas - que ellos estaban, habían puesto voluntarios para recoger a alguien que estaba en nuestra situación. Y a mí me tocó ir ahí. Entonces ella, la mujer estaba embarazada, y cuando tuvo el niño yo fui la madrina. Tuvimos muy buen contacto y estuve allí un tiempo hasta que había algún país que decía que nos acogía. Entonces fue México, el país que dijo que estaba dispuesto a acoger a los vascos. Entonces me fui a México, pero ¿qué pasó? México nos acogió a los vascos allí, nos trató muy bien, pero en un momento dado, cuando España le dijo: “dame los vascos que me hacen falta, danos utilizó como una moneda de cambio, ¿no? Y entonces México empezó a entregarnos a España, así gratuitamente nos entregaba directamente a los refugiados. Entonces yo me marché a Bélgica de vuelta, le conté a esta pareja, a Chris y a Ludo - te voy a decir los nombres - lo que estaba pasando. ¿Los conoces a ellos?

(00:04:52) ¿Y una otra pregunta, tú fuiste en incommunicado también? ¿Con la ley de terroristas o no sé?

Sí, sí, sí. Me trataron como una terrorista de verdad. El me maltrataron, me maniataron, yo tenía señales de maltrato, que lo denuncie en la Audiencia Aacional, tenía las todo morado, y he dicho en la audiencia al medico forense. Pero después han respondido que no es cierto, pero decía la que había marcas.

(00:05:29) Y maltrato también - ¿Física?

Si. Mis manos - mis manos, mis puños estaban como un arco iris de colores. de fondo morado, negro, y era porque me ataron las manos demasiado fuertes y atrás y me transportaron así. y también para atarme las manos, me pusieron contra la pared y me dieron una patada en la espalda. Me trataron como un - sí. y sí, sí, fui tratada como una verdadera terrorista. Y llegando, me metieron en aislamiento 10 días en una cárcel de hombres, que ya no hay mujeres - en España solo quedaban dos lugares así, de aislamiento - y a mí me metieron en uno de ellos, ahora ya están cerrados en sus lugares. Hace unos meses. Los han cerrado, sí.

Telefoongesprek 2

(00:06:13) ¿Y recientemente había un progreso en tu proceso? ¿Cómo te sientes con las acusaciones?

(...) Y me parece que España lo único que quería era llenar la prensa, no? Ya hemos cogido esto, ya hemos, ya tenemos un trofeo de caza y vengas, no? Y si. Y ahora no tienen nada para juzgarme. No tienen - ni intentan, intentan por aquí, por allá, *puro, pura*. Yo pienso que España judicialmente no es un país europeo. ¿Es un país como Tercer mundo, totalmente, pero como pertenece a Europa?

Bijlage 8: fragmenten interview Wim Wabbes

Gent, 22.12.2022

(14:12) Waren dat dan enkel mensen die verbonden waren geweest met ETA, of waren dat ook andere Basken die in Frans-Baskenland woonden?

Ik denk dat dat wel allemaal mensen zijn die op de één of andere manier - of ze deelgenomen hebben aan activiteiten dat weet ik niet - op een manier verband hadden met die strijd, te weten waren gekomen dat ze gearresteerd gingen worden, en gevlucht zijn. Was een ondergronds netwerk, veel mensen. Ge hoefde niet zelf iemand gedood te hebben om te moeten vluchten. Voldoende om gearresteerd te worden en voor de rest van uw leven achter de tralies. Plus, gefolterd te worden. het was in '81 dat er een

Baskische gevangene de folterdood is gestorven: José Arregui. aangewezen, lijk onderzocht, dood gefolterd. 6 jaar na het installeren van een democratie.

Grootste probleem: ge spreekt over een transitie en dat klopt - het was een transitie, maar het had een ruptuur moeten zijn. Het had een breuk met het verleden - met het franquistische verleden - moeten zijn. En ze hebben het hervormd en ze hebben twee belangrijke pijlers van die rechtsstaat niet durven hervormen, zijnde het leger en het juridisch apparaat. Waardoor dat bepaalde misbruiken gewoon bleven bestaan. En daarmee dat ge die poging tot staatsgreep van '81 hebt gekregen: zij dachten dat ze nog macht hadden, en zij gingen niet akkoord met de democratie.

(16:28) En is dat dan deels ook waaruit uw interesse ontstaan is?

Dat was de reden dat we aan de Gentse universiteit dan die werkgroep Baskenland hadden opgericht - we hadden er ook al één van Ierland - omdat het voornamelijk ging over het aanklagen van dat gebrek aan mensenrechten, gebrek aan verdediging, totale willekeur, martelingen... gestoeld ook door bevindingen van Amnesty International bijvoorbeeld.

(26:43) Dus dat was wel eigenlijk algemeen bekend in Baskenland dat mensen hier in Gent wel konden opgevangen worden?

Ja. er waren contacten ook met die Baskische solidariteitscomités die informatie doorgaven naar Buitenlandse solidariteitsgroepen. We gingen af en toe ook naar Frankrijk om informatie te gaan uitwisselen over wat er gebeurd was op het vlak van mensenrechten. Dus ge waart wel gekend binnen als organisatie binnen die bewegingen daar.

(30:25) Is dat dan uit uw persoonlijk initiatief of van de organisatie uit?

Nee, Paco werd niet echt gesteund door een organisatie; dat was individueel. Vrienden hadden hem gezegd: "ge moet weg". Paco had dienstplicht zoals iedereen, en blijkbaar hadden ze een soort manier binnen het Spaanse leger om mensen samen te brengen in een eenheid, legerkamp, waarbij voor hen al het uitschot van de samenleving werd samengebracht. De linksen, criminelen - iedereen die wel onder de wapens moest, maar wel een crimineel, nationalistisch of links verleden. of mensen die daarmee bezigwaren. Dat werd allemaal samengebracht, en hij zat in zo'n compagnie. ze traden daar bruut tegen op. Er waren echt allerlei misbruiken die gebeurden. Op een bepaald moment waren die gasten dat beu, en zeiden die "we willen beter behandeld worden, we willen ook rechten" en ze hebben dan de wapens opgenomen. Maar dat waren dan vooral die drugsgasten die een stukje moediger of overmoedig waren dan de anderen, maar die hadden dan ook niet de intellectuele capaciteit om te gaan onderhandelen ; die wilden gewoon vechten met de militaire overheid. En paco heeft toen samen met iemand anders zich

opgeworpen als een soort van onderhandelaar omdat dat conflict er heel slecht uitzag. Mouterij ... En hij wilde dat gewoon oplossen, zorgen dat er minder misbruiken waren...

Wat voor misbruiken waren dat dan?

Ook lichamelijk, pesterijen, dingen ontzeggen "jullie zijn voor ons het uitschot van de maatschappij; we gaan jullie dan ook zo behandelen " legerleiding keek er enorm op neer. En dat was de reden dat ze in opstand waren gekomen. In plaats van onderhandelaar te zijn werd hij zagezegd woordvoerder en was hij aanstoker. Dus dat werd helemaal omgedraaid. Het werd heel heet onder zijn voeten dus zeiden mensen hem: "ge moet hier vertrekken" en hij is toen gevlucht. Toen eerst naar Baskenland gevlucht, daar op de hoogte gebracht van naar België te gaan. Maar hij kon zich niet manifesteren als politiek vluchteling omdat hij gedeserteerd was. Dat was een moeilijke case - dat was allemaal intern geregeld, daar was niks over geweten. Dus hier leefde hij ondergedoken.